

University of Groningen

Kroniek 2005

Hippe, Joop; Lucardie, Anthonie; Kroeze, Ronald; van der Walle, Nelleke; Voerman, Gerrit

Published in:
DNPP Jaarboek 2005

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2006

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Hippe, J., Lucardie, A., Kroeze, R., van der Walle, N., & Voerman, G. (2006). Kroniek 2005: overzicht van de partijpolitieke gebeurtenissen van het jaar 2005. In G. Voerman (editor), *DNPP Jaarboek 2005* (blz. 14-98). Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

KRONIEK 2005

Overzicht van de partijpolitieke gebeurtenissen van het jaar 2005

**Joop Hippe, Paul Lucardie, Roland Kroeze, Nelleke van de Walle
en Gerrit Voerman**

1. Inleiding

Het was een jaar zonder verkiezingen, behalve voor bewoners van Katwijk en Utrechtse Heuvelrug waar wegens gemeentelijke herindelingen tussentijdse raadsverkiezingen plaatsvonden. Toch mochten de burgers een stem uitbrengen. Voor het eerst sinds 1798 konden de Nederlandse kiezers op 1 juni 2005 aan een volksraadpleging deelnemen. De uitslag van het referendum over de Europese grondwet was formeel niet bindend, maar werd door nagenoeg alle politici als een schok ervaren. Van geheel andere aard maar niet minder belangrijk was het aftreden van de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties, Th.C. de Graaf (D66), nadat zijn plan om de benoeming van burgemeesters door de Kroon uit de grondwet te schrappen in de Eerste Kamer gesneuveld was.

Beide gebeurtenissen raakten de partijpolitieke verhoudingen in Nederland en verdienen derhalve aandacht in deze Kroniek. In deze Kroniek worden de partijpolitieke gebeurtenissen beschreven, dat wil zeggen de ontwikkelingen binnen de in de Eerste en Tweede Kamer vertegenwoordigde partijen – voor zover die zich althans buiten het parlement afspeelden. Handelingen van bewindslieden en volksvertegenwoordigers worden immers elders al gedocumenteerd.

Voor dit overzicht werden artikelen geraadpleegd uit de dagbladen *NRC Handelsblad*, *Trouw*, *de Volkskrant*, *Nederlands Dagblad* en *Reformatorisch Dagblad*. Daarnaast werden partijdocumenten (brochures, partijbladen, congresstukken en dergelijke) doorgenomen. Ten slotte werd informatie vergaard van door het DNPP gearchiveerde websites van politieke partijen. Om de gebeurtenissen binnen de afzonderlijke partijen in een context te plaatsen, worden eerst de politieke ‘hoofdmomenten’ uit 2005 kort geschetst.¹

¹ Zie voor een uitvoeriger overzicht van de politieke hoofdmomenten uit 14

2. Hoofdmomenten

gekozen burgemeester, crisis en Paasakkoord

In maart boog de Eerste Kamer zich over het voorstel van minister De Graaf (D66) voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties om de grondwet zodanig te wijzigen dat burgemeesters niet langer door de Kroon benoemd zouden worden. De minister was van plan de directe verkiezing van de burgemeester door de burgers vervolgens in een gewone wet te gaan regelen. Het wijzigingsvoorstel was in tweede lezing in 2004 door de Tweede Kamer goedgekeurd (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 21-22). Voor een tweederde meerderheid waren niet alleen de stemmen van de regeringspartijen, maar ook die van een deel van de oppositie vereist. ChristenUnie en SGP wezen de gekozen burgemeester echter principieel af. De linkse partijen deden dat niet, maar gaven de voorkeur aan een door de gemeenteraad gekozen burgemeester. De PvdA was hierover verdeeld, maar een meerderheid van de leden deelde die voorkeur, zo was gebleken uit een referendum binnen die partij in oktober 2004 (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 74-75). Bovendien vond de PvdA-fractie de door de minister gewenste invoering van de wijziging in 2006 overhaast. Na een spannend debat bleek op 22 maart 2005 de vereiste tweederde meerderheid in de Eerste Kamer niet te vinden: ondanks enkele tegemoetkomingen van De Graaf stemden slechts 42 tegen 31 senatoren voor de grondwetswijziging.

De volgende dag trad De Graaf af als minister. Hij was vooral boos op de PvdA, in zijn ogen de ‘kampioen van de regenten’ (*Trouw*, 23 maart 2005). De Graaf stelde vast dat hij niet langer geloofwaardig kon functioneren, omdat zijn streven om directe verkiezing van burgemeesters in te voeren was mislukt. Daar kwam bij dat hem ook was gebleken dat er binnen de regeringscoalitie onvoldoende steun bestond voor de hervorming van het kiesstelsel. De twee andere bewindslieden van D66 beraadden zich op hun positie. Even dreigde een kabinetscrisis. Vlak voor Pasen, op 26 maart, bereikten de fractievoorzitters van CDA, D66 en VVD echter een akkoord om de coalitie voort te zetten – vanwege de datum ‘Paasakkoord’ genoemd. Het kabinet zou meer geld vrij maken voor onderwijs, innovatiebeleid en kenniseconomie; de omroepvereni-

2005: M. Leenders, ‘Het parlementaire jaar 2004-2005’, in: C.C. van Baalen e.a., red., *God in de Nederlandse politiek. Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2005*, Den Haag, 2005, 166-181; en A. van Kessel en M. Leenders, ‘Het parlementaire jaar 2005-2006’, in: C.C. van Baalen e.a., red., *De waan van de dag. Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2006*, Amsterdam, 2006, 164-179.

gingen zouden minder invloed op de publieke omroep krijgen; en naar staatkundige vernieuwing zou nader onderzoek plaatsvinden, waarbij ook burgers betrokken zouden worden. De regeringspartijen stemden hiermee in (zie ook in deze Kroniek onder D66). A. Pechtold, partijvoorzitter van D66, volgde op 31 maart De Graaf op als minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties. Hij zou het beleid van zijn voorganger om rechtstreekse verkiezing van burgemeesters mogelijk te maken voortzetten, maar maakte daar minder haast mee.

Op 22 december stelde Pechtold namens het kabinet een Nationale Conventie in van veertien leden die de discussie over vernieuwing van het politiek bestel richting zou moeten geven. Onder leiding van R.J. Hoekstra (CDA), lid van de Raad van State, zou de Conventie in 2006 aan het werk gaan.

referendum Europese Grondwet

In november 2003 had de Tweede Kamer een initiatief-wetsontwerp goedgekeurd om een raadplegend referendum te houden over het verdrag voor een Europese grondwet, met alleen de stemmen tegen van het CDA, de ChristenUnie en de SGP. De VVD-fractie stemde na lange aarzelingen toch vóór (zie *Jaarboek 2003 DNPP*, blz. 33). Op 25 januari 2005 overwonnen ook de VVD-leden in de Eerste Kamer hun twijfels en stemden voor het wetsvoorstel, dat zodoende een ruime meerderheid kreeg (zie ook in deze Kroniek onder VVD).

Een onafhankelijke Referendumcommissie stelde als datum voor de volksraadpleging 1 juni 2005 vast. Zij verdeelde voorts een miljoen euro aan subsidies aan verschillende organisaties die campagne gingen voeren. Het kabinet wilde zich aanvankelijk niet met de campagne bemoeien, maar ging in mei alsnog de grondwet verdedigen. De drie regeringspartijen CDA, D66 en VVD namen evenals de PvdA en GroenLinks een positief, zij het niet kritiekloos standpunt in. Ze konden het echter niet eens worden over een gezamenlijke campagne en telden nogal wat dissidenten in eigen rijen. De voorstanders lieten – uit onwennigheid met referendumcampagnes, uit overmoed of uit vrees voor polarisatie – het initiatief over aan de tegenstanders. Ze wekten bovendien weerstand met enkele negatieve uitspraken. Zo suggereerden minister-president J.P. Balkenende en minister J.P.H. Donner van Justitie – beiden lid van het CDA – dat afwijzing van de grondwet uiteindelijk de vrede in Europa in gevaar zou kunnen brengen. Minister van Economische Zaken L.J. Brinkhorst (D66) waarschuwde voor een economische ramp: ‘Op den duur gaat in Nederland dan het licht uit en dan zetten we ons land op slot’ (*De Telegraaf*, 10 mei 2005).

Het nee-kamp kwam evenmin tot samenwerking. De ChristenUnie, SGP, LPF en SP waren het wel grotendeels eens in hun kritiek op de grondwet als een belangrijke stap in de richting van een ondemocratische en bureaucratische Europese ‘superstaat’, die ten koste zou gaan van de Nederlandse onafhankelijkheid. G. Wilders, die zich in 2004 had afgescheiden van de VVD (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 98-99), koesterde soortgelijke bezwaren en koppelde bovendien de grondwet aan een mogelijk lidmaatschap van de Europese Unie van Turkije. De tegenstanders van de grondwet voerden effectiever campagne dan de voorstanders. De SP had al in september 2003 het initiatief genomen voor een comité tegen de grondwet. Het Comité Grondwet Nee stond formeel los van de partij en telde ook leden van GroenLinks en PvdA. Een belangrijke rol in het comité speelde H. van Heijningen, medewerker van de Tweede-Kamerfractie van de SP en coördinator van haar eigen referendumcampagne – en vanaf 25 mei algemeen secretaris van die partij. De nee-campagne ontving symbolische steun uit Frankrijk, waar het referendum op 29 mei een overtuigende overwinning voor de tegenstanders opleverde.

Tabel 1. Uitkomst referendum Europese grondwet

aantal kiesgerechtigden	12.172.740
uitgebrachte stemmen	7.705.196 (63,3%)
uitgebrachte geldige stemmen	7.646.415 (99,3%)
ja-stemmen	2.940.730 (38,5%)
nee-stemmen	4.705.685 (61,5%)

bron: Kiesraad; www.verkiezingsuitslagen.nl

Uiteindelijk stemde een duidelijke meerderheid van 61,5 procent tegen de grondwet (zie tabel 1). De opkomst was hoog: 63 procent. Hoewel formeel niet door de uitslag gebonden, besloten het kabinet en de Tweede Kamer het verdrag voor de Europese grondwet niet meer te behandelen. Een aantal partijen had zich overigens van tevoren wel aan de uitslag gecommitteerd.

staatkundige vernieuwing: hervorming kiesstelsel

In november 2003 had minister De Graaf een plan gepresenteerd voor een nieuw en ‘gemengd’ kiesstelsel (zie *Jaarboek 2003 DNPP*, blz. 31-32). Minimaal de helft van de 150 Tweede-Kamerleden zou in 2007 volgens het huidige lijststelsel gekozen worden en maximaal de andere helft in meervoudige districten met elk twee tot vijf zetels.

Kandidaten zouden moeten kiezen voor één van de twee mogelijkheden: de landelijke partijlijst of een kandidatuur in een district. De kiezer zou – net als in bijvoorbeeld Duitsland en Italië – twee stemmen uit kunnen brengen.

Het voorstel stuitte op veel kritiek. De eerste maanden van 2005 vonden binnen de coalitie talrijke gesprekken hierover plaats, waarbij verschillende vernieuwingsvoorstellen soms gecombineerd of ‘uitgeruild’ werden. Na het aftreden van De Graaf in maart besloot zijn opvolger Pechtold om de vraag hoe een nieuw kiesstelsel er uit diende te zien voor te leggen aan een Burgerforum: een groep van burgers die als een min of meer willekeurige steekproef uit de bevolking geselecteerd zou moeten worden. Dit besluit zou in 2006 uitvoering krijgen. Pechtold kondigde wel vast aan, de drempel voor voorkeursstemmen te willen verlagen van 25 naar 12,5 procent van de kiesdeler. Zijn bedoeling was dit voor de Tweede-Kamerverkiezingen te regelen, die in 2007 verwacht werden.

staatkundige vernieuwing: referendum

De Tijdelijke Referendumwet, die in 2001 was aangenomen en die het houden van raadgevende referenda op landelijk niveau mogelijk maakt, was vanaf 1 januari 2005 niet meer geldig (zie ook *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 23-24). Na het raadplegend referendum over de Europese grondwet bereidden GroenLinks- en PvdA-kamerleden een initiatief-wetsontwerp voor om alsnog bindende correctieve referenda mogelijk te maken. Regeringspartij D66 sloot zich later daarbij aan. Het CDA bleef tegen referenda gekant, terwijl de VVD aarzelde. In oktober verklaarde de Raad van State geen grote staatsrechtelijke bezwaren tegen de invoering van een correctief referendum te koesteren. Het kabinet wees een bindend referendum af maar zou een raadplegend correctief referendum accepteren, zij het zonder daar actief aan mee te werken. Dat bleek tijdens een overleg van de Tweede Kamer met minister Pechtold in december. Zelfs voor een raadplegend referendum zou echter vooralsnog geen meerderheid te vinden zijn.

Amsterdamse raadsleden in problemen

In Amsterdam bleken raadsleden van vijf verschillende partijen in de jaren 2002 en 2003 subsidies of onkostenvergoedingen ontvangen te hebben die zij niet goed konden verantwoorden. Nadat de gemeentelijke accountantsdienst hierover gerapporteerd had, verzocht het gemeentebestuur aan een commissie onder leiding van de Groningse hoogleraar staatsrecht D.J. Elzinga nader onderzoek in te stellen. Elzinga conclu-

deerde in september dat CDA, VVD, SP, Leefbaar Amsterdam en Mokum Mobiel samen ruim twee ton terug zouden moeten betalen aan de gemeente.

Reeds in mei trad wethouder F. Huffnagel (VVD) af vanwege de vergoedingen die hij als voorzitter van de raadsfractie in 2002 en 2003 ontvangen had (zie verder in deze Kroniek onder VVD). Mevr. L.M. Spee-Roupe van der Voort, voorzitter van de CDA-fractie, volgde zijn voorbeeld in augustus, nadat het bestuur van haar afdeling haar – na een intern onderzoek naar de gang van zaken – daartoe had opgeroepen. Zij en drie betrokken fractieleden zouden ook niet op de kandidatenlijst mogen staan bij de komende raadsverkiezingen. Spee gaf inderdaad haar zetel op, al vond ze de handelwijze van het bestuur ‘onfatsoenlijk’ (*de Volkskrant*, 2 augustus 2005). Het geld had zij inmiddels aan de gemeente terugbetaald. Haar partijgenoot J. de Graaf stelde ook zijn zetel ter beschikking. H. Res, namens het CDA wethouder in de deelgemeente Amsterdam-Zuidoost en voordien voorzitter van de raadsfractie, verloor het vertrouwen van PvdA en VVD in de deelgemeenteraad en trad eveneens af.

De fractie van de SP had geld voor fractiewerkzaamheden in de landelijke partijkas gestort, wat volgens de Commissie Elzinga onrechtmatig was (zie verder in deze Kroniek onder SP). De lokale partijen Leefbaar Amsterdam en Mokum Mobiel hadden geld van de gemeente besteed aan een privé-rechtszaak respectievelijk een adviesbedrijf dat eigendom bleek te zijn van de eigen fractievoorzitter – mevr. H.F.M. van Oudenallen. Aanvankelijk tekenden deze drie fracties protest aan tegen de conclusie van Elzinga, maar eind september zegden ze toch toe het geld terug te zullen storten. Geen van deze betrokken raadsleden trad echter af.

partijfinanciën

In maart stelde de Tweede Kamer de nieuwe Wet subsidiëring politieke partijen vast, die in oktober 2004 door minister J.W. Remkes van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties was gepresenteerd (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 24-25). Besloten werd onder meer de grondslag voor de subsidiëring aan te passen: partijen zouden niet langer uitsluitend subsidie ontvangen op basis van hun zeteltal in het parlement, maar ook aan de hand van hun ledental. In de nieuwe verdeelsleutel werd de subsidie voor tachtig procent bepaald door het aantal kamerzetels en voor twintig procent door het aantal betalende leden (die jaarlijks ten minste twaalf euro aan contributie dienden te betalen). Deze systematiek pakt voor partijen met relatief weinig leden ten opzichte van het aantal zetels – zoals de LPF en D66 – verhoudingsgewijs on-

gunstig uit. Bij de subsidiëring van politieke jongerenorganisaties gold het aantal leden tussen 14 en 28 jaar dat minstens vijf euro per jaar contributie betaalde. Daarnaast stemde de Tweede Kamer in met Remkes' voorstel dat de subsidie voortaan ook mocht worden besteed aan ledenwerving en het voeren van verkiezingscampagnes – activiteiten die eerder nadrukkelijk als niet-subsidiabel waren beschouwd. Ten slotte ging de Kamer akkoord met het voorstel het totale subsidiebedrag voor de partijen (met ingang van 2004) te verhogen van ongeveer tien tot vijftien miljoen euro. De SP wees een verhoging af, maar ging niet in op de suggestie van minister Remkes om dan zelf (een deel van) het subsidiebedrag terug te storten. Een meerderheid van de Tweede Kamer was van mening dat ook de lokale politieke partijen voor rijkssubsidie in aanmerking dienden te komen. Minister Remkes vond dit geen taak voor het rijk, maar voor de gemeenteraden. Verder kondigde Remkes een tweede wetsvoorstel aan, waarin onder meer de verlaging van het drempelbedrag waarboven giften openbaar moeten worden gemaakt en de invoering van een maximumbedrag dat individuen of rechtspersonen jaarlijks aan een partij mogen doneren, zouden worden geregeld.

intrekking overheidssubsidie aan SGP

De Stichting Proefprocessenfonds Clara Wichmann had in november 2003, ondersteund door negen maatschappelijke organisaties, zowel tegen de SGP als tegen de staat een proces aangespannen, omdat de partij vrouwen een volwaardig lidmaatschap onthield (zie *Jaarboek 2003 DNPP*, blz. 118). De Stichting wilde zo de partij dwingen haar statuten te wijzigen. De rechtbank verklaarde op 7 september het Proefprocessenfonds niet ontvankelijk in haar aanklacht tegen de SGP, zodat deze partij niet haar statuten hoefde te wijzigen om een volwaardig vrouwenlidmaatschap mogelijk te maken. Maar omdat de SGP volgens de rechtbank in strijd met het Vrouwenverdrag van de Verenigde Naties handelde, mocht de overheid niet langer subsidie aan deze partij verstrekken. 'De overheid heeft niets ondernomen om aan de discriminatie van vrouwen door de SGP een einde te maken, maar heeft zelfs de SGP ondersteund door middel van het verlenen van subsidie', aldus het vonnis (*NRC Handelsblad*, 7 september 2005). Minister Remkes ging tegen dit oordeel in hoger beroep, maar kondigde ook aan de subsidie op 1 januari 2006 stop te zetten. De SGP ontving jaarlijks ongeveer een bedrag van 800.000 euro aan overheidssubsidie, op een totale begroting van ongeveer 1,4 miljoen euro. Wel bleef de financiële vergoeding aan de staatkundig-gereformeerde Tweede-Kamerfractie (ruim 300.000 euro) gehandhaafd (zie verder in deze Kroniek onder SGP; zie ook de bijdrage van A.H.M. Dölle in dit Jaarboek).

3. Ontwikkelingen binnen de afzonderlijke partijen

Hieronder worden de in de Staten-Generaal vertegenwoordigde partijen in alfabetische volgorde behandeld. Eerst volgt een overzicht van de ontwikkeling van hun ledental, volgens opgave van de partijsecretariaten, op of omstreeks 1 januari 2005 en op of omstreeks 1 januari 2006 (zie tabel 2).

Tabel 2. Ledentallen Nederlandse politieke partijen 1 januari 2005 en 1 januari 2006

	1 januari 2005	1 januari 2006
CDA	73.000	69.000
ChristenUnie	24.235	24.156
D66	11.744*)	11.065
GroenLinks	20.709	21.383
LPF	2.111	1.274
PvdA	61.111	61.913
SGP	25.900	26.400
SP	44.299	44.853
VVD	41.861	40.157
totaal	304.970	300.201

*) gecorrigeerd ledental: in januari 2005 werd door D66 12.827 opgegeven (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 25); later besloot het partijbestuur alle wanbetalers tot 31 december 2004 als lid uit te schrijven, waardoor het officiële ledental per 1 januari 2005 achteraf gezien 1.083 leden lager uitkwam.

Christen Democratisch Appèl (CDA)

Het CDA vierde in 2005 zijn vijftienvijftigjarig bestaan als partij. In de peilingen bleef de partij vrij stabiel (rond twintig procent van de stemmen, goed voor 30 à 35 zetels). De interne discussie over de koers werd

voortgezet, waarbij evenals in 2004 partijleider en premier J.P. Balkenende niet gespaard bleef. Zo verweet de Maastrichtse burgemeester G.B.M. Leers hem een slechte ‘performance’: hij zou te ver van de mensen af staan (*de Volkskrant*, 2 juli 2005). De partijtop schaarde zich echter achter de politiek leider, en verwachtte dat het weinig populaire hervormingsbeleid van het kabinet de komende jaren zijn vruchten af zou werpen.

jubiläum

Het CDA vierde zijn vijftiengjarige bestaan in 2005 met tal van activiteiten, over het hele jaar verspreid, waarvan verslag werd gedaan in de jubileumbundel *25 jaar CDA*. Op 16 april vond een conferentie plaats over de C van het CDA in Ede, waar onder meer minister J.P.H. Donner van Justitie en partijvoorzitter mevr. J.M. van Bijsterveldt-Vliegenthart het woord voerden. Voorts werd in deelsessies gesproken over het christelijk-sociaal gedachtegoed, islam en christendom, het mensbeeld in de zorg, en internationale solidariteit. Op 20 april werd op het partijbureau in Den Haag een gesprek gehouden over de kernbegrippen van het CDA tussen jongeren en ouderen die actief aan de oprichting hadden deelgenomen. April werd ook de ‘Maand van de dialoog’ genoemd: bestuurders en kaderleden werden aangemoedigd om huis-kamergesprekken te voeren met vrienden, burens of vakgenoten om beter te begrijpen ‘wat mensen bezig houdt’.

Op 6 september presenteerde de voorzitter van de jubileumcommissie, J. van der Tak (burgemeester van Westland), het manifest *Vertrouwen in mensen. Plaatsbepaling en koers van de christen-democratie*. De jubileumcommissie schetste hierin vijf uitdagingen voor de toekomst: duurzame economische groei, de sociaal-economische concurrentie met andere landen, verzorgingsmaatschappij versus verzorgingsstaat, rechtsstaat en levensbeschouwing, en staatkundige vernieuwing van de democratie. De conclusies van het rapport zouden op het partijcongres op 5 november worden besproken en vervolgens worden verwerkt in het verkiezingsprogramma voor de komende Tweede-Kamerverkiezingen.

Op 10 september organiseerde de partij een familiefeest in pretpark de Efteling bij Kaatsheuvel. Partijleider Balkenende en partijvoorzitter Van Bijsterveldt gaven elk met een korte toespraak het startsein voor de campagne ‘het CDA komt naar u toe’. ‘Geniet van elkaar, geniet van het CDA!’, zo besloot Balkenende zijn rede (*Dagblad van het Noorden*, 12 september). Circa drieduizend partijleden bezochten het feest.

Vier aan de partij gelieerde organisaties – het CDJA, het CDA-Vrouwenberaad, het Intercultureel beraad en het Landelijk ouderenplatform – vierden het jubileum op 8 oktober in Arnhem met een conferentie over

solidariteit tussen generaties. Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap mevr. M.J.A. van der Hoeven schetste verschillende toekomstscenario's.

Op 11 oktober werd het boek *25 jaar CDA tussen macht en inhoud* in Den Haag gepresenteerd aan partijleider Balkenende, die reageerde met een rede onder het motto 'van "opdracht in bescheidenheid" naar "eenheid in verscheidenheid"'. Het boek bevatte interviews met erevoorzitter P.J.A.M. Steenkamp en de (oud-)minister-presidenten A.A.M. van Agt, R.F.M. Lubbers en Balkenende. A. Klink en A.M. Oostlander, respectievelijk directeur en oud-directeur van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, gaven in een epiloog de uitdagingen voor de toekomst aan.

Op 15 oktober vond in de Sint-Janskathedraal te 's Hertogenbosch een oecumenische viering plaats waarbij de bisschop A.L.M. Hurkmans en de predikant mevr. P. van den Burg als voorgangers optraden. Ook op het partijcongres op 5 november in Utrecht werd aandacht besteed aan het jubileum. Partijvoorzitter Van Bijsterveldt sprak over de inspiratie door het Evangelie en legde de nadruk op dienstbaarheid. Tweede-Kamerfractievoorzitter M.J.M. Verhagen blikte terug op zijn eigen lidmaatschap en sprak over de vier grondbegrippen van het CDA, terwijl partijleider Balkenende zich in zijn toespraak meer op de toekomst richtte. CDJA-voorzitter R. van Bruchem voerde een 'jubileum-gesprek' met verschillende generaties van CDA-politici, zoals Van Agt, W. Aantjes en mevr. M.H.M.F. Gardeniers-Berendsen, de eerste vrouwelijke minister van het CDA.

kernenergie en duurzame ontwikkeling

Het kabinet had zich in het regeerakkoord voorgenomen de kerncentrale bij Borssele in 2013 te sluiten. Op 16 februari echter heropende staatssecretaris P.L.B.A. van Geel van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer de discussie over de sluiting. Gezien de hoge sluitingskosten en de behoefte aan duurzame energie zou hij de centrale liever langer open houden. Van Geel kondigde aan een voorstel hierover (in de vorm van een ontwerpconvenant) in januari 2006 aan de Tweede Kamer voor te leggen.

Op 23 juni publiceerde het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA onder verantwoordelijkheid van een commissie voorgezeten door mevr. R. Janssen-van Rosmalen, technisch natuurkundige en bestuurslid van het Instituut, het rapport *Keuzes voor duurzaamheid. Energie op de drempel van transitie*. De tekst was geschreven door S.M. Lensink, medewerker van het Centrum voor Energie en Milieukunde van de Rijksuniversiteit Groningen. De commissie wenste kernenergie als optie

bij de overgang van fossiele (eindige) naar duurzame energie nadrukkelijk open te houden en overwoog daarbij ook de bouw van nieuwe kerncentrales. Daarnaast zouden volgens de commissie biomassa, zon en wind als energiebronnen in Nederland meer aandacht verdienen.

Ook in het manifest *Om een gezond, veilig en leefbaar bestaan. Investeren in duurzame ontwikkeling*, dat twee dagen later verscheen, werd kernenergie als één van de opties gezien om de uitstoot van kooldioxide te verminderen. Dit manifest, dat voorstellen bevatte voor meer duurzame energie, duurzame mobiliteit, een duurzame woon- en leefomgeving en duurzame internationale samenwerking, was opgesteld door een partijcommissie onder leiding van het oud-Tweede-Kamerlid Th. Rietkerk naar aanleiding van de zogeheten Fonteinavonden die de partij in 2003 op verschillende plaatsen had georganiseerd (zie *Jaarboek 2003 DNPP*, blz. 43). Duurzame ontwikkeling was daar als belangrijkste onderwerp genoemd. Het manifest werd met enkele wijzigingen door het partijcongres op 5 november in Utrecht goedgekeurd en zou een bouwsteen moeten vormen voor het nieuwe verkiezingsprogramma.

gekozen burgemeester

Al enige jaren verschilden de christen-democraten met elkaar van mening over de vraag of burgemeesters door de bevolking of door de gemeenteraad gekozen dan wel door de Kroon benoemd moesten worden (zie ook *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 30-31). De Tweede-Kamerfractie stemde in november 2004 met een directe verkiezing (zoals in het regeerakkoord afgesproken), mits dit niet overhaast ingevoerd zou worden en wanneer bovendien het collegiaal bestuur gehandhaafd zou blijven. Ook de Eerste-Kamerfractie stemde ondanks grote twijfels voor de grondwetsherziening die directe verkiezing mogelijk zou maken (zie ook in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten'). Na het aftreden van minister De Graaf voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties veranderde de Tweede-Kamerfractie niet van standpunt en steunde het 'Paasakkoord'. Ook al was de door De Graaf gewenste uitvoering in 2006 nu van de baan, binnen het CDA bleef onvrede bestaan. Senator R.H. van de Beeten, vice-partijvoorzitter van 1986 tot 1994, achtte het 'staatsrechtelijk en politiek bedenkelijk' dat de partijtop de achterban klem zette en het debat hierover smoorde (*Trouw*, 6 april 2005). Zijn voorstel om over dit onderwerp de leden te raadplegen, vond echter geen gehoor bij de partijtop. Wel werd toegezegd de discussie voort te zetten, mogelijk via een speciale conferentie over bestuurlijke vernieuwing op lokaal niveau.

referendum Europese grondwet

Op 1 juni werd het referendum over de Europese grondwet gehouden (zie in deze Kroniek onder ‘hoofdmomenten’). Hoewel het CDA geen voorstander was van een volksraadpleging, zou het de uitslag respecteren, althans bij een opkomst van tenminste dertig procent en minstens zestig procent voor of tegen – zo stelde de voorzitter van de Tweede-Kamerfractie Verhagen in een vraaggesprek met *de Volkskrant* (12 februari 2005). Hij vond dat het kabinet aan de campagne voor de grondwet actief mee zou moeten doen en verwachtte dat de kiezer duidelijk ‘ja’ zou zeggen.

Verhagen opende de campagne namens zijn partij op 14 mei in Den Bosch, samen met minister B. Bot van Buitenlandse Zaken en de delegatieleider in het Europees Parlement, C.M.P.S. Eurlings. Het referendum kreeg veel aandacht op het voorjaarscongres, dat op 28 mei gehouden werd in Utrecht. De Belgische oud-premier J.L. Dehaene en het Eerste-Kamerlid P.R.H.M. van der Linden – in januari gekozen tot voorzitter van de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa – pleitten voor de grondwet. CDA-leider en premier J.P. Balkenende deed dit ook in zijn slotrede.

Zowel partijleider Balkenende als partijvoorzitter Van Bijsterveldt reageerden teleurgesteld op de uitslag. Beiden beschouwden de hoge opkomst en intensieve discussies als winstpunten. Van Bijsterveldt wees er op dat volgens peilingen een meerderheid van CDA-kiezers wel voor het verdrag had gestemd.

sociale koers en kritiek De Vries

De sociale koers van het tweede kabinet-Balkenende bleef ook in 2005 onderwerp van discussie. De Basisgroep Sociale Zekerheid diende op het voorjaarscongres in mei een resolutie in om de lasten voor de minima te beperken, die werd aanvaard. Een soortgelijke resolutie was op het najaarscongres in november 2004 aangenomen (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 28-29). Een voorstel van de Basisgroep om de hypotheekrenteaftrek ter discussie te stellen – met het oog op de inkomensongelijkheid tussen huiseigenaren en huurders – werd echter met een krappe meerderheid verworpen, nadat de partijtop het had afgeraden. Ook een voorstel van het Christen Democratisch Jongeren Appèl (CDJA) om in elk geval een visie te formuleren over dit onderwerp, kreeg geen meerderheid.

Op 1 september verscheen *Overmoed en onbehagen*, van de hand van B. de Vries, fractievoorzitter in de Tweede Kamer (van 1982 tot 1989), minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (1989-1994), en partij-

voorzitter ad interim (2001-2002). Het boek bevatte forse kritiek op de 'neo-conservatieve en neo-liberale koers' van het kabinet-Balkenende, die volgens De Vries ten onrechte werd voorgesteld als noodzakelijke aanpassing aan objectieve omstandigheden. Hij verweet zijn partij teveel aandacht voor vergrijzing en staatsschuld en te weinig voor sociaal beleid. Partijvoorzitter Van Bijsterveldt nam het boek op 1 september in ontvangst met de verzuchting 'van je familie moet je het maar hebben' (*de Volkskrant*, 2 september 2005). Ze vond dat De Vries een misleidende en teleurstellende karikatuur van zijn partij had gemaakt. Balkenende sloot zich bij dit oordeel aan. De Vries vond de kritiek op zijn beurt 'niet netjes' (*Trouw* 3 september 2005). Hij kreeg overigens ook wel steun binnen zijn partij, onder meer van de initiatiefnemers van het Nieuw Collectief (voorheen: Christelijk Sociaal Platform binnen de Christen-Democratie), J. Goossen en J.D. de Vries, en van Aantjes (CDA-fractievoorzitter in de Tweede Kamer in de jaren 1977-1978) en M.L.A. van Rij (partijvoorzitter van 1999 tot 2001). Veel kaderleden en lokale bestuurders betreurden echter vooral dat De Vries zijn kritiek naar buiten had gebracht. Het boek werd op verschillende bijeenkomsten besproken, zoals tijdens een ledendebat in Utrecht op 17 december, waar De Vries onder meer in discussie ging met H.H.F. Wijffels, voorzitter van de Sociaal-Economische Raad.

gemeenteraadsverkiezingen 2006

Reeds op 27 januari presenteerde J. Krapels de onder zijn leiding geschreven *De levende gemeente. Handreiking gemeenteprogram 2006-2010* aan partijvoorzitter Van Bijsterveldt. Eveneens in januari publiceerde het partijbureau een *Handboek gemeenteraadsverkiezingen*, waarin de procedures voor de kandidaatstelling en de vaststelling van verkiezingsprogramma's werden uiteengezet. Ook het Steenkamp Instituut – dat scholing en vorming voor CDA-leden verzorgt – publiceerde brochures voor de verkiezingen, in het bijzonder voor lokale campagnevoering en werving en selectie van gemeenteraadsleden.

Op 1 december werd J. de Vries, politiek assistent van premier Balkenende, benoemd tot campagneleider voor zowel de raadsverkiezingen als de Provinciale Statenverkiezingen (in maart 2007) en Tweede-Kamerverkiezingen (die toen nog in mei 2007 werden verwacht).

Lubbers

In 2004 was oud-premier R.F.M. Lubbers als Hoge Commissaris voor de Vluchtelingen bij de Verenigde Naties in opspraak gekomen door beschuldigingen over seksuele intimidatie van medewerkers en andere

vrouwen in zijn werkomgeving. Een intern onderzoek leek hem in de zomer van dat jaar vrij te pleiten (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 32). In februari 2005 kwam een vertrouwelijk rapport in de openbaarheid dat tot een andere conclusie leidde. Hoewel Lubbers volhield onschuldig te zijn, gaf hij toe aan de druk om af te treden.

minister Veerman

De minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, C.P. Veerman, kwam in augustus in opspraak, omdat hij als eigenaar van landbouwbedrijven in Nederland en Frankrijk belang zou hebben bij Europese subsidies. Als minister verdedigde hij het Europese subsidiebeleid – al had hij in juli overigens gedreigd zijn portefeuille neer te leggen als het kabinet hem niet zou steunen in bepaalde hervormingen van dit beleid, waarbij de subsidies zouden worden verminderd. Bij zijn aantreden had Veerman het beheer van zijn bedrijven overgedragen aan een onafhankelijke stichting, maar was daarbij blijkbaar niet geheel zorgvuldig geweest. Zijn Franse bedrijf bleef brieven versturen ondertekend door ‘Cornelis Pieter Veerman, président’ (*NRC Handelsblad*, 30 augustus 2005). De minister gaf toe dat dit niet had mogen gebeuren, maar benadrukte dat hij zichzelf hiermee niet had verrijkt. In september aanvaardde de Tweede Kamer zijn excuses.

verwante instellingen en publicaties

Op 30 maart hield minister Bot van Buitenlandse Zaken in Den Haag de jaarlijkse Norbert Schmelzerlezing over ‘Het Atlantisch bondgenootschap: naar een nieuwe synthese van macht en idealen’. Hij pleitte onder meer voor nauwere samenwerking en informele politieke consultaties tussen de Verenigde Staten en de Europese leden van de NAVO. De Stichtingsraad van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA hield op 21 april een openbare vergadering, waar werd gesproken over de positie van Europa in de wereld. Oud-minister van Justitie E.M.H. Hirsch Ballin en Van der Linden leidden de discussie in. In opdracht van het Wetenschappelijk Instituut schreef een commissie het rapport *Investeren in de samenleving. Een verkenning naar de missie en positie van de maatschappelijke onderneming*, dat op 25 januari door H.J. de Ru, hoogleraar staats- en bestuursrecht aan de Vrije Universiteit, en directeur Klink van het Instituut werd aangeboden aan minister-president Balkenende. De positie van de niet op winst gerichte maatschappelijke onderneming zou volgens de auteurs geregeld moeten worden in het rechtspersonenrecht, zodat haar bestuurders beter aangesproken zouden kunnen worden op de sociale doelstellingen van hun organisa-

ties. Op 25 augustus verscheen *De Gordiaanse jeugdknoop. Jeugdbeleid met meer gezin en meer gezag*, geschreven door Klink en P. Cuyvers. Het rapport werd aangeboden aan staatssecretaris mevr. C.I.J.M. Ross-van Dorp van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, door voorzitter Van der Tak van de begeleidende commissie. Het rapport bevatte aanbevelingen voor een effectievere organisatie van de jeugdhulpverlening. Het Wetenschappelijk Instituut publiceerde op 29 september *Vernieuwen met ambitie. Welvaartsgroei door maatschappelijke innovatie*, geschreven door een commissie onder leiding van het oud-Tweede-Kamerlid J.L. van den Akker. De overheid zou volgens de auteurs meer voorwaarden moeten scheppen voor welvaartsgroei en meer moeten investeren in de productiviteit van de collectieve sector, in het bijzonder in de gezondheidszorg en het onderwijs. Over hetzelfde thema verscheen op 1 december de discussienotitie *Investeren in kenniseconomie. Discussienotitie over innovatie, arbeidsmarkt en onderwijs*, geschreven door een commissie onder leiding van J.C. de Jager, ondernemer en penningmeester van het CDA. De Jager presenteerde de notitie aan minister Van der Hoeven van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Onder auspiciën van de Commissie Buitenland verscheen in oktober de brochure *Internationale samenwerking*, voorbereid door een projectteam onder leiding van oud-minister van Ontwikkelingssamenwerking P. Bukman. De auteurs deden een twaalfstal aanbevelingen, waarbij de nadruk viel op doelstellingen als partnerschap, maatwerk, duurzaamheid en ondernemerschap.

De jongerenorganisatie van het CDA, het Christen Democratisch Jongeren Appèl (CDJA), congresseerde op 20 en 21 mei te Sassenheim en op 25 en 26 november te Mook. In Sassenheim ging premier Balkenende met de jongeren in discussie over de Europese grondwet. In Mook ging oud-minister B. de Vries in debat met staatssecretaris J.G. Wijn van Financiën en werd een bijeenkomst gewijd aan globalisering en 'green growth', waarvoor minister Bot een inleiding hield. Op 4 juni organiseerde het CDJA samen met de jongerenorganisaties van de Christen-Unie, het Christelijk Nationaal Vakverbond (CNV) en het Gereformeerd Maatschappelijk Verbond (GMV) een Christelijk Sociaal Jongerencongres in Zwolle over de vraag 'met wie ben jij solidair?'

Het CDA-Vrouwenberaad, de vrouwenorganisatie van het CDA, koos op de ledendag op 2 april in Utrecht de advocaat mevr. A.S.M. Andela als nieuwe voorzitter. De keuze werd door het partijcongres op 28 mei bevestigd. Het jaarthema, de positie van zelfstandige ondernemers, werd onder het motto 'werk aan de winkel' ingeleid door onder anderen het Tweede-Kamerlid mevr. J.M.G. Schreijer-Pierik.

De CDA-Bestuurdersvereniging hield op 15 april een ledenraad in Utrecht, waar het Tweede-Kamerlid C. Çörüz en de Commissaris van de

Koningin in Overijssel G.J. Jansen het thema ‘grondrechten en decentrale overheden’ inleidden. De vereniging kreeg per 1 juli een nieuwe secretaris, D.A.C.A. Gudde. De Bestuurdersdag, die in Arnhem plaats vond op 8 oktober, stond in het teken van bestuurlijke vernieuwing. Minister Pechtold voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties gaf hierover zijn mening. Op 11 november koos de ledenraad in Utrecht G.J. Jansen tot opvolger van W.J. Deetman als voorzitter van de vereniging.

De Eduardo Frei Stichting, die zich bezighoudt met ontwikkelingssamenwerking, organiseerde op 8 en 9 april te Den Haag in samenwerking met de Nationale Commissie voor internationale samenwerking en Duurzame Ontwikkeling (NCDO) een conferentie over cultuur, religie en ontwikkeling in Afrika, waar voornamelijk buitenlandse gasten het woord voerden. Verder richtte de stichting zich in 2005 vooral op Bulgarije.

De Dertigers, een informele groep CDA-leden tussen de 25 en 40 jaar, hielden op 4 april een discussie over ‘het klimaat wordt *hot*, duurzaamheid is *cool*’ met staatssecretaris Van Geel.

Op 17 februari vond in Leiden een debat plaats over maatschappelijke verantwoordelijkheid bij terrorismedreiging, op initiatief van ‘Club 25’. Een drietal jonge CDA-leden had dit netwerk opgericht voor ‘starters op de arbeidsmarkt’ rond de 25 jaar die belangstelling hadden voor politiek, maar (nog) geen partijlid wilden worden.

In november verscheen ‘*Zeg maar Hannie.. 65 jaar strijdlustig in politiek en samenleving*’, een levensbeschrijving van het Eerste-Kamerlid mevr. J. van Leeuwen van de hand van mevr. R. Jaarsma en mevr. E. ter Veld (beiden tot 2003 Eerste-Kamerleden voor de PvdA).

In januari verschenen voor het laatst het *CDA-magazine* en de *CDA Krant*. De twee ledenbladen werden vervangen door één blad, *CDA.nl*, dat zes keer per jaar zou verschijnen.

personalia

Op 1 januari overleed W. Scholten, minister van Staat. Hij was lid geweest van de Tweede Kamer voor één van de voorlopers van het CDA, de Christelijk-Historische Unie (1963-1971 en 1972-1976), en vervolgens minister van Defensie (1978-1980) en vice-president van de Raad van State (1980-1997).

Op 11 februari overleed F.L.A.J. Wolters, die van 1981 tot 1998 Tweede-Kamerlid was geweest.

Op 18 april overleed de Tilburgse hoogleraar staats- en bestuursrecht A.K. Koekkoek, sinds 2003 lid van de Eerste Kamer. Van 1994 tot 1998 was hij lid geweest van de Tweede Kamer.

L.J.P.M. Frissen, burgemeester van Horst aan de Maas, volgde op 1 juli B.J. baron van Voorst tot Voorst op als gouverneur (Commissaris van de Koningin) van Limburg. Van 1986 tot 1994 was hij Tweede-Kamerlid geweest.

Op 15 augustus overleed mevr. L.H.J.M. Dankers, lid van de Tweede Kamer van 1994 tot 2002.

Op 3 oktober overleed J.R. Glasz, lid van de Eerste Kamer van 1987 tot 1999.

Op 11 oktober verliet H.M.F. Bruls de Tweede Kamer, waarin hij in 2002 gekozen was, vanwege zijn benoeming tot burgemeester van Venlo. Hij werd opgevolgd door R.W. Knops, wethouder van Horst aan de Maas.

ChristenUnie

Voor de ChristenUnie was 2005 een rustig jaar. De partij, in 2000 ontstaan uit een samengaan van het Gereformeerd Politiek Verbond (GPV) en de Reformatorische Politieke Federatie (RPF), vierde haar eerste lustrum. Het standpunt van de Unie bij het referendum over de Europese grondwet en de wijze waarop de campagne gevoerd werd, leidde tot enige discussie binnen de partij. Vanwege de electorale samenwerking op lokaal niveau met de SGP was de Unie enigermate betrokken bij de hevige spanningen binnen de SGP rond het vrouwenstandpunt (zie in deze Kroniek onder SGP).

partijvoorzitter

Op 3 februari maakte het partijbestuur van de ChristenUnie bekend dat het P. Blokhuis voordroeg als nieuwe voorzitter van de partij als opvolger van Th. van Daalen. Deze laatste bekleedde sinds 22 januari 2000 deze functie en wilde zich niet meer beschikbaar stellen. Blokhuis – opleidingsmanager Communicatie en Journalistiek aan de Christelijke Hogeschool Ede – was eerder voorzitter van het curatorium van de Groen van Prinsterer Stichting, het wetenschappelijk bureau van de Unie. Hij wilde zich onder meer gaan inzetten voor de verbetering van de verhouding met de SGP. Op het Uniecongres van 9 april werd Blokhuis tot voorzitter gekozen.

Unie- en ledencongres 9 april

Op 9 april kwamen zowel het Uniecongres als het ledencongres van de partij bijeen. Op de eerstgenoemde bijeenkomst hebben alleen de afdelingen stemrecht; de tweede is bedoeld om leden meer bij de partij te

betrekken (zie *Jaarboek 2003 DNPP*, blz. 53). In zijn toespraak uitte partijleider A. Rouvoet duidelijke kritiek op het CDA. Volgens hem hadden de christen-democraten bij het Paasakkoord ‘alle kansen gemist om een zwaarder christelijk stempel op het kabinetsbeleid te drukken’ (*Trouw*, 11 april 2005).

Tijdens het ledencongres, dat voor de tweede keer bijeenkwam, werd over elf resoluties gesproken en gestemd. De meeste werden aanvaard. Eén van de aangenomen resoluties verklaarde dat het bestuur van de ChristenUnie het initiatief diende te nemen tot ‘een brede bezinning op de praktische inhoud van christelijke naastenliefde in de vorm van politieke standpunten ten opzichte van mensen met andere religies in de (politieke) praktijk’. Een andere aangenomen resolutie had betrekking op het waarborgen van de godsdienstvrijheid in Turkije.

commissie-Schutte

Op het Uniecongres zei Rouvoet dat de ChristenUnie zich tot dan toe te afzijdig had gehouden in het debat over politieke en staatkundige hervormingen, en vooral had aangegeven wat zij niet wilde. De ChristenUnie zou naar zijn mening met eigen voorstellen voor politieke hervormingen moeten komen. Medio november werd vervolgens een commissie ingesteld onder leiding van G.J. Schutte, de oud-partijleider van het GPV, die onderzoek moest doen naar het functioneren van het democratisch bestel in Nederland. De commissie-Schutte diende aanbevelingen op te stellen voor het programma van de Unie bij de Tweede Kamerverkiezingen, die toen nog werden voorzien in mei 2007.

referendum Europese grondwet

In november 2003 had de ChristenUnie – overigens na enige aarzeling – in de Tweede Kamer tegen het houden van een referendum over de Europese grondwet gestemd (zie *Jaarboek 2003 DNPP*, blz. 33). Op 7 april 2005, aan het begin van de campagne voor dit referendum, bracht de Groen van Prinsterer Stichting de brochure *Een gemiste kans voor Europa* uit, geschreven door het Eerste-Kamerlid voor de ChristenUnie E. van Middelkoop en anderen. Hierin werd een aantal redenen aangegeven waarom de Europese grondwet voor de Unie onaanvaardbaar was, zoals het ontbreken in de preambule van een verwijzing naar de christelijke traditie. Ook veronderstelden de auteurs dat het Europese integratieproces door het aannemen van de grondwet – mede door de verzwakking van het vetorecht – zou worden versterkt. Brussel zou steeds meer bevoegdheden van de nationale regering overnemen, waardoor uiteindelijk een Verenigde Staten van Europa zou ontstaan. De

Unie vond dat in strijd ‘met de bijbelse ontwikkelingsopdracht die op regeringen en volken van de nationale staten rust’ (*Reformatorisch Dagblad*, 7 april 2005).

Tijdens het Unie-en ledencongres van 9 april kwam er vanuit de achterban kritiek op de wijze waarop de partij de campagne voor het referendum over de Europese grondwet was begonnen. Vooral een campagne-folder kon volgens de critici niet door de beugel, mede omdat er een paar ‘aperte onjuistheden’ in zouden staan (*Nederlands Dagblad*, 11 april 2005). Een aantal aanwezigen meende ook dat er te weinig discussie aan de standpuntbepaling van de partij vooraf was gegaan en dat de Unie de positieve aspecten van de grondwet te weinig waardeerde en de negatieve overdreef. Een poging om de partij op te roepen tot een positief stemadvies over te gaan, kreeg op het ledencongres evenwel duidelijk onvoldoende steun. Toch bleef de kritiek niet zonder gevolgen, want de Unie wijzigde haar campagnefolder door nu ook de positieve punten uit de Europese grondwet te noemen. Het negatieve stemadvies bleef echter gehandhaafd.

Het advies werd echter niet door iedereen in de ChristenUnie gevolgd. Zo gaven onder anderen voormalig partijleider K. Veling en oud-senator J.P. de Vries te kennen dat zij vóór zouden stemmen. Eind mei bleek uit een onderzoek van het *Nederlands Dagblad* (28 mei 2005) dat van diegenen uit de achterban van de ChristenUnie die zouden gaan stemmen (80 procent), 64 procent tegen de Europese grondwet zou stemmen en ruim twaalf procent vóór. Bijna een kwart twijfelde nog.

Na het referendum over de Europese grondwet zei partijleider Rouvoet dat de ChristenUnie zich eens grondig moest gaan bezinnen op het ‘fenomeen referenda’. Hij constateerde dat de Unie altijd principieel tegen correctieve referenda was geweest en om praktische redenen niet voor raadgevende referenda. ‘Maar houden we dit standpunt vol nu een meerderheid in de politiek zegt: deze volksraadpleging smaakt naar meer?’ (*Reformatorisch Dagblad*, 2 juni 2005).

ledenpolls

In februari werd de uitslag bekend van een peiling onder de leden van de ChristenUnie over het houden van ledenpolls (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 42). Van de bijna 1.500 reagerende leden was 70 procent het geheel eens met het voornemen van de Tweede-Kamerfractie om de mening van de partijleden vaker te gaan peilen om de resultaten vervolgens te betrekken bij het innemen van standpunten. Bijna een kwart vond dat alleen bij zeer belangrijke kwesties een peiling nuttig was.

christen-migranten

In september werden de resultaten bekend van een ledenpoll die de Unie had gehouden over de vraag of de partij zich meer moest inspannen om de christen-migranten bij de partij te betrekken. Ruim tweederde van de respondenten beantwoordde deze vraag bevestigend. Van de in het onderzoek genoemde instrumenten kreeg het meer aanspreken van christen-migranten ‘door eigen, op migranten gericht beleid op het gebied van integratie, arbeidsmarkt en volkshuisvesting’ de meeste steun (bijna een kwart van de respondenten) (*Handschrift*, september 2005).

De werkgroep ChristenUnie Nederland Multicultureel organiseerde in 2005 vier zogeheten ‘migranten-talkshows’ (zie ook *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 43). Steeds was Tweede-Kamerlid mevr. J.C. Huizinga-Heringa aanwezig.

ouderenwerkgroep

Op 7 januari vond de eerste vergadering plaats van de ouderenwerkgroep van de ChristenUnie. De groep zou zich met name met het ouderenbeleid in de samenleving gaan bezighouden.

vrouwenwerkgroep

In 2004 was door het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid een subsidie van 80.000 euro aan de ChristenUnie verstrekt voor een driejarig project voor het verhogen van de vrouwenparticipatie binnen de partij (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 43). Aan het begin van 2005 werd gestart met het project ‘ChristenUnie-Vrouwen en Mannen in de 21ste eeuw’ (CVM 21). Er werden activiteiten voor vrouwen opgezet om hen ‘te bemoedigen, te ondersteunen en te begeleiden’ (*Handschrift*, februari 2005). Ook mannen werden gestimuleerd om op zodanige wijze vrouwen binnen de partij tegemoet te treden, dat meer vrouwen enthousiast zouden worden om actief mee te werken binnen de ChristenUnie. Doel van het project was onder meer de verwezenlijking van het verlangen van het ledencongres van 13 november 2004 om kandidatenlijsten voor de verkiezingen van vertegenwoordigende organen voor minimaal een kwart uit gekwalificeerde vrouwen te laten bestaan, waarbij minstens één vrouw bij de eerste drie zou moeten behoren (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 43). Verder dienden vrouwen dertig procent van het aantal zetels van de diverse Uniebesturen te gaan innemen.

Op 10 september belegde de vrouwenwerkgroep, die de naam ‘Inclusief – partners in politiek’ had aangenomen, een congres waar een inleiding

gehouden werd door staatssecretaris mevr. C.I.J.M. Ross-Van Dorp van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Zij sprak over de wijze waarop zij haar politieke loopbaan combineerde met haar verantwoordelijkheden voor haar gezin.

In het najaar ging voor Inclusief mevr. C. van der Stoep als vertrouwenspersoon aan de slag. Vrouwen die vanwege hun vrouwzijn ‘niet worden gehoord, betrokken of benoemd voor politieke functies’, zouden zich bij haar kunnen melden (*Handschrift*, december 2005).

gemeenteraadsverkiezingen 2006

In juni ontvingen de lokale ChristenUnies (de aanduiding van de lokale partijorganisatie van de Unie) een door een werkgroep geschreven handreiking voor de verkiezingsprogramma's bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2006. De titel van deze handreiking was *Van Ik naar Samen*, waarmee werd aangegeven dat de ChristenUnie inzette ‘op de kwaliteit van relaties en op samenwerking, tussen mensen in een buurt, tussen organisaties en tussen burgers en overheid’ (*Handschrift*, september 2005). De handreiking bouwde voort op een *Appèl tot relatie-politiek*, dat op 22 januari werd gepresenteerd ter gelegenheid van het vijfjarig bestaan van de ChristenUnie. Het appèl, dat was geschreven door een projectgroep onder leiding van het hoofd Communicatie en Campagnes van de Unie J. Voordewind, was een antwoord op het toegenomen individualisme in de samenleving. Het werd door partijleider Rouvoet verwelkomd als een ‘vernieuwend accent in onze christelijk-sociale traditie’ (*Nederlands Dagblad*, 22 januari 2005).

Tweede-Kamerverkiezingen 2007

Tegen het einde van 2005 stelde het bestuur van de ChristenUnie een commissie in voor het selecteren van kandidaten voor de lijst van de Unie bij de aanstaande Tweede-Kamerverkiezingen, die toen nog voorzien waren in 2007. De directeur van de Evangelische Omroep A. de Boer ging als voorzitter fungeren. De commissie diende vóór 1 april 2006 met een voordracht te komen.

Unie- en ledencongres 12 november

Tijdens het Unie-en ledencongres van 12 november zette Rouvoet in zijn toespraak zich af tegen de uitspraak van premier Balkenende dat hij na de Kamerverkiezingen het liefst de bestaande coalitie van CDA, VVD en D66 zou willen voortzetten. Volgens Rouvoet zou Balkenende als hij het kabinet tot inzet van de verkiezingen ging maken, zich uitle-

veren ‘aan de liberalen van de VVD en de libertijnen van D66’ (*Nederlands Dagblad*, 14 november 2005).

Tijdens het ledencongres spraken de aanwezige leden zich onder meer uit voor een open blijven na 2013 van de kerncentrale Borssele, en het opnemen in het verkiezingsprogramma van een verplichte maatschappelijke stage voor jongeren.

permanente campagne

Ook in 2005 ondernam de ChristenUnie weer activiteiten in het kader van de zogeheten ‘permanente campagne’ (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 41). Zo overhandigde de Unie op 10 mei een lijst van 1.100 handtekeningen aan de Reclame Code Commissie, ter ondersteuning van de klachten over het televisiespotje van Versatel over ‘de hand van God’. In juli stond de identiteits-chip (RFID) centraal. Over dit onderwerp was in mei al een notitie van de Tweede-Kamerfractie met als titel *RFID-tags. Kans of gevaar?* verschenen. Hierin werd de vrees uitgesproken dat de overheid op termijn voor de massale toepassing van een chip in de bovenarm zou kiezen, waardoor misbruik van de persoonlijke gegevens van groepen mensen gemakkelijk zou worden. Overwogen werd om een proefproces tegen de staat te beginnen om het verplichte karakter van de maatregel te voorkomen. De partij stelde verder een speciale RFID-werkgroep in.

Verder werd in 2005 door L. Meijer in het kader van de permanente campagne in samenwerking met de Tweede-Kamerfractie aan een initiatiefwetsvoorstel gewerkt waarin een verbod op de ontkenning van volkerenmoord geregeld werd. Het voorstel zou in 2006 bij de Kamer worden ingediend. In oktober startte de Unie een publieksactie voor meer ‘vrouwvriendelijke’ muziekclips bij de muziekzenders MTV, TMF en The Box (*Handschrift*, december 2005). De adverteerders werd gevraagd bij deze zenders te pleiten voor zelfregulering en vermindering van gewelddadige en erotische clips. Het publiek kon standaardbrieven downloaden en verzenden naar de adverteerders van de genoemde zenders. Ook zou de ChristenUnie het ageren tegen godslasterlijke en seksueel getinte programma’s en reclame-uitingen een vast onderdeel van haar doorlopende campagne maken.

internationale contacten

In januari kwamen de christelijke partijen uit Europa – waaronder de ChristenUnie – die betrokken waren bij de European Christian Political Movement (ECPM) (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 43-44) in de Estse hoofdstad Tallinn bijeen. Er werd een bestuur van de ECPM gevormd.

Een belangrijk doel van de ECPM is in de toekomst een gezamenlijke fractie in het Europees Parlement te kunnen vormen.

In het kader van de ECPM was er halverwege 2005 een driedaags seminar in Timosoara (Roemenië) over christen-zijn en politiek. Oud-Unievoorzitter Van Daalen verzorgde er namens zijn partij een workshop. Van 30 november tot 2 december bezochten zestig afgevaardigden van christelijke partijen en organisaties uit heel Europa het eerste officiële congres van de ECPM in Leuven. Het thema was 'etnische en religieuze diversiteit in Europa'. Op dat moment telde de ECPM elf lidpartijen uit negen landen.

verwante instellingen en publicaties

Behalve de hierboven reeds genoemde nota's liet de Tweede-Kamerfractie van de ChristenUnie nog enkele notities het licht zien. Half juni verscheen *Krenten in de pap! Over de rol van de publieke omroep in een veranderend medialandschap*. In deze notitie over de toekomst van het omroepbestel koos de fractie 'overduidelijk' voor de bestaande omroepverenigingen, die dan wel 'meer werk (zouden moeten) maken van hun identiteit' (*Nederlands Dagblad*, 17 juni 2005). Rond prinsjesdag kwam de ChristenUnie weer met een tegenbegroting, met als titel *Groeien in vertrouwen*. Eind november verscheen het rapport *Spoor gaat voor*. Via een inventarisatie van bestaande en te verwachten knelpunten zouden er projecten ontwikkeld moeten worden die in 2020 een groei van veertig procent meer reizigers zouden realiseren.

Op 25 februari hield het wetenschappelijk bureau van de ChristenUnie, de Groen van Prinsterer Stichting, in Utrecht een congres over het thema 'landbouw en ontwikkelingsbeleid'. Kort na dit congres verscheen over dit onderwerp in de serie Kort Commentaar *Eigen boontjes doppen? Koers en coherentie van landbouw- en ontwikkelingsbeleid*. De schrijver was J.J. Vreugdenhil, werkzaam bij de ontwikkelingsorganisatie 'Tear Fund' en op projectbasis voor het wetenschappelijk bureau van de ChristenUnie.

Op 19 mei organiseerde het wetenschappelijk bureau de jaarlijkse Groen van Prinstererlezing, die werd gehouden door G. Harinck, directeur van het Historisch Documentatiecentrum van het Nederlandse Protestantisme van de Vrije Universiteit Amsterdam. Onder de titel 'De tucht van de democratie. Over pluriformiteit en burgerschap' hield Harinck een pleidooi voor de erkenning van de veelvormigheid van de Nederlandse samenleving. De tekst van de lezing van Harinck werd als brochure uitgegeven.

Op 25 november belegde de Groen van Prinsterer Stichting in samenwerking met Sensor (het vroegere Gereformeerd Sociaal Economisch

Verband) en het Gereformeerd Maatschappelijk Verbond (GMV) een congres over het onderwerp 'nieuwe solidariteit'. Op 4 november was de bundel *Over de schutting. Op weg naar nieuwe solidariteit* gepresenteerd, die was geredigeerd door R. Kuiper en C. Visser. Tijdens de presentatie zei partijleider Rouvoet dat het hervormingsbeleid van het tweede kabinet-Balkenende neoliberaal gekleurd was en dat de balans tussen eigen verantwoordelijkheid en solidariteit was zoekgeraakt. Op 16 december organiseerde het wetenschappelijk bureau een symposium over het energievraagstuk, aan de hand van de publicatie (in de serie Kort Commentaar) *Stroomlijnen. Op weg met duurzame energie*, waarvan Vreugdenhil en H. van den Berg de redactie voerden.

De Vereniging van ChristenUnie-bestuurders hield op 11 en 12 maart een congres met als thema de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO). De vereniging koos bij die gelegenheid ook F. de Lange, wethouder in Harderwijk, tot voorzitter. Hij volgde J. Alssema, burgemeester van Staphorst, op.

Begin 2005 werd bekend dat PerspectieF, de jongerenorganisatie van de ChristenUnie, de commissie Polarisation, integratie en acceptatie in het leven had geroepen, die zou bestaan uit leden van PerspectieF en andere personen van Nederlandse of buitenlandse afkomst. De commissie diende vier keer per jaar bijeen te komen en na te denken over het thema 'Samen leven'. De commissie zou ook adviezen moeten opstellen, die namens PerspectieF aan de Tweede Kamer zouden worden aangeboden. Op 23 april hield PerspectieF haar algemene ledenvergadering. Naast het huishoudelijk gedeelte was er een discussie over de Europese grondwet. Op 4 juni nam PerspectieF in samenwerking met de CNV-jongeren, Jong GMV en het CDJA deel aan de organisatie van het Christelijk Sociaal Jongerencongres over het thema 'Met wie ben jij solidair?' Op 23 september, toen PerspectieF zijn eerste lustrum vierde, werd R. Havelaar tot voorzitter gekozen, als opvolger van M. Benard. Op 26 november vond de tweede algemene ledenvergadering van de ChristenUnie-jongeren plaats. P.L.B.A. van Geel, staatssecretaris van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer sprak de jongeren toe.

Democraten 66 (D66)

Het jaar 2005 verliep moeizaam voor D66. In het voorjaar stapte haar politieke leider Th.C. de Graaf op. Zijn vertrek leidde bijna tot een crisis binnen de partij over de vraag of D66 deel moest blijven uitmaken van het tweede kabinet-Balkenende. In de opiniepeilingen stond de partij op verlies; zij schommelde meestal tussen de vier en vijf zetels.

kerncentrale Borssele

Op aandrang van D66 was in mei 2003 in het regeerakkoord van het tweede kabinet-Balkenende bepaald dat de kerncentrale van Borssele in 2013 zou moeten worden gesloten (zie *Jaarboek 2003 DNPP*, blz. 23). Staatssecretaris P.L.B.A. van Geel van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer liet op 16 februari 2005 weten vanwege de hoge olieprijs en de opwarming van het klimaat sluiting te willen heroverwegen (zie ook in deze Kroniek onder CDA). Het Tweede-Kamerlid B. van der Ham was hierover – evenals zijn fractiegenoten – niet te spreken: ‘kernenergie is niet de goede weg’ (*Trouw*, 16 februari 2005). Fractievoorzitter in de Eerste Kamer E. Schuyer, minister L.J. Brinkhorst van Economische Zaken en oud-partijleider J.C. Terlouw waren daarentegen voorstander van het langer in bedrijf houden van de kerncentrale. Uiteindelijk stelde de Tweede-Kamerfractie zich op 21 juni, vlak voor het kamerdebat met staatssecretaris Van Geel, op het standpunt dat de kerncentrale in Borssele langer open kon blijven, wanneer tegelijk extra zou worden geïnvesteerd in duurzame energie. De milieubeweging reageerde teleurgesteld op de veranderde opstelling van D66.

aftreden politiek leider De Graaf

Op 23 februari begon minister Th.C. de Graaf voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties een ruim een week durende promotietoer met een bus door bijna veertig Nederlandse gemeenten om de direct gekozen burgemeester te promoten. Naast de hervorming van het kiesstelsel vormde dit plan het belangrijkste onderdeel van zijn bestuurlijke vernieuwingsagenda. Op 22 maart echter bleek er in de Eerste Kamer door toedoen van de PvdA-fractie geen tweederde meerderheid voor het voorstel om de Kroonbenoeming van de burgemeester uit de grondwet te schrappen – een noodzakelijke voorwaarde voor de invoering van de rechtstreeks gekozen burgemeester (zie in deze Kroniek onder ‘hoofdmomenten’).

De volgende dag maakte de zwaar aangeslagen De Graaf bekend af te treden als minister. Zijn besluit had niet alleen te maken met zijn nederlaag in de senaat, maar ook met het feit dat zijn plannen voor de invoering van een districtenstelsel te weinig steun kregen – niet alleen bij de coalitiepartners CDA en VVD, maar ook binnen zijn eigen partij (zie ook *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 22-23 en 47). Als minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties werd De Graaf op 31 maart opgevolgd door A. Pechtold, partijvoorzitter en burgemeester van Wageningen. Minister Brinkhorst werd vice-premier. In de media werd

bericht dat de voorzitter van de Tweede-Kamerfractie B.O. Dittrich zich voor de ministerspost beschikbaar had gesteld, maar daarvan zou hebben afgezien nadat enkele oudgedienden – waaronder minister Brinkhorst – hem dat hadden ontraden. Dittrich zelf ontkende dat hij De Graaf als minister had willen opvolgen; wel werd hij de nieuwe politieke leider van D66.

onrust binnen D66

Door het aftreden van De Graaf stak in D66 de onrust over de deelname aan het tweede kabinet-Balkenende weer de kop op – evenals in 2004 (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 50-51). De beide andere D66-bewindslieden, Brinkhorst en staatssecretaris mevr. M.C. van der Laan van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, beraadden zich op hun positie. Binnen de partij meende een aantal leden – zoals de Commissaris van de Koningin in Utrecht B. Staal – dat D66 meteen de regering diende te verlaten. Tijdens het Tweede-Kamerdebat dat op het aftreden van minister De Graaf volgde, maakte Dittrich echter duidelijk dat D66 niet zomaar uit de coalitie wilde stappen, alleen omdat de gekozen burgemeester was afgestemd. Partijoprichter H.A.F.M.O. van Mierlo daarentegen stelde op 23 maart in een televisieprogramma dat nu de gekozen burgemeester was afgewezen en het nieuwe kiesstelsel het waarschijnlijk ook niet haalde, zijn partij niets meer in het kabinet te zoeken had. Ook het landelijk bestuur sprak zich ervoor uit dat bestuurlijke vernieuwing prioriteit bleef behouden.

Dittrich kreeg in zijn streven niet alleen bestuurlijke vernieuwing, maar ook andere thema's hoog op de agenda te zetten – zoals duurzaamheid, onderwijs, milieu en Europa – de steun van een groep jonge D66-ers ('geboren na 66'). Ook de voorzitters van de partijafdelingen in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht vielen de nieuwe politieke leider bij, evenals voorzitter J. Paternotte van de Jonge Democraten.

'Het nieuwe kiesstelsel is voor ons nooit echt van belang geweest. Het gaat ons om onderwijs, milieu en natuur', zo meende hij (*Trouw*, 25 maart 2005).

Paasakkoord

Op 26 maart bereikte fractieleider Dittrich met zijn collega's Verhagen en Van Aartsen van CDA en VVD een akkoord over de voortzetting van de deelname van D66 aan het tweede kabinet-Balkenende (zie ook in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten'). Belangrijkste punten uit het zogeheten 'Paasakkoord' waren het uittrekken van extra gelden voor

onderwijs en innovatie, nader onderzoek naar het referendum, verlaging van de voorkeursdrempel en hervorming van de publieke omroepen, waarbij de omroepverenigingen aan invloed zouden inboeten. Tevens werd vastgelegd dat het kabinet zou streven naar het opnemen van de gekozen burgemeester in de grondwet, met als doel de invoering van de gekozen burgemeester in 2010.

extra partijcongres 2 april

Mede op aandrang uit de partij hield D66 op 2 april een extra congres waar de leden over het 'Paasakkoord' en de voortzetting van de deelname aan de regeringscoalitie konden beslissen. Staal had de leden in de dagen voorafgaand aan het congres opgeroepen tegen te stemmen. Van Mierlo toonde zich kritisch en noemde het voorstel voor de gekozen burgemeester 'dubieus'. De partijcoryfee zag daarin reden om het akkoord af te wijzen, tenzij de partijtop duidelijk zou uitspreken dat D66 zich bleef committeren aan bestuurlijke vernieuwing (*de Volkskrant*, 30 maart 2005). Oud-partijleider Terlouw en oud-minister R.H.L.M. van Boxtel daarentegen waren wel tevreden over het akkoord. Enige commotie ontstond toen het partijbestuur bekend maakte dat personen die na 30 maart partijlid waren geworden geen stemrecht kregen op het partijcongres, maar dat eerst hun lidmaatschap zou worden 'onderzocht'. Aanleiding was de 'extreme stijging' van het aantal aanmeldingen. In de dagen daarvoor hadden enkele websites (zoals www.geenstijl.nl) opgeroepen om lid te worden van D66, om vervolgens op het congres tegen het Paasakkoord te stemmen. Het bestuur wilde voorkomen dat mensen 'met onzuivere bedoelingen stemrecht verwerven om hiermee het congres te beïnvloeden' (*NRC Handelsblad*, 1 april 2005). In de dagen voor het congres poogden bovendien enkele omroepverenigingen de D66-leden via advertenties te beïnvloeden. NCRV, AVRO en TROS riepen de leden op zich te keren tegen de plannen in het Paasakkoord betreffende de publieke omroepen (zie ook hieronder).

De ruim 2.700 leden die op het – rechtstreeks door de televisie uitgezonden – partijcongres in Den Haag aanwezig waren, stemden na vier uur debatteren met een tweederde meerderheid in met het Paasakkoord en daarmee met de continuering van de deelname van D66 aan het tweede kabinet-Balkenende. Veel leden uitten zich negatief over het akkoord en de snelle benoeming van Pechtold tot minister, nog voordat het congres zich had uitgesproken. Terlouw en Van Boxtel bepleitten aanvaarding van de overeenkomst, al was de laatste wel uiterst kritisch. Aan het einde van het congres diende het landelijk bestuur een zogeheten 'bestuursmotie' in, die het tegen de procedures in meteen in stem-

ming bracht. Vervolgens kreeg onder meer Van Mierlo de gelegenheid om toe te lichten dat hij alles afwegende toch voor het Paasakkoord zou stemmen. Ook de teruggetreden De Graaf gaf een positieve stemverklaring af, waarna het congres zijn steun voor het akkoord uitsprak.

Van Mierlo had in zijn bijdrage weliswaar opgeroepen om voor te stemmen, maar hij benadrukte tevens dat hij de VVD en CDA nog steeds als ‘de conservatieve partijen’ beschouwde en de PvdA als een natuurlijke bondgenoot. Hij zei er derhalve vanuit te gaan dat het landelijk bestuur en fractieleider Dittrich D66 als onafhankelijke partij aan de verkiezingen van 2007 zouden laten deelnemen (*Trouw*, 4 april 2005).

Coalitiegenoten CDA en VVD reageerden na afloop opgelucht over de afloop van het congres; Van Aartsen sprak van ‘een verstandig besluit na een mooi congres’ (*de Volkskrant*, 4 april 2005).

Op weg naar nieuwe solidariteit

Op het ‘Paascongres’ had het landelijk bestuur aangekondigd dat de discussie over de partijkoers op volgende congressen zou worden voortgezet. Dittrich verklaarde dat hij daarvoor een aanzet zou geven. Op 17 mei, vlak voor het voorjaarscongres van 21 mei, presenteerde hij het door hemzelf geschreven *Op weg naar nieuwe solidariteit. Pamflet voor verandering, vrijheid en verantwoordelijkheid*. Hierin brak hij een lans voor de totstandkoming van een ‘brede sociaal-liberale beweging’, waarin D66 kon opgaan. Dittrich achtte bestuurlijke vernieuwing ‘nog steeds heel belangrijk’, maar wilde dit item wel ‘meer in samenhang’ met andere punten bezien (*NRC Handelsblad*, 17 mei 2005). In het pamflet benadrukte Dittrich verder de solidariteit tussen de generaties. Hij stelde voor de pensioenleeftijd geleidelijk naar 67 jaar te verhogen en ouderen met een hoog aanvullend pensioen AOW-premie te laten betalen.

Dittrichs pamflet sloeg aan bij jongere leden van D66, die ook op het Paascongres in ruime meerderheid al steun verleenden aan zijn plannen. Op het congres op 21 mei in Nijkerk werd zijn stuk in de wandelgangen besproken; op 5 november kwam het formeel aan de orde tijdens het in Delft gehouden ‘Congres over de Toekomst’, dat zich boog over de mede op Dittrichs manifest gebaseerde discussienota *Op weg naar een sociaal-liberaal manifest*. De leden bleken zich over het algemeen wel in de pragmatische opvattingen van hun politiek leider te kunnen vinden. Besluitvormend was dit najaarscongres niet; op basis van de uitkomsten van de discussie zou een conceptmanifest worden opgesteld, dat op het voorjaarscongres in 2006 diende te worden vastgesteld.

rebellenclub

In 2004 was binnen D66 een zogeheten ‘rebellenclub’ opgericht, bestaande uit verontruste D66-ers die lokaal actief waren – vooral in Noord- en Zuid-Holland en Gelderland – en die vonden dat de partij teveel naar rechts was opgeschoven (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 51). In mei 2005 publiceerde deze interne pressiegroep een eigen manifest, getiteld *Een aanzet om te komen tot smeerolie in de “linker buitenboordmotor”*. Het bevatte voorstellen voor interne partijvernieuwing en vrij drastische hervormingen van de overheid, sociale zekerheid, onderwijs en milieubeleid. D66 zou minder ‘grijs’ moeten worden en zou zich beter ‘vrijzinnig-democratisch’ dan ‘sociaal-liberaal’ kunnen noemen. Het pamflet werd op het congres van 21 mei aan partijleider Dittrich aangeboden, die het als een belangrijke bijdrage aan het partijdebat zag. Hij riep de leden op om ook hun eigen ideeën binnen de partij naar voren te brengen.

partijvoorzitter

Op 21 mei koos het partijcongres F. Dales, burgemeester van Breukelen, tot nieuwe voorzitter. Hij volgde Pechtold op, die minister was geworden. In zijn toespraak tot de congresgangers riep hij D66 op om opvallender te opereren: ‘wij zijn te redelijk, we zijn te bescheiden’ (*Trouw*, 23 mei 2005).

hervorming omroepbestel

In het Paasakkoord waren ook afspraken gemaakt over de hervorming van het publieke omroepbestel. In juni hadden de plannen van staatssecretaris Van der Laan voor een nieuwe mediawet meer vorm gekregen: zo zou het budget van de omroepen worden verminderd en mochten zij alleen nog maar programma’s maken met als doel opinievorming, debat, cultuur en educatie. Verder was zij voornemens de Nederlandse Programma Stichting (NPS) op te heffen. Later zou overigens blijken dat zij hiermee gevolg gaf aan een akkoord van de fractievoorzitters van CDA en VVD met het Tweede-Kamerlid A.D. Bakker, de D66-specialist op dit gebied. Binnen de partij nam vervolgens de kritiek op de voorstellen van Van der Laan toe. In een brief aan de Tweede-Kamerfractie noemden vier prominente partijleden – partijoprichter Van Mierlo, oud-voorzitter van de Tweede-Kamerfractie G.J. Wolffensperger, oud-staatssecretaris A. Nuis en A. Rinnooy Kan – de opheffing van de NPS ‘volstrekt onverantwoord’ (*de Volkskrant*, 29 juni 2005). Voorzitter J. Paternotte van de Jonge Democraten vond het ‘onbegrijpelijk’

(*Trouw*, 2 juli 2005). De Eerste-Kamerfractie zag bij monde van G. Schouw 'geen enkele inhoudelijke reden... waarom de NPS zou moeten verdwijnen' (*NRC Handelsblad*, 7 juli 2005). Ook Van der Laans partijgenoot Van Boxtel, die voorzitter was van de NPS, leverde kritiek. Haar beleid zou te rigide zijn en de partij 'een fiks aantal leden' kosten (*de Volkskrant*, 10 september 2005). In 2006 zouden haar plannen overigens stranden in de kabinetscrisis die tot het aftreden van alle D66-bewindslieden leidde.

referendum Europese grondwet

In november 2003 had de Tweede Kamer mede op initiatief van D66 een wetsontwerp goedgekeurd om een raadplegend referendum te houden over het verdrag voor een Europese grondwet (zie *Jaarboek 2003 DNPP*, blz. 33). Binnen D66 was evenwel niet iedereen enthousiast over de volksraadpleging. In mei 2005 kwalificeerde minister Brinkhorst het referendum als 'een slecht idee' (*de Telegraaf*, 18 mei 2005). De afgetreden minister De Graaf noemde het referendum minder gelukkig, omdat er te veel sentimenten zouden meespelen. Fractieleader Dittrich toonde zich echter positief, maar zei rekening te houden met een mogelijk nee. Hij gaf aan dat ook bij een negatief oordeel D66 de uitslag zou overnemen. De JD voerden actief campagne voor de Europese Grondwet, onder meer door de bus van grondwet-tegenstander Wilders te volgen en in zijn voetsporen hun pamflet 'Waarom Wilders wauwelt' te verspreiden.

Oud-partijleider De Graaf zou later de negatieve uitslag als een 'blessing in disguise' verwelkomen: de burger had opnieuw de alarmbel laten rinkelen over de staat van de democratie in Nederland (*Trouw*, 8 juni 2005). Van der Ham, één van de initiatiefnemers van het referendum, wees er op dat de kloof tussen de burgers die de grondwet afwezen en de politici die voorstander waren feitelijk overdreven werd door de fractiediscipline in de Tweede Kamer: veel Kamerleden zouden er eigenlijk anders over denken.

minister Pechtold

Na zijn benoeming tot minister liet Pechtold regelmatig publiekelijk een van het kabinetsbeleid afwijkend geluid horen. Zo meende hij in september dat de grote vrees voor islamitische terreur en de nadruk op veiligheid ten koste zou gaan van de integratie van de moslims in Nederland en bovendien de grondrechten van alle burgers teveel onder druk zou zetten (*Trouw*, 3 september 2005). Zijn collega's Donner (CDA) en Remkes (VVD) meenden dat Pechtold 'zich geen zorgen

hoeft te maken' (*de Volkskrant*, 5 september 2005). In oktober ontstond ophef over de uitspraak van Pechtold dat de regelmatige waarschuwingen van premier Balkenende voor mogelijke aanslagen bijdroegen tot doemdenken: 'we moeten nu eens minder kakelen over terreurdreiging' (*Ons Contact*, nr. 3, 2005). De minister betuigde meteen spijt over zijn uitspraken. Het Tweede-Kamerlid W.G.J.M. van de Camp (CDA) vond dat de 'ijdeltuiterij' van Pechtold 'knap irritant wordt' (*NRC Handelsblad*, 19 oktober 2005).

Kort daarvoor had Pechtold bovendien in een gesprek met *De Telegraaf*, op 8 oktober, de hypotheekrenteaftrek ter discussie gesteld. Hij werd onmiddellijk gewaarschuwd door de premier, vice-premier Zalm en de voorzitter van de Tweede-Kamerfractie van de VVD, Van Aartsen, om zich te beperken tot zijn eigen portefeuille en geen onderdelen van het regeerakkoord ter discussie te stellen. Partijleider Dittrich nam het op voor Pechtold en juichte het toe dat ministers zich over verschillende onderwerpen uitspraken.

Het najaarscongres op 5 november sprak via twee moties zijn steun uit voor de afwijkende standpunten van Pechtold, met name zijn kritiek op 'doemdenken' en 'gekakel' over terreurdreiging.

partijcongres 5 november

In de aanloop naar het congres hadden verschillende leden onbehagen geuit over de koers van partijbestuur en fractie, maar op het congres viel daar weinig van te merken. Partijvoorzitter Dales en politiek leider Dittrich riepen in hun toespraken de partij opnieuw op minder bescheiden te zijn. Het moest 'minder grijs.. en meer agendabepalend', aldus de partijvoorzitter, 'no more mister nice guy' (*de Volkskrant*, 7 november 2005). Dittrich richtte vooral zijn pijlen op het CDA dat in de coalitie 'door roeien en ruiten' ging om zijn zin door te zetten (*Trouw*, 7 november 2005).

Afghanistan

In december besloot het kabinet in principe 1.100 Nederlandse militairen naar Afghanistan te zenden om deel te nemen aan veiligheidsoperaties van de International Security Assistance Force (ISAF). Deze strijdmacht van de NAVO was op gezag van de Verenigde Naties vanaf 2001 in Afghanistan ingezet om het regeringsleger bij te staan in de strijd tegen opstandelingen en om bij te dragen aan de wederopbouw van het land. De Nederlandse troepen zouden vanaf 2006 in de provincie Uruzgan vooral die tweede taak dienen te vervullen. Op 16 december verklaarde Dittrich dat de Tweede-Kamerfractie ernstige bezwaren

zou maken tegen de uitzending van Nederlandse militairen, die zij te gevaarlijk achtte. De D66-bewindslieden Brinkhorst en Pechtold koesterden zelf twijfels over de missie, maar eerstgenoemde zou het 'aardiger' gevonden hebben als de fractie haar afwijzing niet meteen naar buiten gebracht had (*Trouw*, 29 december 2005). De kwestie zou in 2006 nog voor de nodige beroering zorgen.

verwante instellingen en publicaties

De Tweede-Kamerfractie presenteerde op 28 oktober de nota *Effectieve terreurbestrijding* van de hand van het fractielid L.W.S.A.L.B. van der Laan en fractiemedewerker Ph. Tijsma, met onder meer het voorstel om in het kader van de terrorismebestrijding de inlichtingen- en veiligheidsdiensten met het openbaar ministerie, de marechaussee en de Immigratie- en Naturalisatiedienst samen te voegen in een departement van veiligheid. Als tegenwicht zou een ministerie van 'democratie en rechtsstaat' moeten dienen. Terrorismebestrijding vergde geen inperking van de vrijheid van meningsuiting, aldus Van der Laan.

Op 5 december presenteerden Dittrich en zijn fractiegenote mevr. F. Koser Kaya de nota *De zekerheid van werk*. Hierin stelden zij voor de Centra voor Werk en Inkomen (CWI) en de Uitvoering Werknemersverzekeringen (UWV) op te heffen en reïntegratie van werklozen en uitkeringen voortaan geheel over te laten aan uitzendbureaus en gemeenten.

Op 6 december verscheen de notitie *De Verenigde Staten van Europa. Pamflet voor een transparante, slagvaardige en toekomstgerichte Europese Unie*, van de hand van Dittrich, Van der Laan en europarlementariër mevr. S.H. in 't Veld. Zij pleitten voor een duidelijk afgebakend federaal Europa – afgebakend in geografisch opzicht, maar ook met betrekking tot de bevoegdheden van de federale en nationale overheden. In mei publiceerde het Kenniscentrum *Verzekering van onze toekomst*, een manifest van het Kenniseconomie Platform van D66 waarin een aantal speerpunten voor innovatie van onderwijs en overheid werden geformuleerd. Hoofdredacteurs waren C. de Vries en C. Rutteman, beiden werkzaam in het bedrijfsleven. Zij kregen steun van een vijftigtal partijleden die regelmatig in workshops bijeen waren gekomen. In augustus liet het Kenniscentrum de brochure *Destandaardisatie als grondbeginsel. Zorgen voor vernieuwend onderwijs* van N. Zwikker het licht zien. Op grond van gesprekken met elf deskundigen bood deze een overzicht van de onderwijsvernieuwing die werd samengevat met de term 'het nieuwe leren'.

Op 1 augustus trad E. Dees terug als coördinator van het Kenniscentrum van D66. Zijn functie bleef tot 1 januari 2006 vacant.

De Jonge Democraten (JD) hielden hun voorjaarscongres op 23 en 24 april in Nijmegen, waar onder meer oud-premier A.A.M. van Agt (CDA) in debat ging met oud-D66-leider Terlouw over Europese integratie. Ook Dittrich en Brinkhorst bezochten het congres, dat veel aandacht besteedde aan bestuurlijke vernieuwing. Op 29 en 30 oktober kwam de jongerenorganisatie van D66 in Den Haag bijeen voor haar najaarscongres, dat geopend werd door mevr. M.L. Vos, de oprichter van Alternatief Voor Vakbond (AVV). De JD koos een nieuw bestuur onder voorzitterschap van R. de Vries. De burgemeesters van Den Haag, Rotterdam en Tilburg discussieerden over de problemen van grote steden. De jongerenorganisatie organiseerde samen met de drie noordelijke D66-regio's op 19 november in Heerenveen het symposium 'Is er nog een duurzame toekomst?'

De Bestuurdersvereniging van D66 hield op 9 en 10 september haar bestuurdersweekend. Onder andere werd gesproken over de verwachtingen die de leden ten aanzien van de vereniging koesterden.

De Stichting International Democratic Initiative (IDI) organiseerde diverse projecten voor en vaak ook in samenwerking met zusterpartijen in Midden- en Oost-Europa.

personalia

Op 23 februari overleed H.J. Zeevalking. Hij was staatssecretaris van Justitie geweest in het kabinet-Den Uyl (van 1975 tot 1977), lid van de Tweede Kamer van 1977 tot 1979, partijvoorzitter van 17 oktober 1979 tot 10 september 1981 en minister van Verkeer en Waterstaat in het tweede en derde kabinet-Van Agt van 1981 tot 1982.

Op 17 april overleed J.P.A. Gruijters. Hij was één van de oprichters van D66. In de jaren 1971-1972 was hij lid van de Tweede Kamer. Van 1973 tot 1977 maakte hij als minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening deel uit van het kabinet-Den Uyl. Van 1980 tot 1996 was Gruijters burgemeester van Lelystad.

Op 20 augustus overleed een andere medeoprichter van D66, H.J. van Lookeren Campagne. Hij was voorzitter van de partij van 25 november 1967 tot 14 december 1968.

GroenLinks

GroenLinks hield zich in 2005 vooral bezig met vernieuwing op ideologisch en organisatorisch gebied. In de peilingen schommelde de partij vrij vaak heen en weer tussen de acht en twaalf zetels. Fractievoorzitter mevr. F. Halsema werd in december door de parlementaire pers uitgeroepen tot het beste kamerlid van het jaar.

linkse samenwerking

Het GroenLinkse Eerste-Kamerlid L.H.G. Platvoet, zijn SP-collega M.J.M. Kox en het Tweede-Kamerlid A.Th. Duivesteyn (PvdA) namen in *de Volkskrant* van 12 maart het initiatief om tot verregaande samenwerking tussen hun partijen te komen (zie ook in deze Kroniek onder PvdA en SP). Met enkele andere partijgenoten bepleitten zij een nieuwe sociale coalitie. De mogelijke linkse meerderheid in de peilingen zou volgens hen kunnen resulteren in 'Een ander Nederland' – onder deze naam werd ook een website geïnstalleerd. PvdA-leider Bos reageerde terughoudend op het voorstel nauwer samen te werken op weg naar de Tweede-Kamerverkiezingen van 2007.

Op 1 mei kwamen leden van de drie partijen in Amsterdam bijeen om verder te praten over linkse samenwerking. Daarbij werd het Motieboek gepresenteerd: een overzicht waaruit bleek dat GroenLinks, PvdA en SP sinds het aantreden van het tweede kabinet-Balkenende in mei 2003 één lijn trokken bij stemmingen over bijna achthonderd van de ruim duizend door hen ingediende moties. Het Tweede-Kamerlid D.M. Samsom (PvdA) liet bovendien zien dat de kloof tussen linkse en rechtse partijen bij stemmingen in de Kamer sinds 2000 duidelijk breder was geworden. De partijraad van GroenLinks sprak op 21 mei in een motie steun uit aan de oproep voor 'Een ander Nederland', al bleek er onder de aanwezigen ook twijfel te bestaan over de samenwerking met PvdA en SP, gezien de verschillende opvattingen over onderwerpen als de multiculturele samenleving en milieubeleid. Namens de Tweede-Kamerfractie verdedigde Halsema de samenwerking. Zij zou het liefst met de twee partijen samen een tegenbegroting indienen.

Op 19 maart, de dag van het partijcongres van GroenLinks, had politiek leider Halsema in *de Volkskrant* de 'linkse lente' uitgeroepen, een tegengeluid in de 'rechtse winter' van de regerende partijen. Van 9 tot 11 september organiseerde de partij bovendien het 'Linkse Lente'-festival in Nijmegen, getiteld 'Kijk in de toekomst'. Op het terrein van de Radboud Universiteit namen circa vijfhonderd leden en belangstellenden deel aan debatten en workshops met kamerleden over milieu, buitenlands beleid en andere onderwerpen. Oud-premier A.A.M. van Agt (CDA) sprak over het lot van de Palestijnen in de door Israel bezette gebieden. Op 11 september presenteerde Halsema de website www.linkselente.nl, bedoeld als podium voor linkse vrijdenkers. Zij betreurde dat PvdA en SP niet bereid bleken samen met GroenLinks een tegenbegroting in te dienen. Overigens stelde ze later in een open brief aan PvdA-leider Bos met enige tevredenheid vast dat de drie linkse tegenbegrotingen uiteindelijk toch weinig van elkaar verschilden (*de Volkskrant*, 4 oktober 2005).

ideologische vernieuwing

De 'linkse lente' impliceerde voor de partijtop van GroenLinks niet alleen het streven naar linkse samenwerking, maar ook een herbezinning op het eigen gedachtegoed (zie ook de bijdrage van A.P.M. Lucardie en W.H. van Schuur in dit Jaarboek). Daartoe had Halsema in 2004 al een aanzet gegeven met haar pleidooi voor 'vrijzinnig links' (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 56-57).

Op initiatief van het Wetenschappelijk Bureau van GroenLinks en onder redactie van B. Snels, directeur van het bureau, verscheen op 11 oktober *Vrijheid als ideaal*, een bundel beschouwingen over het begrip vrijheid. Het GroenLinkse Tweede-Kamerlid mevr. N. Azough leverde een bijdrage over emancipatie en integratie van moslims in Nederland. In het nawoord 'Een linkse lente' pleitte Halsema voor 'sociaal-individualisme'. Volgens haar had GroenLinks teveel 'leentjebuurtjes gespeeld bij de sociaal-democraten, die een grote voorkeur aan de dag legden voor bevoogdende staatsarrangementen' en zou haar partij meer een eigen opvatting over sociaal-economische vrijheid moeten ontwikkelen. Als concrete voorbeelden noemde ze persoonsgebonden budgetten voor kinderopvang en flexibilisering van de arbeidsmarkt.

Partijgenoten reageerden hierop met waardering en kritiek. De in juni uit de Tweede Kamer vertrokken sociologe mevr. E.H. Tonkens prees de 'cultuurpolitieke wending naar vrijzinnigheid' van haar vroegere fractievoorzitter, maar wees haar kritiek op de verzorgingsstaat scherp af. Door individuele keuzevrijheid boven collectieve voorzieningen te stellen stapte Halsema in haar ogen 'naar rechts over' (*Trouw*, 15 oktober 2005). Op 11 november organiseerde het Bureau samen met de senaatsfractie een symposium in Den Haag rond het boek, onder leiding van fractievoorzitter mevr. D.J.B. de Wolff. Halsema ging hier in discussie met D. Schrijer, PvdA-wethouder van de Rotterdamse deelgemeente Charlois en de Groningse filosofe mevr. B. Prins, waarna een debat plaats vond tussen de directeurs van de wetenschappelijke bureaus van GroenLinks, PvdA en SP.

Ook op 11 november presenteerde de Tweede-Kamerfractie van GroenLinks de nota *Vrijheid eerlijk delen*, geschreven door Halsema en mevr. W. van Gent. Met deze publicatie wilden zij het debat binnen hun partij over het nieuwe verkiezingsprogramma een impuls geven. De kamerleden stonden een ingrijpende modernisering van de verzorgingsstaat naar Scandinavisch model voor. Zo wilden zij een radicale inkomensnivellerings via progressieve belastingen, waarbij tegelijk inkomensafhankelijke regelingen als huursubsidie en hypotheekrenteaftrek werden afgeschaft. Ook stonden zij een activerend werkgelegenheidsbeleid voor met een forse inkomensafhankelijke arbeidskorting, een soepeler ontslagrege-

ling, een hogere maar korterdurende werkloosheidsuitkering, en participatiebanen voor langdurig werklozen. De nota oogstte lof maar ook veel kritiek, vooral vanuit de vakbeweging. De voorzitter van de FNV, mevr. A. Jongerius, vond de kritiek op haar organisatie 'onder de gordel' en zelfs 'schandelijk', al stemde ze in met het streven naar participatie en inkomensnivellering (*de Volkskrant*, 26 november 2005). De voorzitter van de vakbondswerkgroep van GroenLinks, mevr. J. van Dongen, noemde in een debat op 19 november in Utrecht het stuk 'niet goed onderbouwd' en 'ongenuanceerd' (*GroenLinks Magazine*, december 2005). Vooral het voorstel tot versoepeling van het ontslagrecht wekte veel verontwaardiging bij vakbondsleden en andere GroenLinkers. De werkgeversorganisatie VNO-NCW liet zich daarentegen zeer positief uit: dankzij deze 'trendbreuk' plaatste GroenLinks zich 'in het spectrum van partijen waarmee we kunnen praten' (*Trouw*, 12 november 2005).

aanpassing kandidaatstellingsprocedure Tweede-Kamer- en Europese verkiezingen

In februari 2004 had het partijcongres een commissie laten instellen die onder leiding van de Commissaris van de Koningin in Noord-Holland, H.J.L. Borghouts, een voorstel diende te formuleren voor een democratischer kandidaatstellingsprocedure voor volksvertegenwoordigers (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 55). Op 19 maart 2005 nam het partijcongres het voorstel van de commissie slechts gedeeltelijk over. De leden zouden via een referendum de lijsttrekker voor de Tweede-Kamerverkiezingen en de Europese verkiezingen mogen kiezen (wat overigens tot 1994 ook mogelijk was), zoals de commissie had voorgesteld. Een voorstel om de leden eveneens te laten stemmen over alle kandidaten op de lijst kreeg geen meerderheid: het congres wilde deze beslissing zelf blijven nemen. Een onafhankelijke kandidatencommissie zou voortaan bekend maken welke kandidaten zij geschikt achtte voor verschillende onderdelen ('blokken') van de kandidatenlijst, maar niet meer een bepaalde volgorde voorstellen. Vooral over de invloed van deze kandidatencommissie leefde enige onvrede bij leden van GroenLinks. De partijraad werd belast met nadere uitwerking van de voorstellen en deed dat op 21 mei en 24 september. Het huishoudelijk reglement werd in september aangepast.

partijvernieuwing

Naast de aanpassing van de kandidaatstellingsprocedure voor de Tweede-Kamer- en de Europese verkiezingen stemde het partijcongres op 19 maart voorts voor een 'visietekst' over migratiebeleid, volgend op

discussies in 2004 (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 55-56) en een enquête die door ruim duizend leden was ingevuld – ook een vorm van partijvernieuwing. Een andere vorm daarvan was de invoering van individuele ledenpagina's met 'persoonlijke politieke profielen' op de website van de partij in april. De partijtop hoopte zo de communicatie met de leden te verbeteren. Ongeveer vierduizend leden namen de pagina in gebruik.

gekozen burgemeester

De gehele GroenLinks-fractie in de Eerste Kamer stemde op 22 maart tegen de plannen van minister De Graaf (D66) voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties voor een rechtstreeks door de bevolking gekozen burgemeester (zie in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten'). Volgens de senatoren had de gemeenteraad het hoogste gezag in de lokale democratie en zou de burgemeester dan ook door de gemeenteraad gekozen moeten worden. Lokale GroenLinks-politici waren het hier lang niet altijd mee eens, en betreurden veelal de verspeelde kans om een einde te maken aan het in hun ogen verouderde principe van een door de Kroon benoemde burgemeester.

Het GroenLinkse Tweede-Kamerlid A.J.W. Duyvendak pleitte na de verwerping van het voorstel van De Graaf voor een Conventie over Politieke Vernieuwing, teneinde de impasse in de bestuurlijke vernieuwing te doorbreken. Naar analogie van de Conventie die de Europese grondwet had ontworpen, zou deze Conventie samengesteld kunnen worden uit volksvertegenwoordigers en bestuurders op nationaal, provinciaal en lokaal niveau. In april werd dit voorstel voorgelegd aan minister Pechtold, die de teruggetreden De Graaf was opgevolgd. In juni presenteerde Duyvendak in een notitie tien agendapunten voor de Conventie, onder de titel *Kies voor de sterke kiezer; niet voor de sterke man*. Zowel op lokaal als op nationaal niveau zou de kiezer meer invloed moeten krijgen op machtsvorming, via een tweede stem op een bepaalde coalitie. Daarnaast zouden ook referenda en burgerinitiatieven mogelijk gemaakt moeten worden. Directe verkiezing van een burgemeester of minister-president zou deze tot 'sterke man' maken en de kiezer niet echt meer invloed geven.

referendum Europese grondwet

Het referendum over de Europese grondwet op 1 juni vond mede op initiatief van GroenLinks plaats (zie in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten'). GroenLinks voerde intensief campagne vóór een 'ja'-stem, waarbij europarlementariër mevr. K.M. Buitenweg een voortrekkersrol

speelde. In een open brief aan het Comité Grondwet Nee stelde Buitenweg dat afwijzing bepaald geen groenere of socialere grondwet zou opleveren.

In een nieuwsbericht op de website van GroenLinks lieten politiek leider Halsema en Buitenweg al op 1 juni weten dat 'GroenLinks baalt van de referendumuitslag', maar dat men trots was op de hoge opkomst. Volgens Buitenweg wilden de kiezers niet zozeer 'minder Europa', maar vooral een beter Europa. Volgens bepaalde opiniepeilingen zou een meerderheid van GroenLinksaanhangers (ongeveer 55 procent) voor de Europese grondwet gestemd hebben; onderzoek van de Stichting Kiezersonderzoek Nederland wees op een meerderheid van tegenstemmers (63 procent).

Bij een nabeschuiving tijdens de partijraad op 24 september bleek dat de samenwerking binnen GroenLinks tijdens de campagne niet altijd goed was verlopen. GroenLinkers bleken moeilijker te activeren dan voor verkiezingscampagnes. Sommige leden opperden dat de partij de grondwet minder enthousiast en meer genuanceerd had moeten verdedigen. Voor een volgend referendum zou wellicht eerst een intern referendum onder de leden gehouden moeten worden.

Karimi

Op initiatief van de Tweede-Kamerleden J.C. van Baalen (VVD) en mevr. F. Karimi (GroenLinks) nam de Tweede Kamer aan het eind van 2004 het plan aan tot de Nederlandse financiering van een op Iran gerichte televisie-satellietzender, vanwege het belang van de vrijheid van meningsuiting in dat land.

Na afloop van een bezoek aan Iran in mei 2005 werd Karimi op intimiderende wijze op het vliegveld van Teheran ondervraagd; mogelijk werden er ook kopieën gemaakt van haar adresboekje en aantekeningen die ze gemaakt had tijdens haar verblijf. In juni verklaarde de Iraanse regering dat Karimi had gezocht naar informatie over het atoomprogramma, wat zij echter meteen ontkende.

Karimi presenteerde op 23 mei in Den Haag de autobiografie *Het geheim van het vuur*. De herinneringen aan haar jeugd in Iran en haar ervaringen in een islamitische verzetsorganisatie tegen het regime had zij opgeschreven met medewerking van de journalist C. Keulemans.

Pormes

Het Eerste-Kamerlid S.R. Pormes zou volgens het boek *Tien rode jaren. Links radicalisme in Nederland (1970-1980)* van de journalist A. Verbij in de jaren zeventig in Zuid-Jemen samen met leden van de extreem-

linkse Rode Jeugd deelgenomen hebben aan een guerrillatraining georganiseerd door Palestijnse terroristen. Het partijbestuur sprak met hem daarover in februari. De kwestie kwam opnieuw in de publiciteit door een artikel van Th. Vaessen in *HP/De Tijd* van 27 mei 2005. In een volgend artikel (17 juni) bevestigde dezelfde journalist – die zich onder meer baseerde op informatie van de Centrale Recherche Informatiedienst (CRI) – ook geruchten dat Pormes betrokken zou zijn geweest bij twee gewelddadige acties van Zuid Molukkers: de tweede treinkaping bij De Punt in 1977 en de beschieting van een politieauto in Assen in 1982. Bovendien zou hij valsheid in geschrifte hebben gepleegd bij een Molukse stichting voor verslavingszorg en enige tijd ten onrechte een werkloosheidsuitkering hebben genoten. In een derde artikel, dat op 22 juli verscheen, plaatste Vaessen deze feiten in een bredere context door op te merken dat ook de Tweede-Kamerleden Duyvendak en Karimi ooit banden hadden onderhouden met terroristische groepen.

Naar aanleiding van deze berichten verzocht partijvoorzitter H. Meijer samen met De Wolff aan de minister van Justitie om het verleden van Pormes te onderzoeken en bekend te maken wat de CRI al wist. Vervolgens gaf het partijbestuur in juli opdracht aan een kleine commissie van twee juristen, F. Tas en S. Minks, om de beschuldigingen aan het adres van de senator te onderzoeken. In november bracht de commissie van juristen verslag uit. Zij vond geen harde bewijzen voor de diverse beschuldigingen, maar achtte de onschuld van Pormes evenmin bewezen; met name zijn deelname aan de training in Zuid-Jemen leek haar nogal aannemelijk. In elk geval had Pormes zijn partij bij verschillende gelegenheden over genoemde zaken onvoldoende openheid gegeven.

Het partijbestuur nam de conclusie van de commissie over en zei op 21 november zijn vertrouwen in Pormes op. Het verzocht hem zijn zetel per direct ter beschikking te stellen. Daarnaast stak het bestuur ook de hand in eigen boezem: verschillende partijorganen hadden zorgvuldiger moeten handelen en meer informatie moeten natrekken. Integriteit zou voortaan meer aandacht moeten krijgen bij selectie van kandidaten in de partij.

Pormes erkende in een reactie op 26 november dat hij het partijbestuur niet altijd en overal volledig over had ingelicht, maar bestreed de conclusies van het rapport. Hij weigerde vooralsnog zijn zetel op te geven, zolang de leden zich hierover niet hadden uitgesproken. Op 28 november besloot het bestuur daarop hem te royeren als partijlid met een beroep op artikel 11 van de statuten, dat royement mogelijk maakt wanneer een lid de partij ‘op onredelijke wijze benadeelt’. De senator ging hiertegen in beroep bij de geschillencommissie van de partij.

Binnen GroenLinks ontstond onenigheid over het gevoerde onderzoek, dat weinig nieuws zou brengen en teveel gebruik zou maken van ano-

nieme getuigen. Enkele oud-partijbestuursleden zoals K. Kalkman en J. Wijnhoven richtten een comité op om Pormes te steunen. Op initiatief van de verontruste leden werd op 17 december een extra partijraad over de kwestie belegd. Nadat partijvoorzitter Meijer een aantal kritische vragen over de besluiten van het bestuur uitvoerig had beantwoord, richtte de raad via een motie aan de geschillencommissie het verzoek om te na te gaan of bemiddeling nog mogelijk was. De affaire zou in 2006 tot een ontknoping komen.

gemeenteraadsverkiezingen 2006

Mede met het oog op de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 stelde het partijbestuur in februari 2005 een Permanent Campagneteam in, waarvan het Tweede-Kamerlid Duyvendak landelijk voorzitter werd. Het Permanente Campagneteam zou aangestuurd worden door een Strategisch Beraad, waaraan vertegenwoordigers van verschillende partijgeledingen deel zouden nemen. In het voorjaar kwam dit Beraad voor het eerst bij elkaar. Hieraan nam ook de net aangestelde campagnemanager J. de Bruijn deel. Op de partijraad van 19 november werd opgemerkt dat deze reorganisatie wel erg ‘*top-down*’ verliep. De reorganisatie zou in 2006 verder besproken worden.

Op 9 april organiseerde de afdeling Partijontwikkeling in Utrecht een conferentie voor raadsleden en leden van programma- en campagne-commissies, ter voorbereiding van de raadsverkiezingen. De circa 275 deelnemers konden kiezen tussen vijftien workshops. Duyvendak drong aan op landelijke eenheid in de campagne: ‘nu is het beeld dat GroenLinks uitstraalt te divers’ (*de Rode Draad*, april 2005). Ook op het hierboven reeds vermelde ‘Linkse Lente’-festival in september werd in enige workshops aandacht besteed aan de komende verkiezingscampagnes.

De gemeenteraadsverkiezingen werden eveneens besproken door de partijraad op 19 november, mede aan de hand van kiezersonderzoek van het bureau Motivaction. De rode draad voor de campagne zou de ‘ontspannen samenleving’ zijn, met als centrale leuzen ‘vrijheid en verbondenheid’ en ‘GroenLinks: het antwoord op de rechtse winter’. De inzet zou gericht zijn op meer progressieve colleges. Vanuit de partijraad kwam vrij veel kritiek op deze benadering, onder meer omdat die te weinig rekening zou houden met lokale omstandigheden. Ongeveer 240 afdelingen zouden mee gaan doen aan de raadsverkiezingen: tweehonderd zelfstandig en veertig in samenwerkingsverbanden of progressieve partijformaties.

Tweede-Kamerverkiezingen 2007

Op 11 september, bij de presentatie van de website www.linkselente.nl, verklaarde Halsema dat zij zich opnieuw beschikbaar wilde stellen voor het lijsttrekkerschap van GroenLinks voor de Tweede-Kamerverkiezingen, die toen in 2007 verwacht werden.

De partijraad koos op 24 september de kandidatencommissie voor de Kamerverkiezingen. Voorzitter werd mevr. C.E. Roozemon, directeur van het Interprovinciaal Overleg en eerder vice-voorzitter van de FNV. In november stelde het partijbestuur een commissie in die onder leiding van het Tweede-Kamerlid C.C.M.Vendrik het verkiezingsprogramma zou schrijven. Ook hier zouden het Permanent Campagneteam en het Strategisch Beraad een rol gaan spelen.

verwante instellingen en publicaties

In augustus publiceerde het Wetenschappelijk Bureau van GroenLinks *Wenkende alternatieven. Progressieve visies op een andere globalisering* onder redactie van M. Buiten, die tot 1 januari beleidsmedewerker van het bureau was geweest. De bundel bevatte voorstellen van 'anders-globalisten' op het gebied van internationale handel, financiën, landbouw en milieubeleid en reacties daarop vanuit GroenLinks, onder meer van het Tweede-Kamerlid Vendrik en Internationaal Secretaris M. Dadema.

In november verscheen *Schaduwmacht in de schijnwerpers. Adviescommissies in politiek Den Haag*, een bundel kritische beschouwingen en interviews onder redactie van Duyvendak, P. de Jong, B. Pauw en R. van Schendelen. Het was een vervolg op de initiatiefnota van Duyvendak uit maart 2004, getiteld *De schaduwmacht. De invloed van politieke commissies*, waarin hij de samenstelling en het functioneren van door de regering ingestelde commissies kritisch tegen het licht hield (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 57). Volgens het Tweede-Kamerlid waren de voorzitters van adviescommissies afkomstig uit een klein clubje oud-politici, dat nauw verweven zou zijn met de top van het bedrijfsleven. Ook minister Pechtold voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties liet zich in de bundel kritisch uit over het aantal en de samenstelling van de adviescommissies.

Dwars, de jongerenorganisatie van GroenLinks, hield zich in 2005 bezig met de eigen organisatie. In mei verscheen daarover een uitgebreid rapport van de Commissie Bestuurlijke Vernieuwing, *Bestuurlijke vernieuwing binnen Dwars*. Met name lokale afdelingen bleken vaak niet goed te functioneren. Daarnaast was een Jongerennetwerk ontstaan van jonge leden van GroenLinks die zich niet bij Dwars wilden aansluiten.

Bestuurlijke vernieuwing was het belangrijkste onderwerp op het congres dat van 17 tot 19 juni in Rotterdam gehouden werd, al werd er ook gesproken over emancipatie en seksuele diversiteit. Het congres koos O. Bakker tot Coördinator Algemeen – het egalitaire equivalent van ‘voorzitter’. Op het wintercongres op 10 en 11 december in Utrecht koos Dwars nu formeel een bestuur (in plaats van een ‘coördinerend overleg’), waarin Bakker Voorzitter Organisatie en S. de Vries Voorzitter Politiek werd. Bovendien vierde de organisatie haar vijftienjarig bestaan.

Het Feministisch Netwerk organiseerde samen met het partijbureau en de Tweede-Kamerfractie een bijeenkomst over feminisme op 19 oktober in Utrecht.

De werkgroep 50+, die zich voortaan ‘GroenLinksPlus!’ noemde, hield op 29 oktober een themamiddag over de economische waarde van onbetaalde zorg in Utrecht.

Roze Links, het GroenLinks platform voor seksuele diversiteit, organiseerde op 19 november een themadag over antihomogeweld en ‘roze veiligheid’ in Utrecht.

Op 11 december presenteerden senator Platvoet en de voorzitter van de GroenLinks-fractie in de Amsterdamse gemeenteraad M. van Poelgeest hun boek *Amsterdam als emancipatiemachine*. Aan de hand van acht interviews met sociale wetenschappers en andere deskundigen schetsten de auteurs een gematigd optimistisch beeld van de grote stad als een bont en dynamisch geheel, waarin immigratie, emancipatie en emigratie elkaar afwisselen.

personalia

Op 21 januari overleed de schrijver Th. de Vries, die van 1936 tot 1971 actief lid was geweest van de Communistische Partij van Nederland (CPN), één van de partijen die in 1990 in GroenLinks opging.

Op 27 maart overleed H. Wiebenga, die van 1965 tot 1969 voorzitter was geweest van de Pacifistisch Socialistische Partij (PSP), een andere voorganger van GroenLinks. Wiebenga was van 1969 tot 1972 lid van de Tweede Kamer voor die partij.

In mei kwam oud-voorzitter van de Tweede-Kamerfractie P. Rosenmöller in opspraak vanwege zijn royale verdiensten als voorzitter van de commissie Pavem (Participatie van Vrouwen uit Etnische Minderheidsgroepen). Hij stortte daarop in juni een deel van zijn salaris terug.

Het Tweede-Kamerlid E.H. Tonkens werd per 1 augustus 2005 benoemd tot bijzonder hoogleraar actief burgerschap aan de Universiteit van Amsterdam. In de Tweede Kamer werd zij op 29 juni opgevolgd door P.L.M. Jungbluth.

Groep-Lazrak

In 2004 had het Tweede-Kamerlid A. Lazrak zich losgemaakt van de SP en een onafhankelijke fractie gevormd (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 79-80). Op 24 januari 2005 presenteerde hij de resultaten van een onderzoek naar de gevoelens van autochtone Nederlanders, Italianen en Spanjaarden ten opzichte van moslims, uitgevoerd door TNS NIPO en het bureau Sigmados. De Nederlanders bleken gemiddeld veel negatievere en angstiger gevoelens te koesteren dan de Italianen en Spanjaarden. Lazrak meende dat dit de overheid aan het denken zou moeten zetten.

Anders dan zijn vroegere partij sprak Lazrak zich uit vóór de Europese grondwet, al voerde hij geen eigen campagne.

Groep-Wilders

Het Tweede-Kamerlid G. Wilders had in 2004 de VVD-fractie vaarwel gezegd (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 98-99). In 2005 begon hij aan de opbouw van een eigen partij. Daarin werd hij natuurlijk beperkt door het isolement waarin hij leefde, vanwege de bedreigingen aan zijn adres van de zijde van moslim-extremisten. In februari noemde hij zelf zijn verblijf in een gevangenis in Kamp Zeist ‘bijna niet leefbaar’ (*NRC Handelsblad*, 19 februari 2005).

Volgens de peilingen was de aanhang van Wilders aan schommelingen onderhevig. De belangrijkste opiniepeilers verschilden hierbij onderling nogal: waar Interview/NSS een gestage daling signaleerde van dertien zetels eind december 2004 naar vijf zetels in januari 2005 en slechts één zetel aan het eind van het jaar, lieten TNS NIPO en De Hond vaak hogere cijfers zien.

partijopbouw

Vanaf januari organiseerde Wilders politieke diners voor sympathisanten, die voor tweeduizend euro met hem konden eten – uiteraard zwaar beveiligd. Het geld was bestemd voor de opbouw van een eigen partij – of liever een ‘volksbeweging’, zoals de politicus het zelf uitdrukte.

Op 23 maart opende Wilders zijn website en maakte hij een begin met de verzending van elektronische nieuwsbrieven, die aanvankelijk sporadisch maar vanaf september bijna wekelijks zouden verschijnen. Op 31 maart schreef hij de Groep-Wilders in bij de Kiesraad.

kandidaatstelling Tweede-Kamerverkiezingen 2007

Op 25 maart verscheen een advertentie in *NRC Handelsblad* en *De Telegraaf* om kandidaten te werven voor de Tweede-Kamerverkiezingen, die in mei 2007 werden verwacht. Van de sollicitanten die zich aanmeldden, zou Wilders er 25 in het najaar uitnodigen voor een nadere kennismaking – tijdstip en plaats werden niet openbaar gemaakt.

beginselprogramma

Op 13 maart publiceerde Wilders een eerste beginselprogramma, onder de titel *Onafhankelijkheidsverklaring*. De titel had een dubbele betekenis. Ten eerste verklaarde de auteur zichzelf onafhankelijk van de ‘zelfvoldane politieke elite’ van Nederland, dat wil zeggen de gevestigde politieke partijen die het vrijwel altijd met elkaar eens waren en de belangen van de middenklasse zouden negeren. Die elite bekommerde zich bovendien te weinig om de onafhankelijkheid van Nederland en om zijn cultuur, die van binnen en van buiten bedreigd werden: met name door immigranten uit islamitische landen, maar ook door de overdracht van bevoegdheden van Den Haag aan Brussel. Wilders stelde daar een aantal radicale maatregelen tegenover, zoals een *status aparte* voor Nederland binnen de Europese Unie en sluiting van de grenzen voor asielzoekers en voor gezinsleden en toekomstige huwelijkspartners uit het buitenland. Daarnaast pleitte hij voor deregulering en belastingverlaging, halvering van het aantal ambtenaren, afschaffing van het minimumloon, afstoting van de Antillen, strengere straffen vooral voor geweldsdelicten, een verbod op islamitische scholen, invoering van referenda en de directe verkiezing van burgemeesters, politiecommissarissen en rechters.

De meeste partijen reageerden kritisch op de *Onafhankelijkheidsverklaring*, of negeerden de publicatie. Vice-premier G. Zalm (VVD) noemde het ‘een onverstandige versie van het VVD-programma’ (*de Volkskrant*, 15 maart 2005). Alleen het Tweede-Kamerlid B.J. Eerdmans, die de LPF-fractie inmiddels de rug had toegekeerd, vond het positief en ‘zeer fortuynistisch’ (*Trouw*, 15 maart 2005). Hij zou zich ook aan willen sluiten bij Wilders’ partij-in-opbouw, mits deze zijn kritiek op de islam zou matigen. Wilders bleek daar echter niet toe bereid, waarop Eerdmans zijn heil elders ging zoeken. Ook toen M. Herben, oud-fractievoorzitter van de LPF, in oktober Wilders nauwe samenwerking aanbod, wees deze de uitnodiging af.

Edmund Burke Stichting

Directeur B.J. Spruyt van de Edmund Burke Stichting, die het conservatisme als politieke filosofie wilde uitdragen, had een belangrijke rol gespeeld bij de opstelling van de *Onafhankelijkheidsverklaring*. Hij bleek bereid ook verder met Wilders samen te werken. Vier van de vijf bestuursleden van de stichting – die zelf lid waren van CDA, VVD en SGP – zagen daarmee de onpartijdigheid van de denktank in gevaar komen en legden in april hun functie neer. Spruyt zelf duidde hun vertrek anders, namelijk als gebrek aan ‘commitment’ bij het bestuur (*Reformatorisch Dagblad*, 20 oktober 2005). De denktank raakte in financiële problemen, zodat Spruyt begin september als directeur moest aftreden.

tourNEE

Op 16 mei startte Wilders in zijn geboortestad Venlo zijn campagne tegen de Europese grondwet in een bus, die steden in elke provincie zou aandoen. De ‘tourNEE’ zoals de tocht genoemd werd, kreeg vrij veel aandacht van de media. De Jonge Democraten – de jongerenorganisatie van D66 – volgden de bus in een blauwe caravan om Wilders overal van replek te dienen. Wilders deelde folders uit getiteld ‘Nederland moet blijven’. Zijn belangrijkste bezwaren tegen de grondwet betroffen het verlies van Nederlandse soevereiniteit en het gevaar dat Turkije zou toetreden – en vervolgens dankzij de grondwet als volkrijke lidstaat veel invloed zou gaan uitoefenen.

publicaties

Op 20 april verscheen *Kies voor vrijheid. Een eerlijk antwoord*, waarin Wilders zijn politieke leven beschreef en zijn denkbeelden ontvouwde. Op 28 april signeerde de auteur – zwaar bewaakt – zijn boek voor honderden belangstellenden in een Haagse boekhandel.

Lijst Pim Fortuyn (LPF)

Aan het begin van 2005 trad de Tweede-Kamerfractie van de LPF nog als één geheel op, al had men de banden met de partijorganisatie feitelijk geslaakt (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 63-64). Alleen W. van den Brink was lid gebleven. M. Herben meldde zich spoedig opnieuw aan, G.P. van As en J.M. Varela zouden dat later ook doen.

Nawijn scheidt zich af

Oud-minister en Tweede-Kamerlid H.P.A. Nawijn woonde op 25 januari de nieuwjaarsreceptie van het Vlaams Belang (voorheen: Vlaams Blok) in Antwerpen bij en hield daar een toespraak over het integratiedebat in Nederland. Op dezelfde dag kondigde hij aan, in 2006 aan de gemeenteraadsverkiezingen in zijn woonplaats Zoetermeer te zullen deelnemen met een Lijst Hilbrand Nawijn.

Op 20 juni bracht de leider van het Vlaams Belang, F. Dewinter, een tegenbezoek aan Nawijn, die hem ontving in het voormalige huis van Fortuyn in Rotterdam – nu eigendom van de vastgoedmagnaat Chr. Thunnesen. Zij bespraken een plan voor een gezamenlijke denktank. Ook enkele (ex-)leden van de lokale partij Leefbaar Rotterdam woonde de bijeenkomst bij. Andere leden van de LPF-fractie reageerden verontwaardigd op dit bezoek van de Vlaamse partijleider. Varela verklaarde dat Fortuyn tot aan zijn dood niets te maken wilde hebben met ‘rechts-extremisten’ als Dewinter en dat Nawijn de naam van Fortuyn misbruikt had (*Trouw*, 20 juni 2005). Ook M. Fortuyn, de broer van de vermoorde politicus, vond de actie van Nawijn en Dewinter ‘provocerend en ongehoord’ (*NRC Handelsblad*, 20 juni 2005). Naar aanleiding van deze reacties besloot Nawijn, die toch al een aparte status had ingenomen binnen de LPF-fractie, zich nu helemaal los te maken en een eigen fractie in de Tweede Kamer te vormen, de Groep-Nawijn. Hij overwoog ook een eigen partij op te richten om aan de komende Kamerverkiezingen deel te nemen.

partijbijeenkomsten

Op 19 februari vond in Rotterdam een bijzondere algemene ledenvergadering plaats waar een nieuw bestuur werd gekozen, bestaande uit drie personen: G. Snel, mevr. L. Simonis en J. van der Vorm-de Rijke. Snel, sinds november 2004 interim-voorzitter, werd nu officieel voorzitter en hield een toespraak over het fortuynisme. A. van Hattem presenteerde de Jonge Fortuynisten, de jongerenorganisatie van de partij, waarvan hij voorzitter was geworden. Voorts werd de relatie met de Tweede-Kamerfractie besproken. De hele fractie mocht zich ‘LPF’ blijven noemen. De partij zou dan ook subsidie blijven ontvangen op basis van acht kamerzetels.

Op 4 april werd het jaarverslag van de LPF-fractie over 2004 in Den Haag gepresenteerd door Van As.

Op 25 juni hield de partij in Ede een algemene ledenvergadering van voornamelijk huishoudelijke aard. De partijfinanciën waren nu in orde, zo stelde Snel tevreden vast.

voorbereidingen voor de oprichting van nieuwe partijen

Op 23 april kwam een aantal ex-leden van de LPF in Mijdrecht bijeen om een nieuwe partij op te richten, die Onze Nieuwe Samenleving Nederland (afgekort: ONS Nederland) zou heten. Voorzitter werd B. Lammers, sinds 2003 voorzitter van de LPF-fractie in de Provinciale Staten van Flevoland. In juli 2005 maakte deze fractie zich formeel los van de LPF en noemde zich voortaan 'ONS Flevoland'.

Het Tweede-Kamerlid B.J. Eerdmans zocht aan het begin van het jaar contact met de Groep-Wilders, al nam hij afstand van diens kritiek op de islam (zie ook in deze Kroniek onder Groep-Wilders). Later in het jaar zou hij toenadering zoeken tot Leefbaar Rotterdam, waar eveneens plannen voor een nieuwe (landelijke) partij gesmeed werden.

referendum Europese grondwet

De LPF voerde campagne tegen de Europese grondwet, vooral via deelname van kamerleden aan fora en discussiebijeenkomsten. Hun bezwaren richtten zich vooral tegen het ondemocratische, ondoorzichtige en bureaucratische karakter van de 'Europese superstaat', tegen een Europees asiel- en migratiebeleid (waar Nederland geen veto meer tegen zou mogen uitspreken), en tegen toetreding van Turkije.

Actie 'kwartje van ons'

Het Tweede-Kamerlid M.J.L.M. Hermans startte in september een petitie om het zogenaamde 'kwartje van Kok', de toeslag op de benzineprijs die in 1991 door de toenmalige minister van Financiën als tijdelijke maatregel ingevoerd werd, terug te draaien. Via de website www.kwartjevanons.nl kon men hiermee instemming betuigen.

verwante instellingen en publicaties

De vrijmetselaar Herben presenteerde op 12 oktober in Den Haag zijn boek *Vrij denken over religie, politiek en vrijmetselarij* aan vice-premier Zalm (VVD). Het boek bevatte beschouwingen over de vrijmetselarij en de islam, vrijheid en moderniteit, Fortuyn en de geschiedenis van de LPF – met enige autobiografische elementen. Terugblikkend op de afgelopen jaren erkende Herben dat de val van het eerste kabinet-Balkenende in oktober 2002 onvermijdelijk was vanwege de conflicten binnen de LPF. Hij bood zijn excuses aan voor de door hem destijds geuite beschuldiging dat Zalm als VVD-leider het kabinet doelbewust ten val had gebracht (zie *Jaarboek 2002 DNPP*, blz. 124). Voorts stak

hij een hand uit naar de van de VVD afgescheiden G. Wilders, die daar echter niet op inging.

Eerdmans presenteerde op 7 november in Den Haag een *Herstelplan rechtsstaat. Voor een betrouwbaar en open rechtssysteem*. Hij stelde onder meer voor naar Duits voorbeeld een door het lot geselecteerde jury de straf te laten bepalen bij moord en andere geweldsmisdrijven. Ook wilde hij voor deze misdrijven een minimumstrafeis vastleggen. Slachtoffers of hun nabestaanden zouden meer inspraak moeten krijgen bij opsporing en vervolging van daders.

personalia

C.H.J. van Leeuwen, die in 2002-2003 staatssecretaris voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen was geweest, meldde zich in februari aan bij de PvdA.

In oktober won Eerdmans de Thorbeckeprijs voor politieke welsprekendheid, die door de Universiteit van Leiden elke twee jaar wordt toegekend.

S. Moleveld, die in 2004 enige maanden voorzitter van de LPF was geweest, werd in december door de rechtbank in Rotterdam veroordeeld tot een werkstraf van honderd uur en een boete. Hij had naar Herben en zichzelf dreigbrieven verzonden, die zogenaamd van een islamitische groepering afkomstig waren (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 65-66).

Partij van de Arbeid (PvdA)

De PvdA stelde in 2005 een nieuw beginselprogramma vast, nadat diverse pogingen daartoe in voorafgaande jaren waren gestrand. In de peilingen deed de partij het goed: aan het eind van het jaar was zij goed voor ruim vijftig kamerzetels. Partijleider W.J. Bos bood op 16 december het boek *Dit land kan zoveel beter* aan oud-premier W. Kok aan. Naast een korte autobiografie lichtte Bos hierin zijn politiek programma toe.

linkse samenwerking

Op 12 maart publiceerden acht kamerleden van linkse partijen, waaronder het PvdA-Tweede-Kamerlid A.Th. Duivesteijn en het PvdA-Eerste-Kamerlid L.P. Middel, in *de Volkskrant* een pleidooi voor nauwere linkse samenwerking, die zou moeten uitmonden in een lijst van hoofdpunten voor een progressief beleid (zie ook in deze Kroniek onder GroenLinks en SP). Nadrukkelijk sloten ze (althans op dit moment) de vorming van één lijst voor de Tweede-Kamerverkiezingen uit. Politiek leider Bos liet meteen weten weinig voor nauwere samenwerking te

voelen. Partijvoorzitter R.A. Koole deed dat evenmin, met als argument dat je met drie visnetten meer zou vangen dan met één. Bos weigerde overigens ook om enige voorkeur voor een coalitie uit te spreken. In september leek hij bij de behandeling van de miljoenennota in de Tweede Kamer overigens een hardere toon aan te slaan tegenover het CDA. Gunde hij daarvoor de christen-democraten nog het voordeel van de twijfel, nu vond hij dat ze met name door hun verdediging van een nieuw zorgstelsel 'erg in de neoconservatieve hoek terecht komen' (*NRC Handelsblad*, 22 september 2005).

Linkse samenwerking bleef een onderwerp van discussie. Op 1 mei (traditioneel gevierd als de Dag van de Arbeid) organiseerde Duivesteijn met andere ondertekenaars van het manifest een Dag van de Progressieve Samenwerking in Amsterdam. Hij liet zien dat de drie partijen bij stemmingen over moties in de Tweede Kamer in tachtig procent van de gevallen het zelfde standpunt innamen. Tijdens de landelijke 1 mei-bijeenkomst van de PvdA in Nijmegen leverde partijleider Bos juist kritiek op de SP, die in haar campagne tegen de Europese grondwet de waarheid geweld zou aandoen.

De PvdA ging niet in op de suggestie van GroenLinks om gezamenlijk een tegenbegroting in te dienen en presenteerde haar eigen 'Beterbegroting' in de Tweede Kamer. Het Politiek Forum sprak op 24 september in Utrecht waardering uit over deze alternatieve begroting, al was er ook wel kritiek.

Op het partijcongres in Utrecht sloot Bos in zijn toespraak op 10 december een linkse coalitie nadrukkelijk niet uit, maar evenmin een coalitie met CDA of VVD. Hij meende dat GroenLinks intussen de PvdA rechts had ingehaald: 'het echte probleem voor een linkse samenwerking ligt niet bij de PvdA, maar zit bij de kloof tussen GroenLinks en de SP' (*NRC Handelsblad*, 12 december 2005). Overigens maakte Bos in dezelfde rede duidelijk dat hij premier wilde worden.

beginselprogramma

Op 29 januari stelde het partijcongres in Delft een nieuw 'beginselmanifest' vast, dat het beginselprogramma uit 1977 moest vervangen. Het concept was op 1 mei 2004 gepresenteerd (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 73-74). Terwijl het oude program de nadruk legde op gelijkheid, gaf het nieuwe voorrang aan vrijheid en het recht op een 'fatsoenlijk' bestaan. Daarnaast werden solidariteit, 'nabij' (kleinschalig) bestuur, selectieve en duurzame groei, de democratische rechtstaat en 'gemeenschap als keuze' (en niet als verplichting) als beginselen genoemd. Mondialisering (ook wel globalisering genoemd) werd onder voorbehoud aanvaard. Tegenover de groeiende macht van kapitaal en kapitaal-

verschaffers moest echter 'tegenmacht' gevormd worden: een 'beschaafd kapitalisme vraagt om een gemengde economische orde waarin het marktmechanisme ingeperkt en ingebed wordt door wetten en regels'.

Het beginselprogramma droeg duidelijk het stempel van Bos en Koole, ook al hadden ze op enkele punten concessies gedaan aan wat men de linkervleugel van de partij zou kunnen noemen. Daarmee werd kritiek niet voorkomen. P. Kalma, directeur van de Wiardi Beckman Stichting (WBS), het wetenschappelijk bureau van de partij, vond de tekst van het programma weliswaar beter dan het concept, maar miste een visie op inkomenspolitiek, een bredere democratieopvatting en een uitwerking van de gemengde economie die men zei na te streven. Met dit programma dreigde de PvdA volgens hem te vervallen tot een van de 'empty vessels to be filled by a popular leader' (*de Volkskrant*, 27 januari 2005). Bos reageerde meteen fel: als Kalma terecht een 'programmatische leegte' bij de PvdA constateerde, zou hij dat vooral zijn eigen bureau moeten verwijten. De WBS zou de Tweede-Kamerfractie eens wat meer bruikbare stukken moeten leveren. Ook in die fractie leefde kritiek op het beginselmanifest. D.M. Samsom vond de strekking wel erg liberaal en miste 'systeemkritiek' op de toenemende ongelijkheid, de privatisering en de uitputting van natuur en milieu. Juist over privatisering en inkomensverschillen vond op het partijcongres discussie plaats, die echter niet leidde tot substantiële wijzigingen in de tekst.

staatkundige vernieuwing

Op 10 februari presenteerde de Leidse hoogleraar politicologie R.B. Andeweg in Den Haag het rapport *De leidende burger* aan partijleider Bos. Met deze studie was de projectgroep Democratie en Bestuurlijke Vernieuwing onder leiding van Andeweg in het najaar van 2003 begonnen. Op grond van een kritische analyse kwam men tot een vijftal voorstellen voor een beperkte vernieuwing van het staatkundig bestel. Zo diende er geen gekozen minister-president te worden ingevoerd, maar wel zou de lijsttrekker van de grootste partij automatisch formateur moeten worden. Ook wenste de commissie op korte termijn geen ander kiesstelsel, maar wel de optie dat kiezers op een lijst òf op een persoon op die lijst kunnen stemmen, waarbij de nu gehanteerde drempel voor voorkeursstemmen zou verdwijnen. Op langere termijn zou terugkeer naar het districtenstelsel met absolute meerderheden, zoals dat voor 1917 in Nederland bestond, de beste optie zijn. Via een correctief referendum zouden burgers wetten en grondwetswijzigingen kunnen afkeuren. De provincies zouden plaats moeten maken voor (feitelijk al bestaande) regio's en landsdelen.

Bos reageerde in eerste instantie positief op het rapport, al was hij het niet met alle voorstellen eens. Hij pleitte voor uitstel van de door het kabinet voorgestelde hervorming van het kiesstelsel. Op het Politiek Forum op 19 maart in Utrecht bleek een meerderheid van de deelnemers volgens een peiling het voorstel van de projectgroep voor afschaffing van de drempel voor voorkeursstemmen te steunen. Afschaffing van de provincies werd daarentegen duidelijk afgewezen. In zijn toespraak tot het Politiek Forum toonde Bos weinig geestdrift voor welke hervorming van het kiesstelsel dan ook, maar hij riep zijn partijgenoten op de discussie voort te zetten.

De meeste aanbevelingen van het rapport vonden hun weg naar een resolutie die op het partijcongres op 10 december goedgekeurd werd. De voorstellen zouden nader uitgewerkt moeten worden, met name die over de hervorming van het kiesstelsel, de opheffing van de provincies en de vervanging van de Eerste Kamer door een Reflectiekamer. Het partijcongres sprak zich wel uit voor een correctief referendum en een referendum over grondwetsherzieningen, maar niet voor een wetgevend referendum op initiatief van burgers (ook wel volksinitiatief genoemd).

gekozen burgemeester

Op 22 maart stemde de Eerste-Kamerfractie van de PvdA tegen het kabinetsvoorstel om de benoeming van de burgemeester uit de grondwet te schrappen (zie ook in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten'). De senatoren waren weliswaar geen voorstander van benoeming, maar de inhoudelijke bezwaren leken niet onoverkomelijk. Zij koesterden echter wel ernstige bezwaren tegen de haast waarmee minister De Graaf voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties de procedure wilde veranderen en al in 2006 burgemeesters wilde laten kiezen. Politiek leider Bos en partijvoorzitter Koole betreurden het besluit van de Eerste-Kamerfractie, dat tot gevolg had dat het voorstel werd verworpen en De Graaf aftrad. De Tweede-Kamerfractie had in 2004 in meerderheid vóór het voorstel gestemd (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 75). Bos had overigens op het Politiek Forum op 19 maart wel begrip getoond voor de argumenten van de senatoren. Oud-senator en hoogleraar parlementaire geschiedenis J.T.J. van den Berg vroeg zich echter af waarom zijn partij zich tot erfgenaam maakte van de regenten die in de negentiende eeuw Thorbecke's hervormingen tegen trachtten te houden (*NRC Handelsblad*, 21 maart 2005). D66-politici lieten zich nog scherper uit over het optreden van de PvdA-senatoren: 'de partij van de achteruitgang', 'dat soort tuig daar', 'eens een rat, altijd een rat' (*de Volkskrant*, 23 maart 2005). Andeweg, voorzitter van de PvdA-projectgroep Democratie en Bestuurlijke Vernieuwing, beschuldigde de Eerste Kamer van

‘ongrondwettelijke usurpatie van bevoegdheden’ en verweet zijn partijgenoten hun ‘onbeschaamde machtspolitieke spel’ (*NRC Handelsblad*, 23 maart 2005). Senator E.C.M. Jurgens kaatste de verwijten terug en meende dat juist de regeringspartijen regentesk gedrag hadden vertoond door de verkiezing van de burgemeester zonder raadpleging van de kiezers of de gemeenten door te willen drukken. Fractievoorzitter H.C.P. Noten gaf toe dat hij de ontstane crisis niet had voorzien. Hij had verwacht dat de regeringspartijen uiteindelijk meer concessies zouden doen.

referendum Europese grondwet

Op 1 mei gaf Bos bij de landelijke viering van de Dag van de Arbeid in Nijmegen het startschot voor de campagne van zijn partij voor het referendum over de Europese grondwet (zie ook in deze Kroniek onder ‘hoofdmomenten’). De PvdA was vóór; volgens Bos zou Europa met de grondwet ‘socialer, veiliger, slagvaardiger, minder bureaucratisch en democratischer’ worden (*NRC Handelsblad*, 2 mei 2005). De PvdA-leider merkte tijdens de campagne bij gesprekken aan de voordeur dat veel kiezers hem weliswaar goed gezind waren, maar zich toch niet lieten overtuigen om voor de grondwet te stemmen. De PvdA kreeg steun in de campagne van oud-premier Kok en de aftredend voorzitter van de Federatie Nederlandse Vakbeweging (FNV), L. de Waal.

Binnen de partij roerden zich echter ook tegenstanders van de grondwet, onder meer via een artikel in *de Volkskrant* (21 mei 2005). Tot de dissidenten behoorden bekende sociaal-democraten zoals oud-minister (en oud-VARA-voorzitter) M.P.A. van Dam, medewerkers van de WBS en oud-kamerleden zoals mevr. M. Wagenaar. Laatstgenoemde publiceerde in mei *Het einde van de buitenspelcultuur. Een democratisch antwoord op het populisme*, waarin zij onder meer de grondwet verwierp als te weinig democratisch. Uiteindelijk bleken zich (volgens peilingen en kiezersonderzoek) onder de PvdA-kiezers meer tegenstanders dan voorstanders van de grondwet te bevinden.

Op het Politiek Forum op 11 juni te Utrecht werden de gevolgen van het referendum besproken. Koole kondigde een werkgroep aan die een nieuwe consensus (binnen de partij) over Europa zou zoeken. Ook op de bijeenkomst van de Partij van Europese Sociaal-democraten (PES) op 24 juni in Wenen werd aandacht besteed aan het referendum, met name door Bos. In zijn toespraak merkte hij op dat zijn partij het federalisme achter zich had gelaten en meer zag in een brede economische unie die zou kunnen samengaan met een smallere politieke unie.

Op 13 oktober verscheen reeds een notitie van de nieuwe werkgroep, voorgezeten door Koole en Duivesteijn, onder de titel *Europa: vertrou-*

wen herwinnen. De werkgroep, die bestond uit zes kamerleden, de internationaal secretaris, een europarlementariër en enkele andere deskundigen, koos voor een benadering die weliswaar niet eurosceptisch maar wel 'meer Euro-kritisch dan totnogtoe' zou zijn 'om het vertrouwen van de kiezers te herwinnen'. De interne markt van de Europese Unie zou minder dominant moeten worden en meer ruimte voor publieke belangen moeten laten. De PvdA streefde niet zozeer naar een steeds hechtere unie, maar naar 'eenheid in verscheidenheid' in Europa. 'We moeten terug naar onze roots', zo lichtte Duivesteijn de nota toe (*Trouw*, 14 oktober 2005).

Tweede-Kamerverkiezingen 2007

Al in januari werd duidelijk dat Bos zich kandidaat zou stellen voor het lijsttrekkerschap bij de komende Kamerverkiezingen – die toen in 2007 verwacht werden. Formeel zouden de leden de lijsttrekker mogen kiezen, maar zowel Bos als Koole lieten doorschemeren dat ze niet veel behoefte hadden aan een interne strijd tussen kandidaten. In februari werd bekend dat P. Scheffer, publicist en bijzonder hoogleraar 'grootstedelijke problematiek' aan de Universiteit van Amsterdam, serieus overwoog zich ook kandidaat te stellen. Hij vreesde dat de PvdA met Bos als lijstaanvoerder de verkiezingen niet zou winnen. Uiteindelijk zou hij pas in juli 2006 besluiten af te zien van een kandidatuur.

In 2004 had het partijbestuur al een commissie ingesteld om een nieuwe procedure voor de kandidaatstelling te ontwerpen (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 69-70). De commissie onderzocht verschillende opties. De meest radicale mogelijkheden, zoals een schriftelijke stemming over alle kandidaten door de leden thuis of door een ledencongres, werden spoedig verworpen. De commissie wilde de vaststelling van de kandidatenlijst aan het partijcongres overlaten, volgens de bestaande procedure, maar voorafgaand aan dat congres zouden in elke provincie de leden één van de eerste dertig kandidaten op de lijst mogen aanwijzen. Het congres zou de volgorde op de lijst blijven bepalen.

Het partijbestuur legde het congres op 9 december dit voorstel voor, naast een variant waarbij in elke kieskring de leden één van de eerste veertig kandidaten mochten aanwijzen. Het congres verwierp echter beide varianten en koos voor een derde optie: de huidige procedure zou blijven bestaan – waarbij het partijcongres alle kandidaten aanwijst – maar met een 'verscherpte opdracht aan het partijbestuur' om bij de kandidaatstelling meer rekening te houden met regionale componenten.

Lijsttrekkers voor de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 konden voor het eerst in de PvdA door de leden direct gekozen worden, indien zich meer dan één kandidaat aanmeldde. In 22 gemeenten gebeurde dat ook. In Rotterdam brak de strijd al vroeg los. Deelgemeentewethouder D. Schrijer meldde zich in juli aan, gevolgd door fractievoorzitter B. Creemers en later door M. van Muijen en het Tweede-Kamerlid E.P. van Heemst. Laatstgenoemde kreeg de meeste stemmen. Bijna de helft van de ruim 2.100 leden van de afdeling had een stem uitgebracht. In Amsterdam stelde zich aanvankelijk alleen fractievoorzitter L. Asscher kandidaat voor de functie. Pas in september diende zich mevr. M. van Diggelen, oud-voorzitter van het stadsdeel Geuzenveld-Slotermeer, als tegenkandidaat aan. Asscher kreeg een ruime meerderheid van de stemmen. De opkomst was lager dan in de Maasstad: iets meer dan een kwart van de leden had een stem uitgebracht. Asscher publiceerde in november zijn toekomstvisie op de stad onder de titel *Nieuw Amsterdam*. In Den Haag konden de leden kiezen tussen twee wethouders, M. Norder en mevr. J. Klijnsma (overigens ook voorzitter van het Centrum voor Lokaal Bestuur – CLB – van de PvdA). De laatstgenoemde werd met iets meer dan de helft van de 800 uitgebrachte stemmen gekozen. In Utrecht werd fractievoorzitter mevr. R. den Besten zonder tegenkandidaten als lijsttrekker aangewezen. In Assen en Tilburg werden wethouders tot lijsttrekker gekozen, in Amersfoort en Bergen op Zoom een zittend raadslid.

Het CLB stelde voor het eerst sinds 1978 een basisprogramma op, getiteld *Ambities en vertrouwen*, als leidraad voor de afdelingen. Een eerste aanzet werd gegeven op een conferentie op 26 februari in Utrecht, waar deelnemers hun eigen programma mochten schrijven. Als vervolg hierop hield het CLB themabijeenkomsten op 16 april en 21 mei, eveneens in Utrecht. Partijvoorzitter Koole hield op 16 april een rede getiteld 'Wibaut komt nooit meer terug', waarin hij modern en inspirerend leiderschap verdedigde ten opzichte van het autoritair en afdwingend leiderschap van vroeger. Op 18 juni werd in Breda het basisprogramma gepresenteerd tijdens het Festival van het Binnenlands Bestuur dat het CLB elk jaar organiseerde. De Leuvense (socialistische) burgemeester L. Tobback leverde commentaar op het program, dat hij nuttig maar te defensief vond. De eveneens uitgenodigde Rotterdamse wethouder M. Pastors (Leefbaar Rotterdam) achtte het programma slaapverwekkend. Zelfs Van Heemst oordeelde kritisch over het document, dat duidelijker en scherper had moeten zijn.

Zeven 'medewerkers regionale steunpunten' werden aangesteld om de campagnes in hun regio te ondersteunen door middel van trainingen,

uitwisseling van ervaringen en gezamenlijke activiteiten. Ook na de campagne zouden zij activiteiten regionaal blijven coördineren.

gedragscode

In oktober stelde het partijbestuur op basis van het advies van een werkgroep een gedragscode vast voor politici, met betrekking tot zaken als belangenverstrengeling, nevenfuncties en nevenverdiensten, declaraties, giften en belangen in ondernemingen. PvdA-politici zouden neveninkomsten, giften en belangen in ondernemingen moeten melden.

verkiezing nieuwe partijvoorzitter

In juni kondigde Koole aan zich niet nog een keer herkiesbaar te stellen als partijvoorzitter. Hij zou in januari 2006 hoogleraar politicologie in Leiden worden. Ook de vice-voorzitter, P. van der Velden, en enkele andere bestuursleden stelden zich niet herkiesbaar.

Kandidaten voor het voorzitterschap konden zich vanaf 1 juli opgeven, mits ze daarbij vijftig ondersteuningsverklaringen van partijgenoten konden overleggen. Als eerste kandidaat meldde zich in augustus P. van de Rijt, leraar en oud-bestuurder van de voetbalclub FC Volendam. Hij trok zich echter al in september terug vanwege kritiek op zijn verleden: als voetbalbestuurder was hij veroordeeld voor valsheid in geschrifte. Als tweede stelde mevr. A.M. Hoogland, voorzitter van het stadsdeel Amsterdam Westerpark, zich kandidaat. In september voegden zich daarbij mevr. A.M.C. Goedmakers oud-partijbestuurder en lid van het Europees Parlement van 1989 tot 1994; M. van Hulten, die in de periode 1999-2004 eveneens europarlementariër geweest was; H.M. Logtens, vroeger voorzitter van de Nederlandse Bond van Huurders; en ter elfder ure het Eerste-Kamerlid Middel. De kandidaten presenteerden zich op 24 september op het Politiek Forum te Utrecht en vervolgens op een viertal regionale bijeenkomsten in oktober. Middel trok zich echter begin oktober terug en aanvaardde een benoeming als burgemeester van de Friese gemeente Smallingerland.

Op 1 november werd de uitslag in Den Haag bekend gemaakt. Van de ruim 20.000 leden (ruim een derde van het totaal) die een stem hadden uitgebracht, gaf 43 procent de voorkeur aan Van Hulten. Na herverdeling van de stemmen (waarbij tweede en derde voorkeuren werden meegerekend) werd hij voorgedragen voor het voorzitterschap. Het partijcongres bevestigde de keuze op 9 december in Utrecht. In zijn congresrede kondigde Van Hulten aan, het beleid van Koole voort te willen zetten en de partij verder te democratiseren. Vice-voorzitter werd mevr. S. de Jong, scheidend burgemeester van Leek. Het nieuwe partijbestuur

telde voor het eerst meer vrouwen dan mannen. In zijn afscheidsrede sprak Koole de hoop uit dat het kabinet-Balkenende spoedig vervangen zou worden door een kabinet-Bos.

Kort voor zijn afscheid had Koole een essay het licht doen zien getiteld *Links van het midden, of: waarom ik sociaal-democraat ben*, dat onder de leden van de partij verspreid werd. Hierin gaf hij een persoonlijk getinte toelichting op de ideologie van zijn partij, zoals die in het nieuwe beginselprogramma verwoord werd.

partijcongres 9 december

In de loop van 2005 verschenen een aantal rapporten van projectgroepen binnen de PvdA, die alle op het congres op 9 december werden behandeld.

Op 26 april presenteerde partijbestuurder en organisatieadviseur S. de Waal het rapport *Zorg voor een gezond leven* in Den Haag aan partijvoorzitter Koole. De door De Waal voorgezeten Projectgroep Zorg deed hierin aanbevelingen voor een eenvoudiger zorgstelsel, dat door preventieve maatregelen de verschillen tussen arm en rijk zou verkleinen en de patiënt meer macht en inzicht zou bieden. Langdurige zorg zou op gemeentelijk niveau geregeld moeten worden. In oktober verscheen *Goed wonen: voor iedereen, van iedereen*, een rapport van de Projectgroep Wonen onder voorzitterschap van P. Boelhouwer. Om de keuzevrijheid op de woningmarkt te bevorderen wilde de projectgroep woningbouwverenigingen meer ruimte geven, maar ook verantwoording laten afleggen. Kopen zou niet bevoordeeld moeten worden boven huren, maar andersom evenmin. Een woontoeslag zou zowel huursubsidie als hypotheekrenteaftrek moeten vervangen. In december verscheen *Vreedzaam veilig. Een sociaal-democratische koers in een veranderende wereld*, een rapport dat was opgesteld door de Projectgroep Internationale vrede en veiligheid. Hierin werd in kort bestek de aanpak van internationale problemen als armoede, terrorisme, de wapenwedloop, Europese samenwerking, het Midden-Oosten en internationale misdaad besproken. Op 6 december verscheen *De Wet van Wederkerigheid*, een notitie van de Projectgroep Verzorgingsstaat, die geleid werd door senator Noten. Op grond van een beknopte historische analyse stelde de projectgroep dat de verzorgingsstaat berust op drie waarden: wederkerigheid, vertrouwen en ondeelbare verantwoordelijkheid. De notitie bevatte een aantal concrete voorstellen om werkloosheid te verminderen en de participatie te vergroten.

verwante instellingen en publicaties

Het Tweede-Kamerlid mevr. M.I. Hamer presenteerde op 23 februari een 'Leerlingen populatieplan' om spreiding van achterstandsleerlingen over openbare en bijzondere scholen te bevorderen zonder de keuzevrijheid van ouders te beperken. In augustus publiceerden de Tweede-Kamerleden J. R.V.A. Dijsselbloem en mevr. N.A. Kalsbeek *Tussen regels en realiteit. Een praktijkonderzoek*. Aan de hand van concrete observaties bij jeugdhulpverlening, sociale diensten en verpleegtehuizen stelden ze vast dat regelgeving en regeringsbeleid vaak slecht aansloten bij de realiteit in de publieke sector. Op 7 november verscheen *De kracht van kunst* van de hand van mevr. H. Tammes en de Tweede-Kamerleden mevr. M. Bussemaker en J.A.W.J. Leerdam. De auteurs stelden hierin maatregelen voor om de participatie aan culturele activiteiten te bevorderen, met name bij jongeren en allochtonen. De overheid zou de verdeling van subsidiegelden voor kunst en cultuur aan een zelfstandig bestuursorgaan moeten overlaten. Op 21 november verscheen *Een goede ontwikkeling. Internationale samenwerking in sociaal-democratisch perspectief*, geschreven door een commissie onder leiding van het Tweede-Kamerlid A.G. Koenders. De commissie, waarvan ook medewerkers van de EVS deel uitmaakten, deed enkele concrete aanbevelingen zoals meer nadruk op corruptiebestrijding en rurale ontwikkeling, en de instelling van een minister van Internationale Samenwerking.

Op 26 februari organiseerde de Wiardi Beckman Stichting (WBS), het wetenschappelijk bureau van de PvdA, in Utrecht een conferentie over 'Links en de moraal'. Aan het eind van de conferentie ging Bos in debat met GroenLinks-leider Halsema; daarbij vielen de overeenkomsten meer op dan de verschillen. In maart verscheen *Tegendraadse beschouwingen*, een bundel eerder gepubliceerde artikelen van R. Cuperus. Hij was tot 1 januari eindredacteur geweest van het door de WBS uitgegeven blad *Socialisme & Democratie*. Op 29 maart presenteerde de adjunct-directeur van de WBS, F. Becker, het boek *Leergeld. Sociaal-democratische onderwijspolitiek in een tijd van nieuwe verschillen* aan het Tweede-Kamerlid Hamer. Het boek bevatte een kritische visie op het onderwijsbeleid van de PvdA van de hand van de socioloog S. Karsten en de hoogleraar onderwijskunde W. Meijnen, met commentaar van onder meer de Tweede-Kamerleden Hamer en J. Tichelaar. Op 1 april organiseerde de WBS samen met anderen een conferentie over de toekomst van de sociale zekerheid in Amsterdam. De inleidingen werden onder redactie van P. de Beer, Bussemaker en WBS-directeur Kalma later in het jaar gebundeld en uitgegeven onder de titel *Keuzen in de sociale zekerheid*. Op de conferentie presenteerde de WBS *Nieuwe*

vormen van solidariteit. Sociaal-democratische beginselen en de verzorgingsstaat, geschreven door de hoogleraar sociologie R. van der Veen. Om de voor een verzorgingsstaat vereiste solidariteit te behouden zou men die kleinschaliger moeten organiseren, waarbij ook meer nadruk op individuele verantwoordelijkheid gelegd zou dienen te worden. Over hetzelfde onderwerp publiceerde de WBS in samenwerking met de Tweede-Kamerfractie het rapport *Zonder visie geen toekomst? Zeven bijdragen over de verzorgingsstaat*, onder redactie van Bussemaker, Kalma en M. van Leeuwen. Naast bijdragen van hun hand bevatte de bundel onder meer een beschouwing van van oud-senator D.J. Wolfson. In juni verscheen *Kerndepartementen. Een nieuwe overheid – ook aan de top*, een kritische studie van T. Horrevorts en R. Pans over bureaucratie en bestuurlijke vernieuwing met commentaren van verschillende deskundigen en oud-politici. Oud-minister van Binnenlandse Zaken K.G. de Vries nam het eerste exemplaar op 6 juni in ontvangst. In september verscheen de brochure *De publieke omroep verdient beter. Een toekomstplan van de PvdA*, geschreven door het Tweede-Kamerlid M.H.P. van Dam, Becker en Cuperus, waarin werd aanbevolen dat de omroepverenigingen zouden fuseren tot drie net-organisaties met elk een eigen ‘branding’. Het jaarboek van de WBS had als thema cultuurpolitiek en bevatte onder meer een terugblik van F. van der Ploeg op zijn staatssecretariaat van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen in het tweede kabinet-Kok (1998-2002). In november publiceerde de WBS samen met haar Duitse en Oostenrijkse zusterorganisaties de bundel *Public discourse and welfare state reform*, waaraan Becker en Cuperus een bijdrage leverden over de ontwikkeling van de Nederlandse verzorgingsstaat.

Op 4 en 5 juni hielden de Jonge Socialisten (JS), de jongerenorganisatie van de PvdA, hun voorjaarscongres in Amsterdam. Ze kozen penningmeester R. Zandvliet tot voorzitter, als opvolger van R. Wilhaus. Bovendien werd een nieuwe hoofdredacteur voor *LAVA*, het ledenblad van de JS, gekozen. PvdA-leider Bos sprak in zijn toespraak de wens uit dat de JS meer leden en meer invloed op de PvdA zouden krijgen, maar ook zichzelf zouden vernieuwen. Op 26 en 27 november congresseerde de JS in Groningen, waar onder meer gediscussieerd werd over de Europese grondwet, het platteland en hoger onderwijs.

De Evert Vermeer Stichting (EVS), die zich bezig houdt met ontwikkelingssamenwerking, organiseerde de jaarlijkse Afrikadag op 16 april in Utrecht. Oud-minister van Ontwikkelingssamenwerking J.P. Pronk sloot de bijeenkomst af.

De Alfred Mozer Stichting verzorgde in 2005 evenals in voorgaande jaren trainingen en bijeenkomsten voor geestverwanten uit Midden- en Oost-Europa. In samenwerking met enkele andere organisaties organi-

seerde ze op 13 en 14 mei in Den Haag en Amsterdam een internationale conferentie over de Balkan onder de titel 'Wave of resistance'.

Het Centrum voor Lokaal Bestuur (CLB) organiseerde op 18 juni in Breda het jaarlijkse festival voor het binnenlandse bestuur. J.S.T. Fransman, medewerker van het CLB, presenteerde hier zijn rapport *Crisisverschijnselen in de lokale politiek. Een onderzoek naar politieke versnippering van gemeenteraden*. Op 30 september vond in Alkmaar de jaarlijkse burgemeestersdag plaats en op 12 november in Lelystad de Statendag, waar Bos en het Tweede-Kamerlid A.J.W. Boelhouwer in gesprek gingen met de Statenleden over de toekomst van het platteland en neveninkomsten van provinciebestuurders.

Het Kenniscentrum van de PvdA organiseerde een serie 'oppositiedebatten' over diverse actuele onderwerpen in verschillende plaatsen, en publiceerde in december een aantal bijdragen en gesprekken hierover onder de titel *Oppositie*. Op 12 november organiseerde het Kenniscentrum het 'Kennisfestival' in Leiden. Hoofddthema was 'burgerzaken'.

personalia

Op 15 januari overleed de socioloog H.A.A. Molleman, die van 1976 tot 1979 lid van de Tweede Kamer was geweest.

Op 12 februari overleed M. van der Goes van Naters, Tweede-Kamerlid van de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP) van 1937 tot 1946 en vervolgens van de PvdA tot 1967, waarbij hij van 1945 tot 1951 deze fracties voorzat.

Op 31 juli overleed de econoom W.F. Duisenberg, van 1973 tot 1977 minister van Financiën, daarna korte tijd lid van de Tweede Kamer en vervolgens van 1982 tot 1997 president van De Nederlandsche Bank en van 1998 tot 2003 president van de nieuwe Europese Centrale Bank.

Op 20 oktober overleed A.A. van der Louw, partijvoorzitter van 1971 tot 1974, vervolgens burgemeester van Rotterdam en in 1981-1982 minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk. Ook was hij lid van de Tweede Kamer in 1971 en 1982-1983. Bijna twee maanden na zijn overlijden verscheen *De razendsnelle opmars van Nieuw Links*, een persoonlijk getinte maar toch ook kritische geschiedenis van deze mede door hem opgerichte beweging in de tweede helft van de jaren zestig.

Op 21 oktober overleed mevr. K.Y.I.J. Adelmund, lid van de Tweede Kamer sinds 2002 en van 1994 tot 1998, partijvoorzitter van 1997 tot 1998 en staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen van 1998 tot 2002.

Op 11 november presenteerde R. Oudkerk zijn herinneringen aan de periode 1993-2005 onder de titel *Geen weg terug*. De schrijver was in

2004 als wethouder afgetreden vanwege publicaties over cocaïnegebruik en bezoek aan prostituees (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 70-71).

Socialistische Partij (SP)

Het jaar 2005 verliep voor de SP uitstekend. De partij had een belangrijk aandeel in de afwijzing van de Europese grondwet in het referendum. Daarnaast bleef de ledenaanhang van de partij groeien. Op 31 januari kondigde partijleider J.G.Ch.A. Marijnissen in een paginagrote advertentie in *de Volkskrant* aan dat de SP met 44.299 leden de derde partij van Nederland was geworden. De ledengroei zette zich in de rest van het jaar voort: op 31 december telde de partij 44.853 leden.

partijleider Marijnissen

Aan het begin van 2005 gaf Marijnissen aan opnieuw lijsttrekker te willen worden bij de Tweede-Kamerverkiezingen die voor mei 2007 waren gepland – voor de zesde achtereenvolgende keer sinds 1989.

In januari presenteerde Marijnissen zijn nieuwe boek *Hoe dan, Jan?* Hierin werd de SP-leider geïnterviewd door de schrijver K. Glastra van Loon en de journalist K. Slager. In deze vraaggesprekken gaf Marijnissen aan welke alternatieven hij zag voor ‘een beter Nederland en een betere wereld’. Op 11 maart verscheen *Waar historie huis houdt*, eveneens van Marijnissen. Hierin pleitte hij voor de oprichting van een nationaal historisch museum.

referendum Europese grondwet

In de campagne voor het referendum over de Europese grondwet speelde de SP een prominente rol (zie ook in deze Kroniek onder ‘hoofdmomenten’). De SP was tegen zo’n grondwet, omdat Nederland anders ‘geen baas meer zou zijn in eigen land’, aldus partijleider Marijnissen (*de Tribune*, 13 mei 2005). Volgens hem waren in het verleden zonder raadpleging van de bevolking regelmatig delen van de nationale soevereiniteit naar Brussel overgeheveld. De SP voerde energiek campagne, zowel op haar website als met ongeveer drie miljoen folders en een poster met een kaart van Europa, waarop Nederland in de zee was verdwenen. Ook bracht de partij een brochure uit met argumenten tegen de grondwet, getiteld *Weet waar je ja tegen zegt*. Het Tweede-Kamerlid H. van Bommel verving in de campagne de met een hernia kampende partijleider Marijnissen. Op 26 mei werd in Den Haag het boekje *De Europese grondwet. Stem voor/tegen* gepresenteerd. Van Bommel nam hierin de tekst tegen de Europese grondwet voor zijn rekening; het

Tweede-Kamerlid J.C. van Baalen (VVD) schreef het deel vóór de grondwet. Met steun van de fractie van Verenigd Links in het Europees Parlement, waarvan de SP deel uitmaakte, werd door het Comité Grondwet Nee de brochure *Nee tegen deze Grondwet* uitgebracht.

De negatieve uitslag van het referendum betekende een grote overwinning voor de SP. Van Bommel sprak de wens uit dat er een breed debat zou worden gehouden om in kaart te brengen hoe de Nederlandse bevolking dacht over de inrichting en koers van de Europese Unie.

linkse samenwerking

De top van de SP maakte zich al enige tijd sterk voor een mogelijke linkse coalitie met PvdA en GroenLinks (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 81-82). In maart braken het Eerste-Kamerlid M.J.M. Kox, zijn collega R.A.A.G.M. van Raak en Tweede-Kamerlid mevr. A.M.V. Gerken samen met politici van GroenLinks en PvdA een lans voor linkse regeringssamenwerking (zie ook in deze Kroniek onder GroenLinks en PvdA). PvdA-leider Bos reageerde echter weinig enthousiast op dit voorstel, waarmee hij volgens SP-leider Marijnissen een historisch moment voorbij liet gaan: 'de peilingen tonen dat een linkse meerderheid mogelijk is' (*de Volkskrant*, 14 maart 2005). Later stelde Bos dat de SP haar eigen glazen ingooide met haar stijl van campagnevoeren tegen de Europese grondwet.

partijfinanciën

In Amsterdam bleken raadsleden van de SP en andere partijen in de jaren 2002 en 2003 subsidies of onkostenvergoedingen ontvangen te hebben die zij niet goed konden verantwoorden. Nadat de gemeentelijke accountantsdienst hierover gerapporteerd had, verzocht het gemeentebestuur de Groningse hoogleraar staatsrecht D.J. Elzinga nader onderzoek in te stellen (zie in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten'). Uit dit onderzoek kwam naar voren dat gelden die als ondersteuning van de Amsterdamse SP-fractie waren bedoeld, in de landelijke partijkas terecht kwamen. Elzinga stelde dat deze handelwijze in strijd was met de gemeentewet. De SP kon daarbij geen sluitend antwoord geven op de vraag of het geld ook daadwerkelijk was besteed aan ondersteuning van haar Amsterdamse raadsfractie. In augustus kondigde de SP aan vanaf 1 januari 2006 te zullen stoppen met de praktijk waarbij lokale raadsfracties subsidies voor fractieondersteuning aan de landelijke partijkas overmaakten. Volgens penningmeester mevr. M. van Broekhoven hield dit besluit verband met de verwachte groei van de partij en stond het los van de affaire in Amsterdam.

In september werd bekend dat de Amsterdamse SP-fractie ruim 65.000 euro aan fractievergoedingen die in de landelijke partijkas waren gevloeid, diende terug te betalen. Van Broekhoven verklaarde echter het bedrag niet te zullen retourneren. Zij stelde dat het geld wel degelijk ten goede was gekomen aan de fractie in Amsterdam, maar dat alle bestedingen niet meer te achterhalen waren. De Amsterdamse gemeenteraad nam op 28 september een motie aan, waarin de SP (en andere partijen) werd verplicht om voor 1 november het bedrag terug te betalen.

Elzinga noemde in oktober de manier waarop de SP gemeentelijke subsidiegelden centraal incasseerde en vervolgens herverdeelde onder partijafdelingen, 'een evident onrechtmatige constructie' (*de Volkskrant*, 4 oktober 2005). In 2002 ging het volgens hem om een bedrag van ruim een half miljoen euro. Hij adviseerde de betreffende gemeenten na te gaan op welke wijze de SP de toegekende fractiebijstand had besteed. De SP wees dit van de hand; volgens de partij zouden de jaarrekeningen steeds door de gemeentelijke accountants zijn goedgekeurd.

partijcongres

Op 28 mei hield de SP in Nijmegen haar dertiende partijcongres, met als thema 'de SP en de wereld'. Ter voorbereiding was het congresstuk 'Heel de wereld' – een uitwerking van de internationale paragraaf uit het beginselprogramma van de SP – in de afdelingen besproken. Een aangepaste versie van het document was in april op de regioconferenties behandeld. De bijna 800 afdelingsafgevaardigden namen met een grote meerderheid het congresstuk aan.

Naast toespraken van Van Bommel en enkele internationale sprekers werd telefonisch contact gezocht met een bedlegerige Marijnissen, die tevens werd herkozen als partijvoorzitter. Het congres wees verder H. van Heijningen aan als algemeen secretaris. Hij volgde P. Jansen in deze functie op.

'Zorg geen markt'

Het Tweede-Kamerlid mevr. A.C. Kant was in 2004 één van de initiatiefnemers geweest van het comité 'Zorg geen markt', dat zich richtte tegen het door het kabinet-Balkenende bevorderde marktdenken in de zorg (zie *Jaarboek DNPP 2004*, blz. 82). Op 24 mei 2005 organiseerde de SP in Den Haag onder dezelfde naam een manifestatie, samen met een aantal werknemers in de zorg. Na de zomer zette de partij de landelijke 'Actie Noodrem' op tegen de invoering van het nieuwe zorgstelsel in 2006, onder meer omdat de premie niet geheel inkomensafhankelijk zou worden en vanwege de introductie van de marktwerking. Aan het

einde van het jaar gaf het wetenschappelijk bureau van de SP de door mevr. I. Palm geredigeerde bundel *De zorg is geen markt* uit. Hierin analyseerde een aantal gerenommeerde deskundigen de gevolgen van de marktwerking in de zorg.

De Ruiter

Het Tweede-Kamerlid P. de Ruiter kondigde op 29 september zijn vertrek uit de Kamer aan. De Ruiter was op 23 mei 2002 geïnstalleerd als kamerlid, maar zat al sinds december 2003 thuis omdat hij het parlementaire werk te zwaar vond, te meer daar de SP-kamerleden in het weekeinde voor de partij in touw dienden te zijn. Bij de bekendmaking van zijn afscheid gaf De Ruiter ook aan moeite te hebben gehad met de manier van leidinggeven van Marijnissen. Op 6 oktober werd De Ruiter opgevolgd door E. Irrgang.

acties

Ook in 2005 voerde de SP weer veelvuldig actie. In januari startte zij de campagne 'Stop de huurexplosie'. De partij wilde zich zo inzetten voor het behoud van de sociale woningbouw. In de herfst voerde de SP actie tegen Shell vanwege het feit dat de oliemaatschappij in het verleden gevaarlijk afval in de Biesbosch had gestort. Onder aanvoering van het Tweede-Kamerlid mevr. K. van Velzen werd een hoeveelheid vervuilde grond op de stoep van het hoofdkantoor van Shell in Den Haag gestort.

verwante instellingen en publicaties

De Tweede-Kamerfractie van de SP bracht in 2005 enkele rapporten over het onderwijs uit. In januari verscheen *Samen aan de basis. Uitkomsten van de enquête over zwarte en witte scholen*, geschreven door het Tweede-Kamerlid mevr. F. Vergeer-Mudde, M. Bosman en H. Güven. Uit onderzoek onder basisscholen was gebleken dat een meerderheid van de ondervraagden een actievere rol van de overheid wenste bij het bevorderen van gemengde scholen. In juni kwam *Morgen moet het beter!* uit, een zwartboek over de 'verslechtingen in de gevangenis en de reclassering', dat was opgesteld door het Tweede-Kamerlid J.M.A.M. de Wit en mevr. A. Hendriks. In augustus presenteerde de fractie in het rapport *Een mooi loon voor een mooie baan* de uitkomsten van een onderzoek dat door Van Velzen en P.F.C. Jansen was uitgevoerd naar de beloning van directeur-bestuurders en leden van raden van commissarissen van woningcorporaties. Als vervolg op het in 2004 gepubliceerde rapport *Onwijs duur onderwijs!* (zie *Jaarboek 2004*

DNPP, blz. 85) verscheen in september *Onwijs duur onderwijs 2005. Voorstellen voor kosteloos onderwijs en uitkomsten van onderzoek naar de schoolkosten*, van de hand van Vergeer-Mudde en Y. Haan. Een door hen gehouden enquête zou hebben aangetoond dat ondanks enkele hervormingen de schoolkosten hoog bleven; in het rapport deden zij voorstellen om deze kosten terug te dringen. Verder publiceerde het Tweede-Kamerlid Gerkens in september de initiatiefnota *Oorstrelend en hartveroverend. Kwaliteit en diversiteit in de Nederlandse popmuziek*, waarin zij pleitte voor een sterkere positie voor Nederlandse popartiesten. De fractie legde in oktober haar visie op de toekomst van de publieke omroep vast in een door Vergeer-Mudde en V. van der Lem geschreven notitie met als titel *Verankering*.

Samen met het Wetenschappelijk Bureau publiceerde de Tweede-Kamerfractie in januari het rapport *Stop uitverkoop fysiotherapie*. Palm en Kant deden hierin verslag van een peiling onder fysiotherapeuten over de gevolgen van de marktwerking in hun beroepsgroep. In juli presenteerden fractie en bureau *Kinderopvang een gewone zaak? Enquête over de effecten van de nieuwe wet op de kinderopvang*. Gerkens, Palm en R. Kappelhof presenteerden hierin de resultaten van een onderzoek naar de gevolgen van de in januari 2005 ingevoerde wet op de kinderopvang. Hoewel die was bedoeld om de toegankelijkheid van de kinderopvang te vergroten, bleek uit de peiling dat voor zo'n tien procent de toegankelijkheid juist was verminderd. In november zag de brochure *Vijfentwintig medicijnen tegen te grote macht van de farmaceutische industrie* het licht. Kant en Palm deden hierin voorstellen om de onafhankelijkheid van artsen en het medisch onderzoek ten opzichte van farmaceutische producenten te vergroten.

ROOD, de jongerenorganisatie van de SP, organiseerde van 11 tot 30 april de reizende tentoonstelling 'Het Palestijnse leven'. Hiermee wilde ROOD laten zien dat Palestijnen geen zelfmoordenaars maar gewone mensen waren. In de zomer voerde ROOD actie tegen leeftijdsdiscriminatie bij Albert Heijn. Op 5 juni had de ledenvergadering van ROOD plaats. De leden kozen mevr. R. Leijten tot voorzitter. Op 14 juli boden de SP-jongeren enkele duizenden handtekeningen aan de cosmetica-producent L'Oréal aan, uit protest tegen de dierproeven die dit bedrijf liet uitvoeren.

De SP-werkgroep Sociale Globalisering, waartoe Van Bommel het initiatief had genomen, publiceerde in mei *De wereld op z'n kop. Van neoliberale naar sociale globalisering*. In dit rapport werd ingegaan op de invloed van globalisering op het dagelijks leven.

Op 18 juni organiseerde het SP-Ouderenplatform een bijeenkomst voor oudere partijleden in Ouwehands Dierenpark in Rhenen. Thema was 'wonen en welzijn'.

personalia

Op 1 juli 2005 overleed schrijver en journalist K. Glastra van Loon. Hij was nauw betrokken bij de SP en schreef in 2000 samen met Marijnissen het boek *De laatste oorlog. Gesprekken over de nieuwe wereldorde*.

Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP)

In de SGP werd in 2005 verder gediscussieerd over de betekenis van de theocratische beginselen van de partij, met name voor de godsdienstvrijheid. Maar vooral de gebeurtenissen in de tweede helft van 2005 kleurden dit jaar voor de staatkundig-gereformeerden. Enerzijds werden zij geconfronteerd met een ongunstige juridische uitspraak over het vrouwenstandpunt van de partij. Anderzijds liepen de spanningen binnen de SGP over de positie van de vrouw hoog op, met name in relatie met de electorale samenwerking met de ChristenUnie.

theocratie en godsdienstvrijheid

De discussie binnen de SGP over theocratie en godsdienstvrijheid, die in 2004 weer opbloeiende (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 89-90), werd in 2005 voortgezet. In een interview zei het staatkundig-gereformeerde Eerste-Kamerlid G. Holdijk onder meer dat ook in het geval dat de SGP in de meerderheid zou zijn, de partij aan andere godsdiensten de ruimte zou moeten geven 'hun religie te belijden en gebedshuizen te bouwen en te onderhouden' (*Reformatorisch Dagblad*, 12 februari 2005). Dat betekende echter niet, aldus Holdijk, dat hij daarmee het theocratisch beginsel wilde loslaten en de godsdienstvrijheid kritiekloos en principieel aanvaardde. Zijn uitspraken leidden tot verdeelde reacties. Zo zei het oud-hoofdbestuurslid van de SGP L.M.P. Scholten dat hij het 'fundamenteel oneens' was met Holdijk. SGP-jongerenvoorzitter Chr. van Bommel daarentegen gaf aan dat hij niet kon aanvaarden dat de SGP in een meerderheidspositie de godsdienstvrijheid en andere vrijheden zou beëindigen. Partijleider B.J. van der Vlies stelde dat de SGP de godsdienstvrijheid niet zou afschaffen, maar dat 'publieke ongeloofsuitingen' geweerd zouden worden. Daarbij dacht hij aan zaken als processies en gebedsoproepen vanaf minaretten. Van der Vlies omschreef zijn standpunt als 'gewetensvrijheid met een zekere bewegingsvrijheid' (*Reformatorisch Dagblad*, 19 februari 2005). In deze lijn dacht ook de algemeen voorzitter van de SGP, W. Koliijn. Holdijk zei later trouwens ook dat processies en minaretten voor hem niet acceptabel waren. Het Tweede-Kamerlid C.G. van der Staaij zei op 27 april in een lezing dat de SGP in de discussie met buitenstaanders maar beter niet het

begrip 'theocratie' kon hanteren. Dat gaf kans op verwarring, want volgens hem werd theocratie ten onrechte vaak als strijdig met democratie gezien. De SGP streefde niet naar een andere regeringsvorm dan de democratie. Van der Staaij vond de aanduiding 'theocratische politiek' meer toepasselijk, maar gaf de voorkeur aan 'christelijke of bijbel-genormeerde politiek' (*Nederlands Dagblad*, 28 april 2005). Als de SGP een tweederde meerderheid zou behalen, moest naar de mening van het kamerlid aan andersdenkenden ruimte worden geboden. De lezing van Van der Staaij werd door de Guido de Brès-Stichting, het wetenschappelijk instituut van de SGP, onder de titel *Theocratie en democratie* in brochurevorm uitgegeven.

Op de jaarvergadering van de SGP op 2 april zei partijleider Van der Vlies dat de staatkundig-gereformeerden 'absoluut' geen dictatuur of totalitaire staat voor ogen hadden, maar 'een democratisch georganiseerde rechtsstaat met bijbels genormeed beleid' (*Nederlands Dagblad*, 4 april 2005).

jaarvergadering

Op de jaarvergadering, die voor het eerst niet in februari werd gehouden (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 86), werd onder meer een aantal leden van het hoofdbestuur verkozen. Hierbij werd rekening gehouden met het ontstaan van de Hersteld Hervormde Kerk (HHK), waarin die Nederlandse Hervormden zich hadden verenigd die geen lid wilden worden van de fusiekerk Protestantse Kerk Nederland (PKN). In 2004 had men de vacature die was ontstaan door het vertrek van dominee D.J. Budding niet vervuld, omdat toen de situatie nog niet duidelijk was. Nu werd op basis van de vaste doelstelling het hoofdbestuur een zo goed mogelijke afspiegeling van de kerkelijke achterban van de SGP te laten zijn, gekozen voor vier zetels voor de PKN en twee voor de HHK, op een totaal van vijftien hoofdbestuursleden.

Tijdens de middagvergadering was er een themabijeenkomst over het onderwerp 'vrijheid van meningsuiting', waarbij Van der Staaij de inleiding hield.

omstreden burgemeestersbenoeming

Op 11 april vernam de burgemeester van Graafstroom J. van Belzen dat de gemeenteraad van Barendrecht hem unaniem had voorgedragen als burgemeester van deze plaats. Daarmee zou Van Belzen – die tevens lid was van het hoofdbestuur van de SGP – de staatkundig-gereformeerde burgemeester van de grootste gemeente (40.000 inwoners) worden. Een deel van de inwoners van Barendrecht wilde echter geen burgemeester

van een ‘fundamentalistische partij’, wier ideologie haaks op de democratie zou staan (*Nederlands Dagblad*, 21 april 2005). Eind april werd een actiecomité tegen de benoeming van Van Belzen actief. De handtekeningen die het op Koninginnedag verzamelde, werden aan minister Remkes van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties gestuurd met het verzoek af te zien van de benoeming van Van Belzen. De minister ging daar niet op in; op 1 juli werd Van Belzen als burgemeester van Barendrecht geïnstalleerd.

referendum Europese grondwet

Bij de campagne voor het referendum over de Europese grondwet sprak de SGP zich duidelijk voor het ‘nee’ uit. De staatkundig-gereformeerde hoofdpunten van bezwaar kwamen overeen met die van de Christen-Unie (zie in deze Kroniek onder ChristenUnie). Anders dan bij de ChristenUnie was het ‘nee-stemmen’ bij de SGP niet of nauwelijks een punt van discussie. Een punt van overweging voor de SGP was wel dat de partij behalve tegen de Europese grondwet ook ‘tegen de aan referenda ten grondslag liggende gedachte van volkssoevereiniteit’ was.

Toch besloot de partij, die zich in het parlement tegen een referendum over de Europese grondwet had uitgesproken, aan de volksraadpleging deel te nemen. Daarbij speelde mee dat het hier om een raadgevend referendum ging: het parlement behield het recht een zelfstandig besluit te nemen – ook al waren er partijen die zich aan de uitslag van het referendum wensten te binden. In de tweede plaats was voor de SGP een duidelijke tegenstem ten aanzien van de Europese grondwet van meer belang dan het ‘wellicht wat in het gedrang komen’ van staatkundige beginselen van de partij (*de Banier*, 25 maart 2005). Ook de oppositionele, behoudende Landelijke Stichting ter Bevordering van de Staatkundig Gereformeerde Beginselen, die zich verzette tegen deelname van de SGP aan de verkiezingen voor het Europees Parlement (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 88), zag geen bezwaren tegen het gaan stemmen bij dit referendum. Wel zouden volgens het stichtingsbestuur ‘in lijn met onze principes’ alleen de mannen hun stem mogen uitbrengen (*Reformatorisch Dagblad*, 28 mei 2005).

radio en televisie

In september nam het hoofdbestuur van de SGP het officiële besluit tot aanpassing van de bestaande mediarichtlijn. Hierdoor kregen staatkundig-gereformeerde partijbestuurders en politici wat meer ruimte voor het meewerken aan radio- en televisieuitzendingen (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 86-87).

Eind 2005 werd op voordracht van de permanente campagnecommissie door het hoofdbestuur de programmacommissie ingesteld met als voorzitter partijsecretaris P.A. Zevenbergen en als secretaris J.W. van Berkum, medewerker van het wetenschappelijk bureau van de SGP. Deze commissie zou het ontwerpverkiezingsprogramma gaan schrijven.

vrouwenlidmaatschap: rechterlijke uitspraken

Op 2 juni begonnen de rechtszittingen in het kader van de door de Stichting Proefprocessenfonds van het Clara Wichmann Instituut (CWI) mede namens negen maatschappelijke organisaties tegen de Nederlandse staat en de SGP aangespannen processen (zie *Jaarboek 2003 DNPP*, blz. 118; en de bijdrage van A.H.M. Dölle in dit Jaarboek). In de zaak tegen de Nederlandse staat werd door het CWI van de rechter gevraagd uit te spreken dat de overheid in ieder geval de subsidie aan de SGP diende te beëindigen zolang deze partij geen vrouwen als volwaardig lid toeliet. Vooral artikel 7 van het Vrouwenverdrag van de Verenigde Naties nam een belangrijke plaats in het pleidooi van de CWI-advocaten in. Vijf dagen later was de tweede zittingsdag met nu de SGP als tegenpartij. Het CWI eiste dat de SGP vier maanden na de uitspraak van de rechter haar statuten zou moeten hebben gewijzigd, zodat een volledig vrouwenlidmaatschap van de partij mogelijk werd. Het CWI baseerde die eis op de overtuiging dat het vrouwenstandpunt van de SGP met name niet strookte met internationale verdragen.

Naast deze processen kwam het SGP-standpunt over de politieke positie van vrouwen nog vanuit een andere richting onder vuur te liggen. In een evaluatieverslag van de Commissie Gelijke Behandeling (CGB) over de laatste vijf jaar dat op 21 juni bekend werd was het voorstel opgenomen de Algemene Wet Gelijke Behandeling (AWGB) in die zin aan te passen, dat verenigingen intern geen onderscheid meer konden maken naar geslacht of ras. De praktijk binnen de SGP was voor de CGB een belangrijke aanleiding om dit voorstel te doen. Na een dergelijke aanpassing zou de commissie klachten over de gang van zaken bij de SGP niet langer niet-ontvankelijk behoeven te verklaren. De SGP reageerde afwijzend op dit voorstel. Kolijn memoreerde dat de politiek naar aanleiding van de grondrechtennota van minister De Graaf voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties nog recentelijk had uitgesproken dat er geen hiërarchie in de grondrechten moest worden aangebracht. Van der Staaij wees er op dat er bij het tot stand komen van de AWGB bewust voor gekozen was politieke partijen en de meeste verenigingen buiten de reikwijdte van de wet te laten vallen.

Op 7 september verklaarde de rechter in de zaak van het CWI tegen de SGP de Stichting Proefprocessenfonds en de ondersteunende maatschappelijke organisaties niet ontvankelijk, zodat hij zich niet inhoudelijk over de zaak uitsprak. Het ging hier om een belang – aldus de rechter – dat met name SGP-vrouwen aanging, en die waren niet bij het proces betrokken. De uitspraak in het proces tegen de staat was voor de SGP echter ongunstig. De staat mocht van de rechter de SGP geen subsidie meer verstrekken, zolang vrouwen geen volwaardig lid zouden kunnen worden van deze partij. Volgens de rechter schaadde de overheid het VN-Vrouwenverdrag door geen stappen tegen de SGP te ondernemen. Dat de staat verschillende grondrechten tegen elkaar moet afwegen was volgens de rechter geen excuus, omdat in het betreffende verdrag die afweging al heeft plaatsgevonden: politieke partijen mogen niet discrimineren en zo nodig moet de vrijheid van godsdienst worden ingeperkt. De in te houden subsidie voor de partij bedroeg jaarlijks ongeveer 800.000 euro, voor de Tweede-Kamerfractie werd ruim 300.000 euro beschikbaar gesteld. Dit laatste bedrag zouden de staatkundig-gereformeerden niet kwijt raken.

De SGP reageerde ‘verbaasd en teleurgesteld’ op de uitspraak van de rechter tegen de staat. Het oordeel zou niet corresponderen met eerdere politieke en juridische uitspraken. Bovendien was een ‘vergaande en aanvechtbare’ uitleg gegeven aan het VN-Vrouwenverdrag, en was in de Wet subsidiëring politieke partijen intrekking van de subsidie gekoppeld aan veroordeling wegens strafbare discriminatie (persbericht SGP, 7 september 2005). In het verleden was uitdrukkelijk bepaald dat de SGP zich daar niet aan schuldig maakte. De partij was zich verder bewust dat de rechterlijke uitspraak opnieuw druk zou zetten op de discussie binnen de SGP over het lidmaatschap van vrouwen. In dat debat moesten inhoudelijke en niet financiële argumenten de doorslag geven, aldus de partijleiding.

Op 10 september kondigde minister Remkes aan dat hij namens de staat hoger beroep zou aantekenen tegen het vonnis tegen de staat. Hij wilde niet alleen een principiële uitspraak over de relatie van de staat tot de politieke partijen, maar ook over de verhouding tussen de grondrechten onderling. Het hoger beroep betekende echter geen opschorting van de stopzetting van de subsidie voor de SGP. Medio november maakte Remkes dan ook bekend dat hij met ingang van 1 januari 2006 de subsidie voor de SGP zou inhouden. De SGP deelde mee hiertegen in beroep te gaan bij de bestuursrechter. Verder dacht de partij aan noodmaatregelen als een giftenactie en een verhoging van de contributie.

Op 7 november werd bekend dat de Stichting Proefprocessenfonds hoger beroep had aangetekend tegen de uitspraak van de rechter dat de Stichting niet ontvankelijk was verklaard in de zaak tegen de SGP zelf.

Andere politieke partijen reageerden verdeeld op de rechterlijke uitspraak inzake het beëindigen van de subsidie aan de SGP. De Tweede-Kamerfractie van de VVD was tevreden, en het Tweede-Kamerlid Van der Laan van D66 'zeer verheugd' (*Nederlands Dagblad*, 8 september 2005). Het CDA was van mening dat de subsidie niet stopgezet zou moeten worden, al kon partijvoorzitter mevr. M. van Bijsterveldt zich vanuit de positie van de rechter bekeken de uitspraak wel voorstellen. Partijleider Rouvoet van de ChristenUnie was 'verbaasd en bezorgd' over de uitspraak (*Handschrift*, september 2005). Ook de regering had steeds het standpunt ingenomen dat er op grond van de vrijheden van godsdienst en vereniging ook ruimte was voor de SGP-visie, en dat moest zo blijven, aldus Rouvoet.

vrouwenlidmaatschap: het debat binnen de partij

Naast de gebeurtenissen op het juridische terrein en mede gestimuleerd daardoor ging ook de discussie over het vrouwenstandpunt binnen de SGP door (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 90-91). Uit een lezersonderzoek van het *Reformatorisch Dagblad* (10 september 2005) bleek overigens dat 65 procent van de SGP-achterban niet van mening was dat de rechterlijke uitspraak een nieuw debat binnen de SGP noodzakelijk maakte; 70 procent vond niet dat de partij als gevolg van de uitspraak van de rechter de partij open moest stellen voor vrouwen. Wel dacht 57 procent dat op de korte dan wel langere termijn vrouwen voor de SGP in raden, Staten of Kamers zitting zouden nemen.

Vooraanstaande SGP-ers pleitten echter wel voor meer mogelijkheden voor vrouwen binnen de partij. Nog vóór de uitspraak van de rechter op 7 september sprak burgemeester en hoofdbestuurslid Van Belzen zich er voor uit dat elke lokale kiesvereniging van de SGP zelf zou kunnen besluiten of het lidmaatschap voor vrouwen zou worden opengesteld. In dezelfde tijd zei burgemeester A. Noordergraaf van Hardinxveld-Giesendam in een televisieprogramma niet tegen een volledige gelijkstelling van man en vrouw binnen de SGP te zijn. Enkele dagen na de rechterlijke uitspraak riep SGP-jongerenvoorzitter Van Bommel het hoofdbestuur op nu snel met het door haar toegezegde rapport over het vrouwenstandpunt naar buiten te komen (zie *Jaarboek 2003 DNPP*, blz. 118). Dat rapport was volgens hem belangrijk, omdat het voor veel jongeren duidelijk was dat op bijbelse gronden de vrouw geen ambt in de kerk mocht bekleden, maar dat het voor hen twijfelachtig was of die lijn naar de politiek kon worden doorgetrokken.

Midden november werd bekend gemaakt dat dit rapport nog even op zich zou laten wachten, onder meer omdat een aantal juristen was gevraagd zich te buigen over de vraag 'in welke vormen, uitgaande van de

principiële afwijzing van het passief kiesrecht (regeermacht) de betrokkenheid van vrouwen gestalte zou kunnen krijgen' (*de Banier*, 25 november 2005). Kolijn deelde mee dat in een bijeenkomst van de rapporteurs en de meelezers van het rapport de meesten niet gelukkig bleken te zijn met de geldende formule van het buitengewoon lidmaatschap voor vrouwen. Volgens de partijvoorzitter werd er naar gestreefd de brochure in maart 2006 aan de kiesverenigingen toe te zenden.

vrouwenlidmaatschap: de SGP-jongeren

Het bestuur van de SGP-jongeren stelde aan het begin van november aan de aangesloten verenigingen voor dat vrouwen lid zouden kunnen worden van het landelijk bestuur en de secties (permanente commissies) van de jongerenorganisatie. Algemeen voorzitter Kolijn gaf te kennen dat het hoofdbestuur van de partij hiertegen geen bezwaar had. Met Van Bommel meende hij dat met het regeerambt steeds was bedoeld 'het deel uitmaken van volksvertegenwoordigende organen en het bekleden van publieke ambten' (*Reformatorisch Dagblad*, 4 november 2005). Het voorstel van het SGP-jongerenbestuur had daarop geen betrekking. In het voorstel waren nog wel enige beperkingen voor vrouwelijke bestuursleden opgenomen. Zo zouden zij bijvoorbeeld geen openbare bijeenkomsten mogen leiden, of die openen en sluiten met gebed. In 2000 was een voorstel van het jongerenbestuur om vrouwen deel te laten uitmaken van alleen de secties door de achterban nog weggestemd. Op 18 en 19 december hielden de SGP-jongeren een tweedaags congres over de positie van de vrouw in de moederpartij, met als titel 'Vrouwen zetten SGP in vuur en vlam'. Tot de organisatie hiervan had het bestuur van de jongerenorganisatie na de uitspraak van de rechter besloten. Ook tegenstanders van het vrouwenstandpunt van de partij kregen alle ruimte hun visie naar voren te brengen. De Katwijkse wethouder W.J. van Duyn meende dat de positie van de vrouw een onderwerp was dat aan ieders geweten kon worden overgelaten. Van der Vlies zei dat hij de plannen van het hoofdbestuur tot 'nadere betrokkenheid' van de vrouwen steunde (*Nederlands Dagblad*, 21 november 2005) en riep de achterban op de gelederen te sluiten. De congresserende jongeren gaven met een zeer duidelijke meerderheid te kennen dat het vrouwenstandpunt van de partij verruimd zou moeten worden.

samenwerking ChristenUnie en SGP bij gemeenteraadsverkiezingen

Na de Europese verkiezingen in 2004 had partijleider Rouvoet van de ChristenUnie om een evaluatie van de samenwerking tussen zijn partij en de SGP gevraagd. Hij had daarbij ook de samenwerking bij gemeen-

teraadsverkiezingen op het oog (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 41). Op 14 februari 2005 kwamen de besturen van ChristenUnie en SGP overeen dat bij de raadsverkiezingen in 2006 een gezamenlijke lijst de voorkeur had als dat 'nuttig en noodzakelijk' was (*Nederlands Dagblad*, 16 februari 2005). Dat zou met name het geval zijn als kiesverenigingen zelfstandig geen zetel zouden kunnen behalen. Samenwerking lag minder voor de hand als kiesverenigingen wel op eigen kracht zetels zouden kunnen behalen. De beide besturen voerden dit overleg tegen de achtergrond van een onderzoek dat de ChristenUnie onder haar leden had laten uitvoeren. Daaruit bleek onder meer dat ruim 40 procent van de Unieleiden meende dat hun kiesvereniging in 2006 niet met de SGP een gemeenschappelijke lijst moest vormen. Als dit toch zou gebeuren, dan zou acht procent niet op die lijst stemmen. Bijna de helft van de Unieleiden dacht wel positief over samenwerking.

Eind maart maakte het hoofdbestuur van de SGP bekend dat de regels waaraan staatkundig-gereformeerde kiesverenigingen moesten voldoen in het geval van lokale samenwerking met de ChristenUnie soepeler zouden worden toegepast. Op verzoek van de kiesvereniging zou een commissie van drie hoofdbestuursleden (Kolijn, Zevenbergen en Van Belzen) kunnen oordelen dat van een of meer criteria mocht worden afgeweken, en in die zin het hoofdbestuur adviseren. Wat betreft de positie van de vrouw betekende dit – aldus algemeen voorzitter Kolijn – dat wanneer een vrouwelijke kandidaat van de ChristenUnie via voorkeurstemmen gekozen werd of na verloop van tijd via opvolging in de gemeenteraad kwam, de SGP niet meer automatisch de samenwerking met de Unie zou opzeggen. De commissie zou dan in samenspraak met de kiesvereniging alle belangen afwegen, waarbij ook de mate van weerstand in de SGP-kiesvereniging tegen vrouwelijke raadsleden van de ChristenUnie zou worden betrokken.

Ondanks deze versoepeling ontstonden er toch problemen ten aanzien van de electorale samenwerking met de ChristenUnie. Op 23 november keurde het SGP-hoofdbestuur vier samenwerkingsovereenkomsten af, in de gemeenten Amersfoort, Zoetermeer, Enkhuizen en Gorinchem. De reden voor dit besluit was het feit dat er ChristenUnie-vrouwen op direct-verkiesbare plaatsen stonden. Deze afkeuring was volgens Kolijn niet in strijd met de eerder dit jaar afgekondigde versoepeling, want deze had geen betrekking op vrouwelijke raadskandidaten op direct-verkiesbare plaatsen. De vier kiesverenigingen vonden het standpunt van het hoofdbestuur niet consequent nu ChristenUnie-vrouwen via voorkeurstemmen en opvolging eventueel wel in de raad mochten komen, maar niet via een direct verkiesbare plaats. Na overleg met de kiesverenigingen handhaafde het hoofdbestuur zijn besluit. Uit teleurstelling zegde wethouder H. Akkerman uit Gorinchem zijn partijlid-

maatschap op. In Enkhuizen stapte onder meer het staatkundig-gereformeerde raadslid D. van Pijkeren naar de ChristenUnie over; op de kandidatenlijst van zijn nieuwe partij werd hij meteen op de tweede plaats gezet. De kiesvereniging van de SGP in Enkhuizen riep haar achterban op bij de komende raadsverkiezingen op de ChristenUnie te stemmen. In Amersfoort legden de vier bestuursleden van de kiesvereniging hun functie neer; ook zij adviseerden hun achterban om ChristenUnie te gaan stemmen. SGP-burgemeester B.J. van Putten uit Putten – broer van de bekende voorvechter binnen de partij voor een gelijke positie van de vrouw in de SGP, mevr. H. Grabijn-Van Putten – beëindigde zijn lidmaatschap.

Begin december legden ook twee leden van het hoofdbestuur hun functie neer. Eén van hen was de vice-partijvoorzitter, de hervormde predikant J.H. van Daalen. Hij stond weliswaar achter het partijstandpunt dat het regeerambt de vrouw niet toekwam, maar meende dat de SGP niet in de rechten van een andere partij moest treden. Van Daalen bleef wel lid van de SGP. Ook Van Belzen trad terug als lid van het hoofdbestuur. Hij vond onder meer dat wanneer de SGP-aanhang klein was, er in samenwerking met de ChristenUnie toch veel kon worden bereikt.

Op 9 december stelde een groep staatkundig-gereformeerde wethouders en raadsleden – verenigd in het Beraad Christelijke Politiek – voor dat het hoofdbestuur de afhandeling van de vrouwenkwestie zou overdragen aan een commissie van wijze mensen. Het bestuur had in dezen het morele gezag verloren en het leek erop dat het er niet meer op eigen kracht kon uitkomen. Kolijn betwijfelde of dit standpunt van weliswaar ‘gezichtsbepalende SGP-ers’ wel leefde in de volle breedte van de partij (*Reformatisch Dagblad*, 9 december 2005). De algemeen voorzitter van de SGP was dan ook niet van plan voor de uitgeoefende druk te zwichten.

Eveneens op 9 december sprak partijleider Van der Vlies zich in het openbaar over de ontstane situatie uit. Hij meende dat de partij er niet meer omheen kon ‘ernstig te overwegen de verantwoordelijkheid voor de kandidaatstelling te leggen bij de plaatselijke kiesverenigingen’ (*Reformatisch Dagblad*, 9 december 2005). Hij gaf daarbij aan dat hij als adviseur van het hoofdbestuur dit standpunt herhaaldelijk had ingenomen. Tegelijk nam Van der Vlies het hoofdbestuur in bescherming door er onder andere op te wijzen dat veel partijgenoten het als zeer moeilijk zouden ervaren als in een politiek orgaan een vrouw namens hen het woord zou voeren.

In een spoedvergadering op 12 december schortte het hoofdbestuur het besluit tot afwijzing van de vier samenwerkingsverbanden op. Een commissie van vier bestuursleden kreeg het mandaat rechtstreeks met de vier kiesverenigingen afspraken te maken, met de uitdrukkelijke intentie

de lijstineenschuivingen toe te staan. Kolijn deed mee dat Van der Vlies in dit besluit 'een zware stem' had gehad (*NRC Handelsblad*, 14 december 2005). De algemeen voorzitter kondigde ook aan dat er een nieuwe samenwerkingsrichtlijn zou komen, tegelijkertijd met de afronding van de discussie in de partij in 2006 over de plaats van de vrouw in de politiek en in de SGP zelf. Wat betreft die samenwerking met de ChristenUnie was de 'denkrichting' nu om het hoofdbestuur wel een adviserende stem toe te kennen, maar de uiteindelijke beslissingsbevoegdheid bij de kiesverenigingen te leggen (*Reformatorisch Dagblad*, 13 december 2005).

De herziening van het afwijzende besluit door het hoofdbestuur leidde overigens in Amersfoort en Enkhuizen niet tot herstel van de samenwerking tussen ChristenUnie en SGP. In Gorinchem daarentegen kwam er wel een gemeenschappelijke lijst tot stand, en trad wethouder Akkerman weer toe tot de SGP. Ook in Zoetermeer gingen de Unie en de staatkundig-gereformeerden alsnog gezamenlijk in zee.

Van de kant van de ChristenUnie wees directeur H. van Rhee van het landelijk bureau erop dat de partijlijn was dat op lokaal niveau met de SGP kon worden samengewerkt als de plaatselijke ChristenUnie maar vrij was in het samenstellen van haar kandidatenlijst, waarbij de oproep van de landelijke Unie om meer vrouwen op deze lijsten te krijgen onverkort van kracht bleef. Begin december verbrak de ChristenUnie in Hilversum het 23 jaar oude gemeenschappelijke optreden bij de raadsverkiezingen, onder meer omdat men dacht dat de Unie nu zelfstandig een zetel zou kunnen behalen.

internationale contacten

Ook in 2005 was de Werkgroep Oost-Europa van de SGP weer betrokken bij activiteiten gericht op het stimuleren van politiek bewustzijn in Oost-Europa. De projecten werden gesubsidieerd door het ministerie van Buitenlandse Zaken. De hoofdmoot van deze projecten werd gevormd door – veelal meerdaagse – conferenties en zomerkampen, waar mede van SGP-zijde lezingen werden verzorgd. In Hongarije werd onder meer een jongerenkamp van 16-19 augustus 2005 gehouden over het thema 'het gezin in een veranderende wereld'. In Roemenië – waar met name de Hongaarse minderheid de doelgroep is – vonden tien bijeenkomsten plaats, waaronder een driedaagse conferentie van 12 tot 14 mei voor studenten over Europese integratie, en een tweedaagse bijeenkomst op 28 en 29 oktober over abortus, gen-technologie en euthanasie.

verwante instellingen en publicaties

Het hoofdbestuur van de SGP organiseerde op 2 december de jaarlijkse conferentie in samenwerking met de verschillende geledingen in de partij (zoals het wetenschappelijk bureau) alsmede de Tweede-Kamerfractie. Onderwerp was het rapport *De islam in huis. Een politieke positiebepaling*, dat was geschreven op initiatief van de Tweede-Kamerfractie (met als auteur fractiemedewerker E.J. Brouwer). In de door het hoofdbestuur goedgekeurde publicatie stelde de SGP dat zij moslims als volwaardige staatsburgers beschouwde, maar ook dat ‘om principiële en historische redenen de islam in Nederland niet een zelfde bescherming mag genieten als het christendom’. Onder anderen Van der Staaij hield een inleiding.

Het wetenschappelijk bureau van de SGP, de Guido de Brès-Stichting, organiseerde in 2005 twee conferenties. Op 5 april was het onderwerp ‘De eerste christenen als voorbeeld. Lessen uit de vroege kerk’. Er werd gesproken door A. van de Beek, hoogleraar theologie aan de Vrije Universiteit en R. Bisschop, historicus en SGP-gemeenteraads- en Statenlid. Op 3 oktober werd geconfereerd over het thema: ‘Theocraten aan het stuur’, over de mogelijkheden en beperkingen voor theocratische politiek in een democratisch bestel. In het panel zaten naast Van der Staaij het christen-democratische Eerste-Kamerlid H.E.S. Woldring en B. Levering, lid van de Provinciale Staten in Utrecht voor de PvdA. De De Brès-Stichting organiseerde in samenwerking met onder meer de wetenschappelijke instituten van het CDA en de ChristenUnie op 22 juni een conferentie over biotechnologie in de landbouw. Verder liet het wetenschappelijk bureau van de SGP naast de hierboven reeds vermelde lezing van Van der Staaij twee brochures het licht zien. In *De betekenis van levensbeschouwing voor het onderwijs* werden de inleidingen gepubliceerd die waren gehouden op de gelijknamige, door de De Brèsstichting georganiseerde conferentie op 16 december 2004 (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 93). De tweede publicatie was *De ene school is de andere niet: over de brede school*, geschreven door de aan het wetenschappelijk bureau verbonden G. van der Hoek.

Voorlichting en Vorming organiseerde op 19 september in Gouda een congres voor lokale bestuurders, met als thema ‘Integrale veiligheid’. Minister Remkes zette het kabinetsbeleid in dezen uiteen; SGP-burgemeester S. Stoop van Dirksland gaf een reactie uit de praktijk.

De SGP-jongeren hielden op 1 april hun jaarvergadering. Op 22 april organiseerde de jongerenorganisatie van de SGP in Gouda een congres over het onderwerp ‘Vrede over Israël’. Daar werd ook een zogeheten Infoschets met dezelfde titel gepresenteerd. Op 23 juni werd – evenals in 2004 – de ‘Haagse debatavond’ belegd. Behalve door het Tweede-

Kamerlid Van der Staaij werd daar een bijdrage geleverd door zijn collegae J.N. Dubbelboer (PvdA) en B. van der Ham (D66). Op 5 november hielden de SGP-jongeren een bijeenkomst over terrorisme, en op 16 december over 'De toekomst van de SGP'. Hier spraken van SGP-zijde Bisschop en Van Bommel, en verder de directeur van de Edmund Burke Stichting B.J. Spruyt en de voorzitter van de Jonge Democraten R. de Vries. De SGP-jongeren publiceerden ook nog de Infoschets *Stamcellen, het geneesmiddel voor de toekomst? Een morele en politieke beoordeling*, van de hand van A.A. Teeuw.

personalia

Op 10 april overleed plotseling J. Mulder, de directeur van de Guido de Brès-Stichting, het wetenschappelijk bureau van de SGP. Hij had vanaf 1987 de leiding van dit instituut gehad. Mulder was ook een stimulator en deelnemer aan het debat in zijn partij over de vraag hoe de SGP in de huidige samenleving haar theocratische uitgangspunten tot uitdrukking moest brengen (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 89).

Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD)

'Niemand kan ontkennen dat 2005 zeer levendig is verlopen in onze liberale volkspartij', aldus partijvoorzitter J.H.C. van Zanen in zijn terugblik (*Jaarverslag 2005 VVD-Hoofdbestuur*). De VVD nam een nieuw beginselmanifest aan, voerde campagne in de aanloop naar het referendum over de Europese grondwet, en trof voorbereidingen voor de Tweede-Kamerverkiezingen die in 2007 waren geagendeerd. Bij dit alles traden ook tegenstellingen binnen de partij aan het licht.

Hirsi Ali

Op 18 januari keerde het Tweede-Kamerlid mevr. A. Hirsi Ali onder grote belangstelling van de media terug in de Tweede Kamer. Sinds de moord op de filmregisseur Th. van Gogh op 2 november 2004 was zij – overwegend in het buitenland – ondergedoken vanwege bedreigingen door moslimextremisten (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 102). Op de naar aanleiding van haar terugkeer gehouden persconferentie maakte Hirsi Ali een zelfbewuste indruk; ze zei door te gaan met haar strijd tegen 'beginselen van de islam die onverenigbaar zijn met de liberale democratie' (*de Volkskrant*, 19 januari 2005). Hirsi Ali kondigde daarbij een tweede deel van de film *Submission* aan, die zij samen met Van Gogh had gemaakt. In november deelde zij mee dat het script af was; in 2006 zouden de opnamen voor de film worden gemaakt.

Op 18 februari protesteerde Hirsi Ali publiekelijk tegen de wijze waarop zij en het eveneens bedreigde Tweede-Kamerlid G. Wilders beschermd werden tegen terroristische dreigingen door hun geheime verblijfplaatsen bekend te maken. Hirsi Ali wilde een algemeen bekend maar goed beveiligd adres hebben waar ze kon gaan wonen, zodat ze volledig kon deelnemen aan het maatschappelijke en politieke leven. Ook Tweede-Kamervoorzitter F.W. Weisglas drong aan op vaste woonruimte voor bedreigde kamerleden. Hoewel minister J.P.H. Donner van Justitie kritiek uitte op de handelwijze van Hirsi Ali, vond zijn departement al snel een nieuwe woning voor haar.

Begin maart werd Hirsi Ali voor de rechter gedaagd door vier moslims, die haar uitspraken in woord en geschrift en in de film *Submission Part I* over de islam en de profeet Mohammed 'grievend en beledigend voor de islamitische bevolkingsgroep' achtten (*NRC Handelsblad*, 15 maart 2005). Op 15 maart sprak de rechter uit dat Hirsi Ali niet de wet had overtreden, maar wel de grenzen ervan had opgezocht. De rechter maande het kamerlid voorzichtiger te zijn met haar uitspraken.

Op 10 april maakte *Time Magazine* bekend dat het blad Hirsi Ali op de lijst van de 'invloedrijkste personen ter wereld' had gezet, omdat zij iemand was die op zou komen voor haar overtuiging. Hirsi Ali zelf vond de uitverkiezing 'een hele grote eer' (*Trouw*, 11 april 2005).

gekozen burgemeester

In maart behandelde de Eerste Kamer het voorstel van minister De Graaf voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties om de grondwet zodanig te wijzigen dat burgemeesters niet langer door de Kroon benoemd, maar eventueel door de burgers gekozen zouden worden (zie in deze Kroniek onder 'hoofdmomenten'). In 2003 had een partijcommissie van de VVD de rechtstreeks door de bevolking gekozen burgemeester aanbevolen (zie *Jaarboek 2003 DNPP*, blz. 175). Binnen de partij was dit standpunt omstreden – ook al zou het in mei 2005 in het *Liberaal Manifest* worden opgenomen (zie hieronder). Op 14 januari 2005 stelde een extra algemene ledenvergadering van de VVD-Bestuurdersvereniging vast dat het nut en de noodzaak van de invoering van een direct gekozen burgemeester niet was aangetoond. De vergadering drong er bij de Eerste-Kamerfractie op aan dat dit eerst zou gebeuren, voordat er over de zogeheten 'deconstitutionalisering' zou worden besloten. Op 5 maart riep oud-partijleider H. Wiegel de liberale senatoren op om tegen de plannen te stemmen en zo nodig het kabinet te laten vallen. Ondanks deze druk ging de liberale Eerste-Kamerfractie akkoord met het voorstel.

Liberaal Manifest

In 2003 had de algemene vergadering van de VVD besloten het in 1981 vastgestelde *Liberaal Manifest* te actualiseren (zie *Jaarboek 2003 DNPP*, blz. 131). In 2004 werd daartoe een commissie ingesteld onder leiding van G. Dales, burgemeester van Leeuwarden (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 101). Deze commissie presenteerde op 25 februari 2005 de conceptversie, getiteld *Om de vrijheid. Liberaal Manifest*. Hierin werden onder meer een aantal ingrijpende bestuurlijke hervormingen voorgesteld, zoals de directe verkiezing van de formateur (en daarmee hoogstwaarschijnlijk de minister-president) en de burgemeester. Deze staatkundige vernieuwingsvoorstellen waren binnen de partij omstreden. Oud-partijleider H.F. Dijkstal zag net als minister H.G.J. Kamp van Defensie niets in een gekozen formateur/premier. Op een partijbijeenkomst op 12 maart, waar partijleden over het manifest in discussie konden gaan met de commissie-Dales, was evenmin veel enthousiasme te bespeuren over deze voornemens.

Op 27 en 28 mei boog de algemene vergadering zich over het *Liberaal Manifest*. Met 346 tegen 241 stemmen wees het ledencongres de gekozen formateur af, nadat het erelid H.J.L. Vonhoff en de Kamervoorzitter Weisglas zich hiertegen hadden gekeerd. Vervolgens diende oud-voorzitter mevr. C. Scheidel van de Jongeren Organisatie Vrijheid en Democratie (JOVD) met steun van partijvoorzitter Van Zanen een voorstel in voor een rechtstreeks gekozen minister-president, dat met een nipte meerderheid werd aangenomen (287 tegen 273 stemmen). Verder stemden de leden ook in met de invoering van de gekozen burgemeester en het referendum (in bepaalde gevallen). Tweede-Kamerfractievoorzitter J.J. van Aartsen toonde zich hierover zeer tevreden; ‘dit is een geweldige doorbraak’, zo meende hij (*Trouw*, 30 mei 2005). Oud-partijleider Wiegel reageerde afwijzend, omdat voor de invoering van de gekozen premier een veel tijd kostende grondwetswijziging noodzakelijk was. Dijkstal reageerde uiterst negatief. Hij meende dat de VVD onder leiding van Van Aartsen ‘te veel populistische trekjes’ had gekregen en overwoog zijn partijlidmaatschap op te zeggen (*Dagblad van het Noorden*, 3 juni 2005). Ook in 2004 leverde Dijkstal scherpe kritiek op de koers van de VVD (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 96).

De uitkomsten van het debat op de algemene vergadering over het *Liberaal Manifest* werden door de commissie-Dales verwerkt in een definitieve versie. Op 26 november werd die aangeboden aan het hoofdbestuur. Het document fungeerde binnen de partij als paraplu voor discussies over andere onderwerpen. In dit verband stonden op de algemene ledenvergadering van 17 december de zogeheten ‘visiedocumenten samenleving’ centraal. De leden bespraken toen thema’s als vergrij-

zing, arbeidsmigratie en gezondheidszorg. De uitkomsten van de discussies zouden door de programcommissie worden betrokken bij de opstelling van het VVD-programma voor de komende Kamerverkiezingen.

vrijheid van onderwijs

De onenigheid binnen de VVD over de vrijheid van onderwijs in 2004 (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 102-103) duurde in 2005 voort. Om het oprichten van moslimscholen tegen te gaan, pleitten onder meer Hirsi Ali, Van Aartsen en minister mevr. M.C.F. Verdonk voor Vreemdelingenzaken en Integratie voor de afschaffing van artikel 23 van de grondwet, dat de onderwijsvrijheid regelt. Hun partijgenoot M. Rutte, staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, was echter tegenstander van de afschaffing van het recht op subsidiëring van bijzonder onderwijs. Volgens hem verwoordde artikel 23 'een fundamenteel liberaal recht' (*Trouw*, 10 februari 2005).

In de conceptversie van het *Liberaal Manifest* had de commissie-Dales voorgesteld artikel 23 van de grondwet over de vrijheid van onderwijs dusdanig aan te passen, dat de staat het recht zou krijgen in te grijpen wanneer het onderwijs niet 'vrij is van discriminatie op levensbeschouwelijke gronden (cf. artikel 1 van de Grondwet)', of 'de bestaande Nederlandse rechtsorde' niet zou aanvaarden (*Om de vrijheid. Liberaal Manifest*, blz. 65). De rangorde in de grondrechten die de commissie zo aanbracht (het anti-discriminatiebeginsel dat boven de vrijheid van onderwijs en van godsdienst gaat), was binnen de VVD omstreden. Het Tweede-Kamerlid C.G.A. Cornielje vond deze 'niet wenselijk' (*Nederlands Dagblad*, 26 februari 2005). Ook Wiegel kantte zich op 5 maart in de reeds aangehaalde toespraak tegen beperkingen van de onderwijsvrijheid. De algemene vergadering van 27 en 28 mei nam de betreffende passage uit het manifest echter ongewijzigd over.

In oktober publiceerde een in 2003 ingestelde werkgroep van de Prof.mr. B.M. Teldersstichting – het wetenschappelijk bureau van de VVD – het geschrift *De grenzen van de open samenleving. Migratie- en integratiebeleid in liberaal perspectief*. De door J.G.C. Wiebenga voorgezeten werkgroep week in dit rapport af van het partijstandpunt, door afschaffing te bepleiten van 'de publieke financiering van het godsdienstig bijzonder onderwijs'.

conflict Hirsi Ali en Wiegel

In de herfst van 2005 leidde het debat binnen de VVD over de vrijheid van onderwijs tot een harde botsing tussen Wiegel en Hirsi Ali. Begin januari waren beiden al met elkaar in aanvaring gekomen, toen Wiegel

in een televisieprogramma Hirsi Ali 'geen goede liberaal' noemde, omdat zij moslims voor de keuze zou stellen te kiezen tussen hun geloof en de grondwet (*de Volkskrant*, 3 januari 2005).

Na de presentatie van het *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2005* op 21 november kwamen de twee weer met elkaar in conflict. In een interview in het Jaarboek noemde Hirsi Ali Wiegel een 'reactionair conservatief' die in het 'land van Ooit' zou leven (*NRC Handelsblad*, 22 november 2005). Met name keerde zij zich tegen Wiegels opvatting dat het bijzonder onderwijs moest blijven bestaan: zij wilde het juist afschaffen omdat het zou bijdragen aan maatschappelijke segregatie. Wiegel adviseerde Hirsi Ali per brief: 'niet op de persoon spelen, geen wiggen drijven, niet zo fanatiek, respect voor andersdenkenden en verdraagzaamheid: zo kunnen wij onze Nederlandse samenleving versterken en een toekomst bieden' (*Trouw*, 23 november 2005). Onder druk van de Tweede-Kamerfractie nam Hirsi Ali het woord 'reactionair' terug, zonder dat ze haar standpunt over het bijzonder onderwijs wijzigde.

In de daarop volgende (door kranten gepubliceerde) correspondentie raakte het tweetal nog verder van elkaar verwijderd. Wiegel meende dat Hirsi Ali de maatschappelijke tegenstellingen verscherpte; Hirsi Ali kondigde aan uit de VVD te stappen wanneer Wiegel partijleider zou worden (zie hieronder). Tweede-Kamerfractievoorzitter Van Aartsen riep de beide kemphanen op hun toon wat te matigen.

Het debat bracht binnen de VVD verdeeldheid aan het licht: de gewezen partijleider F. Bolkestein en directeur P.G.C. van Schie van de Teldersstichting steunden Hirsi Ali, terwijl Wiegel werd bijgevalen door JOVD-voorzitter K.J. Terwal en mevr. N. Ginjaar-Maas, staatssecretaris voor Onderwijs in de periode 1982-1989.

Op de partijraad van 26 november maande Van Aartsen zijn beide partijgenoten opnieuw tot terughoudendheid. Hij meende dat Hirsi Ali niet op deze wijze met Wiegel had mogen omgaan, maar verklaarde tegelijkertijd dat Hirsi Ali alle ruimte had om op persoonlijke titel tegen artikel 23 van de grondwet te ageren.

voorzetting regeringscoalitie

In april stelde Van Aartsen in het blad *Forum* van de werkgeversorganisatie VNO-NCW, dat na de volgende Tweede-Kamerverkiezingen 'de coalitie gewoon door moet'. De voorzitter van de liberale Tweede-Kamerfractie zag weinig in samenwerking met de PvdA, omdat de sociaal-democraten 'nog steeds een behoudende partij' waren (*de Volkskrant*, 21 april 2005). Op 2 mei riep Van Aartsen in *Trouw* de coalitiepartijen CDA, D66 en VVD op om gezamenlijk met één kandi-

daat-premier de komende Kamerverkiezingen in te gaan. CDA en D66 wezen het voorstel direct af. Van Aartsens partijgenoot Wiegel steunde het plan en bleek een groot voorstander van stembusakkoorden. Vlak voor de algemene vergadering in mei verklaarde Van Aartsen in het televisieprogramma 'Barend & Van Dorp' dat Wiegel 'een uitstekende kandidaat' zou zijn als gezamenlijke lijsttrekker en kandidaat-premier namens de drie regeringspartijen (*NRC Handelsblad*, 26 mei 2005).

Tweede-Kamerverkiezingen 2007: lijsttrekkerschap

Op 24 februari sprak Wiegel in het televisieprogramma 'Felderhof ontmoet' zich openlijk uit over een terugkeer in de landelijke politiek. Sinds zijn vertrek uit Den Haag in 1982 had hij vaker gespeculeerd over een *come-back*. Liberale Tweede-Kamerleden reageerden weinig enthousiast. Volgens een peiling van onderzoeksbureau Interview was Wiegel van de drie mogelijke VVD-leiders – naast vice-premier G. Zalm en Van Aartsen (sinds 2004 'politiek aanvoerder'; zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 99-100) – veruit de populairste bij de liberale kiezers. Uit een peiling van M. de Hond in maart bleek dat onder zijn aanvoering de VVD goed zou zijn voor dertig zetels. Zoals reeds vermeld, noemde Van Aartsen in mei Wiegel de ideale kandidaat voor het premierschap.

Op 20 september verklaarde Zalm in een radioprogramma dat hij niet van plan was zich beschikbaar te stellen als lijsttrekker voor de volgende Tweede-Kamerverkiezingen, die in mei 2007 waren voorzien. Van Aartsen had zich al in 2004 openlijk kandidaat gesteld (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 99-100). Hij ambieerde evenwel alleen die functie wanneer de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2006 succesvol zouden verlopen voor de VVD. Staatssecretaris Rutte gaf te kennen niet in de race te zijn voor het lijsttrekkerschap. 'Van Aartsen moet het gaan doen, want hij is de sterkste kandidaat' (*de Volkskrant*, 10 september 2005). Van Aartsens kandidatuur was echter niet onbetwist. In november stelde voorzitter J.W.J.H. de Backer van de JOVD: 'in de VVD is de leider ook nog niet gevonden' (*NRC Handelsblad*, 16 november 2005).

Tweede-Kamerverkiezingen 2007: programma

Op 30 november werd bekend dat B. Verwaayen, topman van British Telecom, voorzitter werd van de commissie die het programma moest opstellen voor de Tweede-Kamerverkiezingen.

herinvoering doodstraf

Eind februari pleitte directeur Van Schie van de Teldersstichting in het blad *Liberaal Reveil* voor afschaffing van het verbod op de doodstraf. Voor mensen die gruwelijke of meervoudige moorden of oorlogsmisdaden hadden begaan of terroristische aanslagen hadden gepleegd, moest de doodstraf gelden. De VVD-fractie in de Tweede Kamer keerde zich direct bij monde van mevr. L.J. Griffith tegen het voorstel. Europarlementariër J. Maaten noemde het voorstel van Van Schie ‘een slecht idee en moreel verwerpelijk’ (*de Volkskrant*, 23 februari 2005).

Amsterdamse wethouder Huffnagel

Eind april raakte in Amsterdam de in januari 2004 aangetreden wethouder voor Financiën F. Huffnagel in opspraak. Hij zou in 2002 en 2003 ongeveer 20.000 euro aan onkostenvergoedingen die hij als fractievoorzitter toucheerde, niet bij de fiscus hebben opgegeven (zie verder in deze Kroniek onder ‘hoofdmomenten’). Huffnagel verklaarde dat hij niet bewust de vergoedingen had verzwegen. Een paar dagen later stortte hij het te veel ontvangen geld terug en bood hij schriftelijk aan de gemeenteraad zijn excuses aan. Op 11 mei diende Huffnagel zich te verantwoorden in de raad, maar op 8 mei trad hij af omdat hij verwachtte dat coalitiegenoot de PvdA hem niet langer wilde handhaven. Per 1 juni volgde het Tweede-Kamerlid Griffith hem op als wethouder. Haar kamerzetel werd ingenomen door mevr. A.D.S.M. Nijs, die tot 9 juni 2004 staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap was geweest (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 96).

referendum Europese grondwet

Nadat in november 2003 de Tweede Kamer – inclusief een lang aarzelende VVD-fractie – had ingestemd met het houden van een referendum over de Europese grondwet, ging op 25 januari 2005 de Eerste Kamer akkoord (zie ook in deze Kroniek onder ‘hoofdmomenten’). Ook de senatoren van de VVD hadden lang getwijfeld of zij hun stem zouden geven aan dit voorstel, maar uiteindelijk steunden zij ook de volksraadpleging. Van Aartsen verklaarde op 18 april niets te voelen voor beperkende voorwaarden aan het referendum (zoals bijvoorbeeld met betrekking tot de opkomst), maar de uitslag te allen tijde te zullen respecteren, ‘ook als de opkomst maar 5 procent zou bedragen’ (*NRC Handelsblad*, 19 april 2005). Op de algemene vergadering van de VVD op 27 mei verklaarde hij dat de Tweede Kamer de uitslag diende over te nemen. Zijn fractiegenoot J.C. van Baalen meende daarentegen dat het referen-

dum niet meer dan een advies was en dat de Kamer een eigen afweging moest maken.

De VVD was voorstander van de Europese grondwet, onder meer omdat de nationale parlementen zo meer invloed zouden krijgen op het Europees beleid. In de aanloop naar het referendum bracht de partij de brochure *De VVD is voor de Europese Grondwet. In het Nederlandse belang!* uit, met als ondertitel *Een nuchter ja!* De Teldersstichting publiceerde *Het Europees constitutioneel verdrag, getoetst op transparantie, democratie en doelmatigheid*, opgesteld door een werkgroep met daarin onder anderen de oud-ministers W.F. van Eekelen en H. Langman. In beide publicaties werd een stem vóór de Europese grondwet bepleit.

De negatieve uitslag van het referendum op 1 juni kwam voor de VVD als een teleurstelling. Oud-partijleider Wiegel verweet zowel het kabinet als de partijen die voor de grondwet waren een slechte campagne te hebben gevoerd.

aanpassing statuten en reglementen

De algemene vergadering van afgevaardigden (waarin alleen vertegenwoordigers van de afdelingen stemrecht hebben; zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 100) besloot op 17 december tot aanpassing van de statuten, het huishoudelijk reglement en de kandidaatstellingsreglementen van de VVD. Voor een deel ging het hier om het verwerken van al eerder aanvaarde vernieuwingsvoorstellen (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 100-101). Verder werd onder meer het persoonlijk stemrecht ingevoerd op vergaderingen van de regionale partijorganisaties. Het voorstel om de mogelijkheid van een proeflidmaatschap in te voeren werd aangehouden; het hoofdbestuur zei toe met een nader voorstel te komen.

kilometerheffing

Bij de algemene politieke beschouwingen op 21 september sprak fractievoorzitter Van Aartsen zich onverwachts tegen de invoering van kilometerheffing uit. Volgens hem zou Nederland niet groot genoeg zijn voor dit systeem waardoor de kosten te hoog zouden worden. Hij kwam daarmee terug van de eerder uitgesproken steun van de fractie aan het plan voor een kilometerheffing dat fractielid P.H. Hofstra een jaar eerder had gepresenteerd (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 103). Hofstra was niet gelukkig met de opstelling van Van Aartsen, maar deze hield voet bij stuk: 'Ik begrijp dat Hofstra geëmotioneerd is over dit onderwerp, maar het is aan mij om de lijn uit te zetten' (*NRC Handelsblad*, 22 september 2005). Na fractieberaad en bemiddeling van Wiegel, veranderde Van Aartsen een dag later deels van mening, door zich niet prin-

cipieel tegen rekeningrijden te verklaren. Op 4 oktober bevestigde de fractie dat onder voorwaarden en op de lange termijn kilometerheffing niet was uitgesloten.

gemeenteraadsverkiezingen 2006

Tijdens de jaarvergadering van de VVD-Bestuurdersvereniging werd de *Leidraad gemeentelijke verkiezingsprogramma's 2006-2010* vastgesteld. Na de zomer startte de partij met de voorbereiding van de campagne voor de gemeenteraadsverkiezingen van 7 maart 2006. Campagneleider was Rutte. Op 5 november had in het kader van het congres van de VVD-Bestuurdersvereniging in Lunteren de bijeenkomst *Local heroes* plaats, bedoeld voor alle lijsttrekkers en lokale campagneleiders. In de herfst werden in acht afdelingen ledenraadplegingen gehouden, waarin leden de volgorde van de kandidatenlijst konden bepalen. Het was voor het eerst dat zij van deze mogelijkheid gebruik konden maken.

verwante instellingen en publicaties

Op 22 januari, 26 februari, 18 juni, 8 oktober en 26 november hield de VVD partijraden. Achtereenvolgens kwamen hier het milieu, wonen, zorg en welzijn, onderwijs, de miljoenennota en wijkontwikkeling aan bod. Op 16 april en 29 oktober organiseerde de partij zogeheten 'flitscongressen'. Op de eerste bijeenkomst werd gediscussieerd over criminaliteitsbestrijding, aan de hand van de notitie *Effectief en op maat*. Op 29 oktober stond de notitie *Krijgsmacht in een nieuwe jas* centraal, die handelde over vredesmissies.

Op 29 augustus bood de partijcommissie Seniorenbeleid de discussienota *Aandacht voor senioren* aan het hoofdbestuur aan. De commissie wilde onder meer erkenning dat senioren volwaardig lid zijn van de maatschappij. De nota moest dienen als discussiestuk in de partij.

Op 24 februari 2005 hield de Amerikaanse hoogleraar geschiedenis J. Gillingham in Leiden de jaarlijkse Telderslezing, onder de titel 'Europe at the tipping point'. Hij raadde aan om de Europese grondwet af te wijzen. De lezing werd door de Telderstichting als brochure uitgegeven. Naast de hierboven reeds vermelde publicaties gaf de Teldersstichting in de zomer de bijdragen uit van het congres dat het bureau in december 2004 had gehouden ter gelegenheid van zijn vijftigjarig bestaan (zie *Jaarboek 2004 DNPP*, blz. 104). De bundel, getiteld *Liberaal licht op de toekomst*, was geredigeerd door mevr. W.P.S. Bierens.

Op 19 en 20 november hield de Jongeren Organisatie Vrijheid en Democratie (JOVD) haar jaarlijkse congres. De Backer maakte als voorzitter plaats voor K.J. Terwal.

Het Liberaal Vrouwen Netwerk – dat als doel heeft om de liberale invloed voor onderwerpen die vrouwen aanspreken te vergroten – hield op 17 juli een landelijke ‘netwerkdag’. Het Eerste-Kamerlid mevr. H.M. Dupuis hield een inleiding met als thema ‘Het leuke en nuttige van liberale vrouwen in de politiek’.

Op 2 april hield de Bestuurdersvereniging van de VVD haar jaarvergadering. Met A.W.H. Docters van Leeuwen, lid van de commissie-Dales die het *Liberaal Manifest* herschreef, werd gediscussieerd over het ontwerpmanifest. Het jaarlijkse congres vond plaats op 4 en 5 november. Gesproken werd onder meer over bestuurlijke vernieuwing.

personalia

Op 16 maart overleed C.A. van der Klaauw, een diplomaat die van 1977 tot 1981 minister van Buitenlandse Zaken was geweest in het eerste kabinet-Van Agt.

Senator U. Rosenthal volgde per 1 mei 2005 mevr. N.H. van den Broek-Laman Trip op als fractievoorzitter van de VVD in de Eerste Kamer.

Het Tweede-Kamerlid C.G.A. Cornielje werd met ingang van 1 september Commissaris van de Koningin in Gelderland. In de Kamer werd hij opgevolgd door J.M. Lenards.